

CHURCH HISTORY.

BENGA.



Digitized by the Internet Archive
in 2015

SCB
3520

Malango ma Bolenaka

ma

TYÂTYI YA JISU KRAIST

OVIYA

O JALI JA EHAVU AJU O HE,

NA LA

O IBETA JAJU O HĚVĚNI,

NA PÂ

O EGOMBE TĚKAYE,

TEPĚ

NDAGA OPĚLĚ YA

TYÂTYI YA ANYAMBĚ.

BY

MISS ISABELLA A. NASSAU

BATANGA, WEST-AFRIKA MISSION

1902.

AMERICAN TRACT SOCIETY

150 Nassau St., New York.

Uboŧa
na
Ndaga opěľě
ya
Tyâtyi ya Anyambě.

Copyright, 1902, by the American Tract Society.

PREFACE
TO
TREATISE ON CHURCH OF GOD.

A WORD of explanation may be proper regarding this brief preface to the Lessons translated from Wharey's Church History and regarding the Lessons.

When the Presbytery of Corisco placed me in charge of the instruction of their class of candidates for the ministry, with the direction that all studies were to be pursued in the Benga dialect, it became necessary for me to make selections from Wharey's Church History, the text-book used by me for the first theological class from 1874 until 1880, and to translate these selections for the use of this second class.

The lessons prepared thus daily have been revised and put into this more permanent form of a book, in the hope that they may yet be of further use to the native students.

The short treatise entitled "The Church of God" has been prepared to accompany and to introduce the Church History, for the purpose of giving a comprehensive view of the great plan of Redemption, which is the key-note of the Bible and is the fundamental reason for the existence of a Church in this world.

And this Divine plan may be traced from Genesis 3: 15 to Revelation 22 : 1-5, in a continuous series of

developments; proving that the Lord Jesus Christ, who established the New Dispensation, did not abolish His own work in the Old, but developed and fulfilled it.

In proof of this unity of the *Church idea* in both the Old and the New Testaments, we need but recall the words of our Lord in Luke 24:27: "And beginning at Moses and all the Prophets, He expounded unto them in all the Scriptures the things concerning Himself."

Also: Eph. 3:9: "Which from the beginning of the world had been hid in God, who created all things by Jesus Christ."

Also: John 10:16: "And there shall be one fold and one Shepherd."

ISABELLA A. NASSAU.

UBOTA MUA
MALANGO MA BOLENAKA MA TYÂTYI YA
JISU KRAIST.

Ndaga ya bopakwaka e ka diyate hohon-ganěngo, o pělě ya ubota tě ekamu o Lěšěni tě i pendudwě oviya o “Ilango ja Wharey ja Tyâtyi” bwěsě te ka pělě ya Lěšěni tepě.

O Prěsbitěri ya Manji e vėki 'mba iny-anga ja iyokudě ja kumba ya Beyokwedi bea Ebano ya Minisě, be diyakidi o sāmě 'abu, na ileva ja na mayokuwa mēhěpi ma ka vita-kwě na ukalo mua Benga, vākâna e diyaki ya bě na umba na mala ma ipânâ ja malango oviya o “ Ilango ja Wharey ja Tyâtyi”, Ejan-ganangobo-ya-Iyokwanidě eamě e ma lalaka ya Klasi o Bolondo oviya o upuma mua 1874 na la o mua 1880, na ka pendě malango těkama ma mala ma Kumba tě. Lěšěni kenjwěngo ka-kana, buhwa ka buhwa i diyendi ja tim-budwě pě ibonguwě ja vamwě o ubonda mua iprintwidi via hěhiyěngo pě.

Ubota u diyendi mua kenjwě, na ibwe-yidě pě ja eyěni ya utingo uněně mua Ivan-guwě, ejadi tina eněně ya pâkwěpâkwě o pělě ya bodiyedi bwa Tyâtyi o he těkaně. Na na utingo těkamu u ka vanudwěte oviya o Jěn.

3:15, na 'la o Ilev. 22:15, o bolilimakidě iyongwana ja besalidi; suliyěngo na Uhungini Jisu Kraist, A těkidě Ikabo ja Kya, aa bu bulwakidě ja Vyo, ndi A salakindi na timakě já.

O isuliyě ja ulato tě mwa Tyâtyi ekamu, o ejela ya Panga ya Vyo na yá Kya jěhě--ho te mala kabo na iyongidě ja ndaga ja Upangiyi o Luki 24: 27 "Na yalakě o Mosěs na Basâki běhěpi, A pakwaki bâ, o Malěndwě měhěpi, belombo o pěl' 'aju mětě."

Tepě o Ef. 3:9. "A diyakidi oviya o jali ja he kutamango o Anyambě, A velaki belombo behěpi na Jisu Kraist." Tepě o Jân. 10:16— "Na ekame me ka diyandi Mwanga Umbâkâ, na Utati Umbâkâ."

ISABELLA A. NASSAU.

N D A G A

O PĚLĚ YA

TYÂTYI YA ANYAMBĚ.

O PĚLĚ YA TYÂTYI YA ANYAMBĚ.

Ipikiliya ijadi mětě, ijanga ja Tyâtyi ya Anyambě, i ndi na, Panga ya Ivanguwa.

Ipikiliya tě i levakudwendi o boho, o Panga ya Behavu, ya Anyambě e panganakidě o Ebrahim a jadi na bana baju, o Panga tě e tubakwě na Panga ya Behavu. O yâ tě, e vahakudwě na Adam na mbamba jaju jěhěpi-na ba ka diyaki na iyokiya ja hânjâbiyěngo, o Anyambě a jadi egombe yěhěpi. Jěnis 2: 17. E yohanakidě eměná, o bato ba di yâ tatango bwam, e vâkindi ndaga ja mekětěku na 'la o iwedo, oningě ba diye na iyokia tě ja hânjâbiyěngo.

E ndi elombo e mamanakwě, nyanga ya iyokwanidi via Iyonga, i levakudwě o bato ba jadi, oviya o ilevidě jaju ja boho, na 'la o ilevidě jaju ja madikanido. Njeya ya ilevudwě, e ndi o njeya ya Panga e vitanakidě Panga.

Ho t'o yěněni---

1. Panga o Iděn, o betingidi bebale bea bato.
2. Panga na Noa, o miyâ mabale na diyâ jâkâ.
3. Panga na Ebrahim mětě, o mâ-a jadi o maihana ma bato bapâkwě, tombe etomba ya pânwěngo.

4. Panga na Mosěs, na njamba ya ba Ebrahim.
5. Panga o David a jadi, e kenjakě o pělě ya Upolo u ka diyě molo mua njamba tě egombe yěhěpi.

6. Upolo u pākindi o Itima ja egombe, ndi hanga ka pangakiya ipangiya ja he těnaně. Rom. VIII; 5. Kakana mapangiya měhěpi o egombe, oviya o jali ja he, ma levakiděndj mbuna ya ipangiya i jadi o Hěvěni, ya bato ba jadi vanguwěngo, oviya o tango ya bato ba velakudwě běhěpi. Na tepě kakana, oviya o Panga na la Panga, ipikiliya ja Anyambě o pělě ya Tyâtyi 'aju o hanganě ya bato, i dubwakudwěndi na-jana na-jana, ikabojana etomba na 'huhu, e ndi o Panga tě. Na ikabojana bomwamoto o ikwa jabu, ba bu levakidě, na ba bu yâlâkě o tata Panga ya Behavu, Jěn. 3:6, 7. Vâkâna e tândâkiděndi Anyambě, o iha ja Panga ya ibale, e tubakwě na, "Panga ya Ehekwě." Jân 3:15.

O egombe ya boho, ikabojana Tyâtyi 'aju e diyakindi pani ona nděmbě 'aju, Anyambě a badakindi belekanako bya behavu na sale 'itě, na beěhěpi be diyakindi o pělě ya itumbwana ja bato, o idilě jabu ja Anyambě, na tepě o ilevidě ja belombo be ka hamě o Tyâtyi na 'la o ihuku.

O ilango ja Eběl, njeya ya Iyonga na 'la o Uhugini na Uvanguwi a jadi, Jěn. 4:4, e levakudwěndi na Mwanudâmbě uaju a věkidi

mwambo mua botumbaka o Anyambě a jadi. Tyâtyi e diyakindi omě. Hib. 9:10, 14; Hib. 11:4; Hib. 12:24; Luki 11:51.

Tombango tâjeni ja mepuma ibale (2,000) oviya Eběl, vâkâna ho pândi o ilango ja Ebraham, o mâ-a ndakudwě na Anyambě ka vě mwan' 'aju, ka mwambo mua botumbaka ona Mwanudâmbě. Hib. 11:17, 18; Jems 2:21; Roma 9:7. Tyâtyi e diyakindi omě.

Tombango kama ja mepuna inai (400) oviya Ebraham; vâkâna ho pândi o ilango ja Mosės, na i tepě na Mwanudâmbě wa botumbakwě na makiya maju, o sale ja mahihi na ja ivenda o Mâkâ mua Anyambě, o nginga. Tyâtyi e diyakindi omě. Ipuma 12:18, 28; Ps. 84:10; Lev. 23:5; Tango 28:16.

Tombango kama ja mepuma ipâkwě hěmbwědi, (700) o behihila na masâkâ ma Aisaia, ho ngite tepě yěňengo na, a ndi Mwanudâmbě wa botumbakwě, a valanakudwě ka weywě. Aisaia 53:7. Tyâtyi e diyakindi omě.

Tombango kama ja mepuma ipâkwě hěmbwědi, (700) vâkâna ho yokindi Jân ja Baptist a pakwaka idubuwa ja Ikabo ja Kya, na joyi iněňe na, "Umbwakiyateni Mwanudâmbě wa Anyambě." Jân 1:29; Aisai 53:7; Beh. 8:32; 1 Pitě 1:19, 20; Ilevudwě 5:6. Tyâtyi e diyakindi omě.

Tombango jali ja Ikabo ja Kya,—tombango itědwě ja sale, hanga ja ndembo ja belombo be ka

viyě, ndi sale jaju ibale pa—Baptisma na Isango ja Upangiyi.

Ho ka yěně na Ikabo ja Kya i yaludwěndi itědwě, i tubakwě na Tyâtyi ya Jisu Kraist. Jân 1:41. Luki 2:10, 11; Isa. 9:6; Fil. 2:11; Behadi 10:36. Tyâtyi e diyakindi omě.

Tombango itědwě ja Tyâtyi ya Jisu Kraist, kama ja mepuma 'itě, na 'la o ihuku ja Ilevudwě, vâkâna ho ka yěněteo Illevudwě ja utodu muaju Jân, a yěněkidi yaviděngo o jâmbě ja Hěvěni, i jadi bwe, -Tyâtyi ya Ivenda ja Jisu Kraist, na hanganě ja ivenda jaju jěhěpi, ho ngite yěněngo Mwanudâmbě Kraist, o ek' 'aju, na o beko beaju, ulwanudwěngo Mâ, bebi-mba be kebakě tango, bea ba jadi vanguwěngo. Ho ka yoka tepě bâ-ba tumbwakidě viembo via Mwanudâmbě wa Anyambě, Jisu Kraist. Tyâtyi e ndi omě. Ilev. 5:6, 8, 11, 12; 21:23; 22:1.

O pělě ya mambo tě ma Anyambě ekama, ikaana ja Anyambě ja Tambana-ngâmâ i butwěngo, na, já ndi hanganě ya pâkwěpâkwě eněně.

Be vovolanidi o ibomako ja ivenda ja ehewě na o ibomako ja ihaiyedi vya Anyambě beěhěpi, na he na yalě, be bweudwěngo te ka ilevudwě i betakiyě na-jana na-jana o egombe ya iyana tě i yanakudwě o Tambana-ngâmâ. Ilevidě ja Anyambě Mâmětě i levakidě o ndaga jaju, i ndi ja itimě ja Ikaana jaju ja Tamba-ngâmâ, na igumudě o he, na, o egombe ya be tombidi e diyakindi na Behoka bea Tambana-

ngâmâ. Ileviďě tě ijaju mĕtě bobwĕngo o malina ma bato baju, i te isala ja itândĕ tě Ijaju i tândâki bâ, he na taka o yalama.

Epuhu ya pâkwĕpâkwĕ e levakudwĕ o Malĕndwĕ yĕhĕ, e bweyudwĕngo na, e na ijaju iweyidi na ijaju itinga, iyana tě i takindi o diya o Ipikiliya ja Anyambĕ.

Jambojana ehoka ya ijanga ja Tyâtyi ka elombo ya paluwango, e ndi humwĕngo mbago ya ikaana tě jâ mĕtě. E ndi tĕdwĕngo ka ehinĕhinĕ ya iyana tě ja Ivanguwa, hanga ka yongĕ bwinge-na-mwana bwa bato te ka mot' umbâkâ n' umbâkâ, ndi ka yongĕ bwinge-na-mwana bwa bato babe, latĕngo ka njamba ya wa Ebano ya Itombe, yâ ndi ya Itombe e ka diyĕ Molo; Egândâ ya wa Ebano ya Itombe, wa ipangia jaju i ka diyĕ Mâ o mabĕkĕ pĕlĕ-na-songwĕ; ka Tyâtyi e jadi Ubâmbi mua Mwanudâmbĕ. Ya ndi Eaju e ka diyĕ Ubayi; Ubâmbi u jadi ehin' 'aju bosâmbĕ tokunwĕngo o pâhĕ ja juja makadu, na bepima beaju mâ o pwanja, egombe ka 'gombe, oviya o Behoka bea Tambanangâmâ te o Mâ-a pendaki yâ Ivan-guwa.

Ebano ya Mesaia e pendakudwĕ o Behoka bea Tamba-na-ngâmâ, ya bu diyaka kabo Usâki u yokwanakidĕ, na ya Prist e nyĕvĕnĕkidĕ, ndi ya Upolo u pangakiyĕ te yâ nyangatĕ. Ovanĕvâkâna e ka kĕngudwi na, jali na ijanga ja iyalwĕ ya Tyâtyi ya Anyambĕ, ja bemandi tongo 'aju puliyango o ikaana ja Anyambĕ, na na Tyâtyi tě o yalĕ-na-yalĕ e etombuwango o-

viya o uvela mětě na mbago ya utingo **mua** Ivanguwa ya bato babe, ka yâ-e di nangiyango o Ipikiliya ja Nyongwě. Ka iyana tĕ i ha di-yakidi ja kabo ka vanguwa bato babe ba tâmbwěngo, ndi ja njamba ya bato babe ba tâmbwěngo, pani-ka nyolo na bevande beaju beěhĕpi ka beâ-be di dukaněngo na bepâkwě, na Itombe, Mâmětě yâ Molo, e leviděngo na o iyana tĕdině, i hâmbângâněngo Tyátyi n' iyadi, na e ndi ka epĕhi ya ibângâ ya tâmbwěngo, Mesaia, yâ inyanga jaju ja Molo, na yâ palwaniděngo na epĕhi tĕ epâkwě ya mbanda ya bato e di pombwěngo.

Kaibunidi via ikaana ja Anyambě viěhĕpi via bě levudwěngo o begombe, nonaně te o mahuku ma iyana tĕ mĕhĕ ma jadi levudwěngo o bwebwe. Itombe i bunakidi panga ya Tambana-ngâmâ, A bĕndi Jehova, leviděngo Mâmětě o bato ba jadi na mevela meitĕ; Enjel ya panga, hanga kabo panga tĕ e bunakudwě ya ivanguwa, ndi ya panga tĕ e hakwě ya Ehekwe o ipendaně jaju ja iludwě ja mevela meitĕ; Upolo mua Zai-on; Ndaga, kalango o begombe beitĕ na betingidi bea mangâmangâ o basâki ba jadi, na o egombe ya madikanido na yâ na ulwaka mehoni ka hânjâbidě unyěvĕno mua babe; Mwana Moto A betakid' oba, a jadi na Malina ma Anyambě, hĕmbwĕdi, ka loma Ilina Iyamu ka Besĕlĕngĕni beaju, ka tamudě ehavu ya Ivanguwa o he, kwanga o Mâ-a ka timbĕ njo y' ibale n' ive-nda.

Nonaně já jângâ tě i lenanakudwě na ba panga ya Ivanguwa, ba tâmbwěngo ba ka diyi ba bě vanguwěngo o egombe ya ikaana tě e ka timě. Jambojana mbambayě, o ulingo mua monda mua Ilina u pâkidě, mâ dipâ ndi u ka timě mohano tě mua Tamba-na-ngâmâ o Měsaia a jadi, ndi ka monda tě u jadi mua ndaga na sale i yěněněkě, njeya ya monda tě na ba tâmbwěngo ba Anyambě ba di kenjěngo ba pangakandi Tyátyi e yěněněkě e nângâkâ egâlani mětě ya Tyátyi e ha yěněněkě. Na yâ njamba tě e yěněněkě ekaně, ndi ya Itombe e tamwakidě ebano 'aju, A janjaka na Ilina jaju, A věkě mavanga na sale ja bea kumaniyango na myohano mea hapuwango mea tâ, mea bea boho; na yâ njamba těkaně ndi eaju e tamwakidě makaana maju ma mabya na, o he e di nangiyango o bobe.

Nyanga ya e di pě na ekaně twětwe ndi ilata ja uvela, paniyango mua iyokwanidi via iyonga vi jadi levudwěngo oviya o bohoboho na 'la o madikanido ma Ilevudwě. O ilango ja Aběl, Yějâ ya iyonga o pělě ya Uyongi u hakě unyěvěno e bweyudwěngo o mwatě wa udâmbě uaju a yambakiyedi mwambo. Bembango tâjeni ja mepuma ibale, o ilango ja Abraham, a ndi bweyudwěngo itubwě ja na, Mwanudâmbě wa ngonga ya Hangwě mětě. Bembango kama ja mepuma inai, o ilango ja Mosěs, a ngite mwatě wa udâmbě wa makiya maju ma papakwě, na mwanudâmbě a jadi ndembo ya meambo mea sale ja

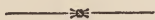
Ekongolo ya Ilataniya meěhěpi kwanga. Bem-bango kama ja mepuma hěmbwědi, o behihila bea Isaia, a ndi Mwanudămbě a tumbwanakwě o ipakanido. Kama ja mepuma hěmbwědi pě, na Jân Baptist na ngumakidě idubuwa ja Ikabo ja Kya, boyamaka, na, “ Hilakěteni Mwanudămbě wa Anyambě!” Na o madikanido ma imaya ja ilevudwě, Jân ja Upakuwi a langwaka o mâ-a yěněkidi mambě ma Hěvěni bwe ma Tyătyi ya batango na ya ivenda ya egombe yěhěpi e vakě, na, a ngite elombo e yombwakwě na ngudi wa, na, Mă tě Mwanudămbě, A di diyango o eka o hanganě, bwinge na-mwana Mă, lungelunge, ba di tukango mbătă mabu na bă, mâ taněngo na makiya ma Mwanudămbě; na bă tepě itumbudě ja viembo tě via “Mwanudămbě Jisu Kraist,” bulu na mwehe te nyangatě.

Malango ma Bolenaka

ma

Tyâtyi ya Jisu Kraist.

MALANGO ma BOLENAKA ma TYÂTYI ya JISU KRAIST.



KAMA YA BOHO.

100.

Bebanga.—1. Itingidi via he tēkaně o jali ja epedi ya Klisâni.—2. Eměnâ na iwedo ja Kraist.—3. Ihamanidě ja Sango Eyamu i mamanakwě.—4. Itingidi via itědě ja Tyâtyi na sale jaju jěhěpi.—5. Belemě be ngakiyedi o Tyâtyi ya boho.—6. Evita ya ba-Klisâni.

E piviyakudwi na Ilango ja Tyâtyi ya Kraist i yalakudwěndi o ijawě ja Jisu Kraist, Anyambě Mâmětě tepě molo mwa Tyâtyi 'aju.

Bapakuwi banai, Matiu, Mark, Luke, na Jân ja Upakuwi ba pakwakindi belombo be hamakidi na bebanga bea mahihi, be hukakiyedi o ikabo ja bea vyo tepě na be ngakiyedi o ikabo ja bea kya.

Tyâtyi ya ikabo ja kya na ja ilina, tombete na Tyâtyi ya Kraist, ya bu tēkudwě, timango sasě o ibomako ja itingidi via Panga Ya-Kya kabo o buhwa bwa Pěntekâst bo pākidi, na o lina

Iyamu i hovakudwě o beyokwedi bejadi, ka tumbwana bâ o pâkwěpâkwě yěhěpi. O egombe tēyeně Metodu ba pahakiyendi ngudi oviya oba, na bâ-ba diyakindi hânjâbiyěngo mětě, na ngudi o pělě ya iha ja ebano 'abu.

Ekaye kělěbě, Ilina Iyamu i tumbwanaki bâ, na levakidě bâ, o iha ja ebano 'abu; na o ilěndě jabu na ipepuwa na tepě i pakwakiya bâ behadi beabu ka tata bâ oviya o ilěngěmě.

Upangiyi Kraist Mâ-mětě, ndi a lenakidě sale tě ya Sakraměnt Ibale, yâ ndi Baptisma na Isango ja Upangiyi, ndi sale ipâkwě i dilanakě jěhěpi, tepě na itědě ja batati ba Tyâtyi, na ipangiya, beně be těkudwěndi o mbuhwa na Metodu, o egombe t'egombe, na itumbwana ja Ilina Iyamu.

Ilango ja Tyâtyi o pělě ya belombo, i te i kabakwě pati ibale, yâně pati Belombo bea Utema, na yâně pati Belombo bea Bwebwe.

Ya Boho, ndi o pělě ea kěngěngě ea mayokwanidi maju: ubimbyo mwa bevande beaju o Anyambě a jadi; itingidi via sale jaju; mbago ya ikaliyedi viaju via Anyambě o ipangiya jaju; nyanga 'ju e ka tědě Tyâtyi.

Ya Bebale, ndi ya Ihamanidě ja Sango Eyamu o betomba o pělě ya ikeně na Ihamanidě ja Tyâtyi o Bwebwe; o pělě ya bebanga tě be hakidi mběmbâ jaju.

Ilango ja Tyâtyi i te i kabakwě egombe 'aju o Bepedi Beněně Benai. Epedi ya Boho, oviya o Ijawě ja Jisu Kraist na 'la o ipangiya ja Upolo

mwa Roma, dina na Kânstantin Enënë, mâ nd 'a taki na diya Klisâni; na 'la o jali ja Epedi ya kama ya mepuma ya inai. 400.

Epedi ya Bebale, oviya o egombe ya Kânstantin, na 'la o egombe ya Karlimene, upolo mwa etomba ya Fala, o kama ya logwambi. Mâ nd 'a hanakidi ikaliyedi via Roman Katolik na ngudi mětě. 800.

Epedi ya Belalo, oviya o egombe ya Karlimene, nala o egombe ya Martin Luthër. Mâ ndi a diyakidi Klisâni enënë na iyowě 'ite ja Baiběl o ehiki ya Kopini, o jali ja epedi ya kama ya mepuma ya jomu na utoba. 1600.

Epedi ya Benai, oviya o egombe ya Martin Luthër, na pâ o upuma tĕkamu. Bepedi Benënë Benai be te be palwakudwě pĕ o kama ja mepuma. Oviya-'vaně, ho t' o yokuwani bebanga bea kama pākâ, paludwěngo.

O ihuku ja tâjeni ja mepuma inai oviya o Ivelwě ja he, Jisu Kraist A pākâ. Egombe, e tubakwi na Itima ja egombe, ikabojana o egombe tĕ Anyambě a kenjakiděndi ikenjidi via honganěngo via he yĕhĕpi, o pĕlĕ ya ipâ ja Mwan 'aju Jisu Kraist.

O egombe ya Ijawě ja Jisu Kraist, etomba n'huhu enënë ya Roma, e ma pangakiyandi he yĕhĕpi, e diyakidi yowaněngo o egombe tĕyeně.

Bokeli bwabu na iyowě jabu inënë, o pĕlĕ ya belombo bea he tĕkâně. be hanakindi bohanaka. Ndi Ikaliyedi via Anyambě ya pākŵĕpākŵĕ via

bu diyaka o betomba be jadi. Ikaliyedi via Anyambě ya pâkwěpâkwě, vi tatakudwěndi kabo na etomba ya Jiu dipâ, ndi tombete na bâ, ma diyaka te kabo pani ja ujolongo te i ma duwana-kiya. Matt. 15:8, 9; Mark 7:8, 9. Jiu bâ-mětě na bâ-mětě ba pěhěkindi o bekaliyedi beabu bea Anyambě, kumba iněně ilalo, ya Ba-Farisi, na ya Ba Sadusi na Essěněs.

1. Ba-Farisi ba diyakindi na maduba maitě. Ba ma tatakandi sale ja Mosěs jěhěpi na malango ma Batodu, ndi melema meabu ti na iyabana.

2. Ba-Sadusi ba bu kamakidě na Benjěl be ndiwě, tombe na na Malina ma bato ma ka diyandi o'hiki ya egombe yěhěpi. Ba ma kamakidětě bejanganangobo bea Mosěs betano, ndi hanga Malěndwě mapâkwě sasě.

3. Ba-Essěněs ba ma pikilakiyandi na ikaliyedi via hohonganěgo ndi via ba věngěměkě o njamba ja bato, na bâ-ba ka diyaka iboko n'ivi-abu dipâ, ba ka tombakě egombe ya ikaliya ja Anyambě ovoně.

Kumba ya Ba-Hěrod ya bu diyaka na iha ja ikaliya ja Anyambe, kabo iyokiya ja etomba ya Roma. Hěrod Eněně a tândâkidě bâ na ngudi o ebano 'aju ya Gâveni, o inyanga ja ipangiya ja Roma.

E yěněkudwěndi bwe mětě na itingidi vibe via Tyátyi ya Jiu, o ikabo ja vyo vi diyakindi na mala ma iludwě, tombe ma ibonguwě. Nandi o pělě ya Betomba bea ivititi, e yěněkudwě tepě bwe, na be diyakindi bea nyangě iyowě jabu ja

boho o pělě ya Anyambě ya pákwěpákwě. E su-liakudwě tepě na Iyowě ja he tēkaně jaa pákidě Iyowě ja Pákwěpákwě ya Anyambě. I hamana-kindi tina o mbwedi ya etomba ya Israěl ya bohoboho, tombete na Jiu, na ivanjangana jabu o ulingo mwa mabo ma mepuma hěmbwědi, o betomba be ha yowakidě Anyambě. O yâ e hamakidi nonaně, betombě bé pahakiyendi iyowě kwě ja ndaga ja basâki i sâkâkidi o pělě ya ipâ ja Jisu Kraist, Měsaia, Upolo tě Uněně u ka pâyě o etomba ya Jiu, ka věngidě bâ o mbwedi, na ka betidě bâ. Ovaně ndi o betomba bea he beěhěpi be umbwakiyedi iviya ja Upolo tě m, umbâkâ uněně u sâkâkudwě na basâki, u tubakwě tepě na, “Upolo mwa Jiu.”

O jonga tě i diyakidi ja bě o ipangiya ja Roma o egombe ya Sisa Augustus; e pivi ya kudwi na egombe ya ipâ ja Měsaia, ya běndi pyělě.

2. Kakana ndi ka Anyambě a kenjakidě belombo bea Iviya ja Mwan 'aju o he beěhěpi.

Upako mwa Ijawidi viaju vi mamanakwě, Itingidi viaju via Anyambě, Behadi beaju be hakidi, Iwedo jaju ja jáki o krás: belombo těbeně beěhěpi be pakwakwěndi bwebwe o bejanganangobo bea Metodu,—Matiu, Mark, Luke na Jân ja Utodu.

3. Mběyi ya hwi ja Ibeta ja Upangiya tom-bango, Ilina Iyamu i hovakudwě beyokwedi honganěgo na iyohanidi via Jisu Kraist; na tâ-jeni ja bato ilalo (3000) na ulwaka o buhwa bâkâ, na bâ na badakwě o tango ya Tyâtyi.

Jiu, oviya o betomba bepâkwě na ba betomba bepâkwě tepě, ba diyakindi o egombe tēyeně o Jěrusalěm o Isango ja Ikunduwa. Vâkâna o bâ ba timbakidi o loboku labu na o betomba beabu, ba bapakiděndi ndaga ja Sango Eyamu, eabu e vĕkudwě na e yokakidi. Kakana ndi ka Sango Eyamu e yalakudwě Ihamanudwě.

Metodu me kĕki tepě bekěndâ bea yaviděngo beitě. Ho ibě na ilango ja bekěndâ beabu na mapakuwa ma ndaga ja Upangiyi: kabo i di duwěngo o bejanganangobo bea Behadi na Epistles. Tombekete, Metodu meěhěpi mea bu diyaka bato ba Iyowě pani-ka ba Grik na ba Roma; ndi ba diyakindi na bova bwa Ilina Iyamu, na bâ-ba levakiděndi beměná bea hohonganěngo mětě.

4. Ikenjě ja Metodu i kenjakidě Tyâtyi o egombe ya bohoboho, i diykite ja mběyi ya sale ja botataka. Ikenjidi tě i yěněnkite na i ma bengakandi pani ya Sinogâgo ya Jiu.

5. Metodu, tombete Bishop, tombe Minisě, ebano 'abu e diyakindi ya iha o ipakuwa ja ndaga ja Baibili na iyokwanidi via Jisu Kraist. Ekaba ba diyakindi bayokwidi ba bato. Ebano abu e diyakindi ya itumbwana ja malataniya mabu na iyokudě jabu. Njo 'itě Minisě meâkâ te me ma diyaka o ilataniya jâkâ; na meěhě ma diyakate ngudi ya ipangiya te yâ nyanga tě ya pâkâ. Ndi o pělě ya iha ja hohonganěngo, vâkâna umbâkâ a pânâkwěndi utumbwani mwa ilataniya tě, mâ ndi a ma tubakwě na Moderator, njo jâkâ na "Enjěl ya Tyâtyi."

Bea benjěl tě ndi be vânákwě o Lěta tě i jadi o ejanganangobo ya Ilevudwě, na, i lënděkudwě Benjel hěmbwědi be jadi o Tyâtyi ya Asia.

Bevande bea Tyâtyi ndi be pânâkě Metodu, na tina ya iyowě na ihânjâbiyě na kěngěngě ya beměná beabu. Me kimakwě o ebano 'abu na ikahudwě ja benâ bea Prěsbitěri.

1. Njo 'itě ba ma pahakiyandi bodiyedi bwabu oviya o bato ba jadi, te ka Prist na Babilvai o ikabo ja vyo.

2. Metodu, tombete na Bapangiyi ba Sinagâgo; ebano 'abu e diyakindi ya ihana ja Minisě o itumbwana ja bevande bea Tyâtyi.

3. Bapepenjani ba mekuge, tombete na Di-kân; bato tekaba ba ma tatakandi dâlě ja Tyâtyi tepě na mandabo. Sale ja ikaliyedi ja bu diyaka 'itě o egombe ya Metodu, na jěhěpi i diyaki tepě yowaněngo na bato.

4. Sale i ma dilakwě o makaliya mabu i diyakite nyěvâ, na já tepě yowaněngo. Malataniya ma ma hakwěndi o buhwa bwa wiki bwa bohoboho o mandabo mabu mětě. Hwa langwakudwě na mandabo ma Tyâtyi ma longakudwěndi himwěngo o idilě ja Anyambě, kabo o kama ya ilalo. Tina ya sisi o pělě těně, e diyakindi ya bevita bevita be vitanakudwě Klisâni. Malataniya mabu měhěpi ma ma kokakate na bověkwě tombe dalě, tombe belombo bea beja. Isango ja itândě i tatakudwě tepě, isango tě ja itândě i piviakudwěndi wawa o pělě ya bevande be diyakidi bea mekuge.

5. Belemě beâkâ be ngakiyendi o kama tě ya boho ekaně. Ipikiliya nyanga ibale o pělě ya mala ma itata ja belekanako bea Mosěs i yalaki-děndi o hanganě ya bato ba Jiu ba ulwakidi, na ba ulwakidi o betomba.

Sinod, tombe na, Ehoka ya bohoboho, Metodu ndi ba haki yâ o Jěrusalěm. O pělě ya ipakuwa ja yâ, langaka Behadi 15:

Elombo yâkâ e ngakidě belemě o Tyâtyi e diyakindi kakana, Jiu tě i 'lwakidi, ba tândâkindi mběyi ya sale jabu ja ikabo ja vyo, i latak-wě na ikabo ja kya; yeně e jongolakiděndi pani ya Tyâtyi ya Jisu Kraist. Ba betomba ba ulwakidi, ba tândâkindi sale ja bohoboho ja megano meabu, yeně e jongolakidě tepě Tyâtyi ya Kraist. Na belemě na malěnjuwě na kenaka o kama jěhěpi, kwanga na o ba egombe ya kama ya 9, ya 10, na ya 11. Begombe těbeně be diyakindi ikaliyedi mětě vya megano nandi vaka o ibatudwě, na dina ja Jisus Kraist.

Kumba eněně ya bolo-belemě ndi e ma tubakwě na Gnostik.

Ipikiliya ja Gnostik, i diyakindi ja ilatě ja ikaliyedi via Kraist, na iyowě ja betomba o pělě ya jali ja bobě na iyalidi via be velakudwě. Babengani ba Simon Magus ba diyakindi ba kumba tě. Langaka Behadi 8: 22, 23. Kumba ya Banikolai e ulwakiděndi ehewě ya Anyambě o edoko ebe. Ba diyakidi balěndi o kama těkaně ndi Metodu na ba Patriaki. Bâkâ ndi ba Klě-

ment, ba Ignatius; Upolo Trajan ndi a weyakidě mâ o ndabo eněně ya majoka o Roma, na tito ja malingwa.

Polikarp a weyakudwě tepě o pělě ya dina ja Upangiyi Jisu. 'Ho bě yowěngo egombe sasě, ya bejanganangobo bea Panga ya Kya e la-takudwě o boho, ejanganangobo yâkâ. Ndi ho suličngo na kama ya ibale e t'ô duka o hanganě, be ma langakwěte o Tyâtyi ya Jisu Kraist yěhě, na beâ-be diyakindi kamudwěngo ka elekanako ya Njambě ya ikamidě na iha ja bebano bea Kli-sâni.

6. Oviya o jali jaju, Tyâtyi ya Jisu Kraist e ndudwěngo ka bapě betuniya na bevita o benâ bea bato babe. Upolo mwa Roma u taki n'iweya ja Klisâni ndi, Nero:—a ma hakandi ikito na jeku 'ite. Evita ya Nero e hakidi e yalakiděndi o A. D. 64, na yâ na diyaka kwanga na pá o iwedo jaju o A. D. 88. Pitě na Pâlu ba weyakudwěndi o mboka tě ya Roma na isombiyě ja upolo těkamu.

Domitian y' upolo a jongolakidě tepě Kli-sâni; a dumakindi Jân ja Utodu nala o nenge ya Patmos; ndi a igona jaju ja uduni, mua kama ya mepuma, (100,) Jân a wakindi o mboka 'ju mětě ya Efesus o Asia.

KAMA YA IBALE.

200.

Bebanga.—1. Ihamanidě ja Sango Eyamu oviya o Asia nala o behiki bea Uropa, na Britan, tombete na Ngělěhi.—2. Evita e hakudwě na inyanga ja mepolo mea Roma.—3. Ibuma ja Monakism.—4. Ubotamua nyanga ibale o hanganě ya Bishâp na Prěsbitěr.—5. Bahangwě.—6. Ndembo na Sale.—7. Bepamaleva.

1. Nyanga ya tango ya mina ma oetomba be pahakiyedi Sango Eyamu o kama ya ibale, hwa yowě yâ sasě, tina na ipuhwana ja ilango ja yowaněngo ja egombe těyeně. Ndi tali i tewě, i langwakiyi hwě na, o jali ja kama ya ibale, Upangiyi Kraist a dilakudwěndi ka Anyambě ya pâkwě-pâkwě manini ma na o loboko la hanganě ya behiki bea Kopini, Panyâlě, Celst, Britan, na betomba bepâkwě.

Ihadiva ja ihamana ja Sango Eyamu, i piviakudwěndi na i vakiyendi o ngudi mětě ya upango mua Anyambě, tepě ngudi ya iyokwanidi viaju na megoma be kamakudwěndi na Klisâni ja boho.

Malěndwě ma Hole ma ulwakudwěndi o ukalo mwa Ba-Itali, na mua ba-Siria, mua Ba-Ijpt na mua Ba-Ethiopia. E piviyakudwěndi

na ngudi ya iha ja belombo tě bea Metcdu be hakidi o buhwa wa Pěntekâst, e lilimakiděndi o Tyâtyi, kwanga o kama ya ibale.

2. Mepolo me diyakidi o kama ya ibale ndi,-Tra-*jan*, *Adri-an*, *An-to-ni-nus-Pius*, *Mar-kus Au-re-lius*, *Ve-rus*, *Câ-mo-dus*, na *Se-ve-rus*. Mea boho menai 'ndi me diyakidi na itngidi viyamu mětě, hwě na mahuwa. Meâ ndi me hakiyedi Klisâni bwamu; tombekete nonaně, Tyâtyi e diyakite na etuniya kwě. Ndi Věrus, Câmodus, na Severus, mepolo těkame me ma weyakandi Klisâni, tâjeni na tâjeni.

Gâvěni pâkâ o ehe ya Bithinia, o'gombe ya upolo Trajan, e lěnděkiyi mâ iuwa ja nyang'aju e didi a haka na Klisâni, o nyang'abu ya bě vuhango. Na upolo Trajan na sombiakě mâ na, a dikake Klisâni mbwe, kabo ba bweyudwěngě na tina ya hohonganěngo, oningě ba lěvingě itimba o ikaliyedi via bahangwě babu, ba ka weyakwě, (Ikaliyedi via bahangwě babu via idilě ja megano.)

Prist ja ba ikaliyedi via megano, i diyakindi mětě ndoba ja Klisâni, ba ma lingwakandi na ngudi na iyěně ja těmpěl jabu i diye na bato: vâkâna ba jombakandi ba Gâveni na, Klisâni ba weyakwě. Nandi upolo mâ na, "Hanga nonaně, kabo ya duwaniya na Klisâni ba handi bobe: běngě nandi o weyaki bâni."

Evita eněně e umwakindi o ivenda ja *Mar-kus Au-re-li-us*. Klisâni 'itě i weyakudwěndi na evita tě, bato ba iyowě ba diyakind' omě

o yâ tango tě, mina mabu ndi Po-li-karp na Jus-tin Mar-tyr.

Těr-tu-li-an na bapâkwě ba lěnděkindi be-janganangobo, te bea botataka, ipakuwa ja mběmbâ ja Klisâni i diyakě na jonga na ma-kalama na bwamu.

3. Beyokwanidi bea Tyâtyi o kama ya ibale, be diyakite bea bolenaka o Pěti ya Metodu. Pěti těkaně ya bu hakwě, na yâ-ya bu lěnděkwě na Metodu; ndi e diyakindi ya ihana ja Klisâni o mepuma mea boho. Malěndwě ma Hole ma yěněkudwěndi na mâ ndi ka yějâ ya ikamidě, na Klisâni, ka ba-bâ hakě.

Ipikiliya i yalakudwěndi o kama těkaně na, moto a ka diyate hole wa, kabo a dikingě ugan-gano na bato, na mâ-a ka diyaka dipâ, iboko n 'ihuhu, a věkě egombe' aju o makaliya, ihindina, na belombo bepâkwě bea ihâhiyě ja nyolo. A bě Upangiyi a yokwakidě ipikiliya tědině, ndi ipikiliya tědině i vakiyendi oviya iyowě ja betomba be ha yowakidě Anyambě o egombe tě.

4. Tyâtyi jěhěpi i diyakite latwěngo ika-midě jakâ na ipangiya jâkâ. Ikabojana oningě nyuwe e uwudwěngě o pělě ya elombo, tombe ndaga ja ikamidě,—hanga mot' umbâkâ a ma lenaka upako těmuně,—ndi Metodu na Batodu, ba yolanakiděnd' o Ehoka o Jěrusalěm, e tuba-kudwě na Sinod. E hamakandi njo jâkâ na minisě, tombe Bishâp pâkâ, e ka tatate Tyâtyi ihâlě ilalo, tombe inai — tepě na o Sinod jabu,

vâkâna mot' umbâkâ a pânâkwëndi, tina o iyowě na mběmbâ 'aju ya kěngěngě, ka diya utumbwani, tombe Moderator mua Sinod.

Oviya'-vaně, ipikiliya i ka kenaka najana najana, tepě mběyi ya minisě ya bě na ngudi ya ipangiya wa na mepakwě. Ndi ipikiliya tědině i bě duwaniyango o Malěndwě ma Hole ma Panga ya Kya tombe o Behadi bea Metodu, -ndi bâ wěhě ba diyakite o ipangiya ja Tyâtyi te yâ nyangatě. Ndaga tě Prist, ya ba-Roman Katolik e lalakě, e vakiyendi o pani ya Klisâni ja egombe těyeně. Ba nângâkindi ndaga těně oviya o sale ja Těmpěl, na Prist i diyakid' omě.

Tombe diyakate kama ya mepuma pâkâ na ekulu, o ihuku ja kama tě i diyakidi ja tomba oviya o jali ja ipakuwě ja Pango Eyamu, — ho yěněki na ikaliyedi via Kraist vi yalakiděnd, ileva ja ehini ya ivititi.

Ba minisě ba diyakindi na kumba' itě : bato ba behalacidě tepě na, sale ya Baptisma ya bu diyaka na ngudi ya timbě melema mea bato oviya o bobě. Tepě na o yokudě bato na oningě moto a wa, a je Pěmbě na a mate Wain ya Sakraměnt, a bě na ngudi ya ngiya o Hěvěni.

Vâkâna ho yěněki na belemě bea Tyâtyi ya Roman Katolik be yalakiděndi o kama tě ya ibale ekaně, o hanganě ya Tyâtyi ya Kraist ya pâkwěpâkwě. Ipikililiya jâkâ i tumbwanakidi Tyâtyi ya kama ya ibale ka kenjě kumba na

kumba ja minisě, ndi ivâ ja na minisě mea Tyâtyi ya Sango Eyamu, me diyake babengani ba prist na kumba jabu o těmpěl ya Jiu. Ndi e ibě nonaně, jambojana ikabo ja vyo i timakudwěndi, na mwambo na sale na ndembo jaju jěhěpi.

Ba Klisâni ba bu diyaka na ndabo ya Tyâtyi e dilanakě Anyambě, ndi malataniya mabu ma ma hakwěte o mandabo ma bato, tombe o meudu, tombe o loboko la malonga. Buhwa bwa wiki bwa boho bo tatakudwěndi ka buhwa bwa Iyâjâ, vangudwěngo na, "Sunday," dina tě i vakiyete oviya o mběmbâ ja ba hâ 'wě Anyambě.

Ho suliyěngo na Klisâni ja bohoboho ja bu diyaka na makaliya ma lěndwělěndwě ma langakwě o Tyâtyi. Mběmbâ těně e pulakiyete na mbuhwěmbuhwě. Nyanga ya mapikiliya tě mabale o kumba ya minisě e kenakudwěndi na iyokudě ja na, Minisě mea Sango Eyamu me ndi o maihana ma prist ja Jiu o egombe ja vyo, vâkâna pani na sale ja Tyâtyi ya Kraist jěhěpi i lukakandi o kwanaka ja Sinagâgi ya boho.

Ipikiliya těkadi i yalakudwěndi o ivěnda ja A-dri-an, o egombe ya ujilo mua Jěrusalēm mua mebale, na Jiu běhěpi puhwanango ipite ja o tědě pě ipangiya ja etomb 'abu.

Na yâ na vânakwě na Bishâp ba kwanakandi Prist ya molo, na Prěsbytěr ba kwanaka Prist ihâlě, na mabâtâ na bebano bea kumba tě ibale dině ma diyaka nyanga ibale. Nyanga ya ilěngěmě tědině e kenakidi, ho yěněkěte sale 'itě i di kya těkaně o Tyâtyi ya Roman Katolik.

5. O kama těkaně, ba iyowě baitě ba těně-kiděndi na ikaliyedi via Kraist, o bejanganan-gobo beabu, ndi bapâkwě ba diyakidi Klisâni ba lënděkindi o pělě ya itědě ja iyokwanidi viaju. Umbâkâ ndi Justin Ma-tyr na mâ-a věki tepě eměná 'aju o pělě ya itândě ja Kraist. Upâkwě ndi Irenius, Bishâp ya Ly-on o Fala; The-o-fi-lo tepě, Bishâp ya An-ti-âk, a lënděkindi bejanganangobo belalo. Tepě na Klěměnt Al-ěks-andri-nus. Těr-tu-li-an wa Ba-Kar-thage o Afrika, malěndwě maju ma ngite na hwě na bwa buhwa.

6. Sale na ndembo be vuhakindi o kama ya ibale, tina na ba ha yowakidě Anyambě ba baka-kidě bâ bobakakidě, na ba bu kamakidě Anyambě jambojana ba puhwanango sale o idilidi via-bu, oviya-'vaně ka bahili ba Tyâtyi ba kenjě sale ja bwebwe i hwěměkidě melema mea Klisani ja Kya. Bahili ba piviakindi na ipě sale i ka hanate o ipakuwa ja Sango Eyamu.

Pani ya makaliya ma bolangaka ya bu diyaka o Tyâtyi o egombe těkaye, ndi moto a ma pânâkwěndi ka tata ilataniya, a ma kalakiyate na ndaga jaju lohonganěngo na ngud 'aju. Ba ma dibakandi mihâ mabu, benâ beabu hambiděngo o hěvěni. Ovaně ndi o hwě-ho di suliyěngo na ba bu diyaka na ngudi ya langa makaliya mabu ka Roman Katolik ba hakě o mwehe mua buhwa.

Ba badakindi hwi ja masango. Upangiyyi a věkindi Buhwa bwa Sâná, bâ ma badaka Isango ja Eastěr, o iyongidě ja Iwedo na Ipumbuwa ja

Jisu Kraist, tepě na Isango ja Pěntekâst, o iyongidě ja ihuba ja Ilina Iyamu.

7. Bato ba lěngěměngo ba diyakindi wawa kumba ibale, ba ulwakidi o Jiu na bâ tatango belekanako na sale ja Mosěs. Na epâkwě e didi mangâ ma Gnostik, ma diyaka bajongolidi ba ikaliyedi via Kraist. Ovaně-vâkâna o ihuku ja kama pâkâ na mabo me mepuma matano, oviya iyalwě ja Sango Eyamu, bea boutwakě beité be yěněněkindi o Tyâtyi ya Kraist. Ikaliyedi via Kraist vi yěněněkindi via bě bătângo ehini ya ba ha yowakidě Anyambě. Ibangwanidě o kumba ya minisěi yalakiděte o itingidi tě vi jadi o Tyâtyi ya Roman Katolik, kya těkaně.

KAMA YA ILALO.

300

Bebanga.—1. Evita o ivenda ja upolo De-si-us.—2. Ijěnjudwě ja mekabo mea Tyâtyi.—3. Iyokuwa.—4. Ikena ja ngudi na ipangiya ja ba Bishâp.—5. Balěndi.—6. Iyokwanidi via Njambě bo jongolakudwe. 7. Sale na ndembo bovuhakwě.—8. Malěngěmě.

1. Tyâtyi e hekakudwěndi na ipangiya ja Roma o kama těkaně wa na o boho, Klisâni 'itě i ka betakudwě o manyanga ma etomba, bâkâ ba jadi mbweyi na mepolo, tombekete nonaně, baloni babu te bâ o evita, njo 'itě paniyango boweyaka.

Tepě mběyi ya mepolo e ngumakiděndi mavanga makolo o pělě ya ba Klisâni. Ivanga i diyakidi mahihi wa na mapâkwě i vėkudwěndi o ivenda ja Desius, upolo mua Roma o A. D. 249.

A sombiyakiděndi Gâvěni jaju elekanako těkaye na, Klisâni jěhěpi i ka weyakwě. Evita těkaye e diyakindi na mahihi wa na bepâkwě, jambojana e hakudwěte o loboko la egândâ eněně ya Roma lěhěpi.

Mběyi ya Klisâni ehâlě e tatakindi beměna beabu na ivě ja Gâveni ja ba Roma dâlě, tombe na iyambiya ja megano mea ba ha wě Anyambě, mwambo. Ndi o egombe ya iyějudwě na evita e diyakindi ya maya, Batodu ba Tyâtyi ba boma-

kindi penda o pělě ya itimbě ja bato ba kwakidi na ba hâhâkiyedi dina ja Kraist nyanga tĕně, na ipě e te bwamu na ba tĕkidě pě mina mabu o Tyâtyi. Bâkâ ba pikilakiyendi na ivomudwě ině- ně ndi i ka diyě twětwe, bapâkwě bâ na ivomu- dwě ihâlě te.

O A. D. 257, evita e hamakindi o ivenda ja Valerian y' upolo, na Bishâp bya Karthage, mboka enĕně ya Afrika, bâ na Lau-rĕn-tius, Di- kân ja Roma na weyakwě boupakwě o veyâ.

2. Ndi elombo e hanakidi wa o ikamidě ja Sango Eyamu, ndi bemĕnâ bea hole na kĕngĕngĕ ya bevande bea Tyâtyi ya Jisu Kraist.

Ivanjangana ja Klisâni o loboko lopâkwě loitě i diyakindi njeya ya ihamanidě ja Sango Eyamu o bato ba ha 'wě Anyambě bajadi. Ndi ho bě suliĕngo, hwa 'wě tepě mina ma betomba be pahakiyedi Sango Eyamu o kama tĕkaně mĕ- hĕpi sasě. Malĕndwě ma ulwakudwĕndi o me- kalo mea betomba, na minisě mea ngudi ba ha- kindi ya ihamanidě ja Malĕndwě tĕmâně.

3. Iyokuwa ja ba Klisâni i diyakindi yĕvi- yĕngo o kama tĕkaně jambojana sikulu na iyo- kawanidi vya ba Roma na Grik i diyakindi bo- nĕně. Ndi ya bu diyaka bwamu, jambojana bâkâ ba ma yĕjĕkĕndi o latakě iyokuwedi vya Klisâni na vya ba Roma na, Grik, yâ njeya tĕně ndi ya belemě ngawango enganakiyedi o Tyâtyi. Jam- bojana iyowě ja Anyambě i ndi enyalě o bato ba jadi.

Ipikiliya ja na, iha ja ndembo ya krâs e na ngudi ya tata moto oviya o mahihi na ikokiya na malina mabe, i yalakiděndi o kama ya ilalo, (o egombe ya bohobato ba ma kalakiyandi Anyambě na itumbwě ja Ilina Iyamu, hanga na malěndwě ma bato.)

4. Ngudi ya ipangiya ja mběyi ya ba minisě me ma tubakwě na Bishâp e kenakindi bokenaka. Ba ma yokwakiděndi bato kakana, na, Bishâp ndi ba benganakě Metodu mea boho, jomu na Metodu mebale, bâ tepě na, o ibě na moto o he a ka yějě, tombe a ka kwehě bâ na behadi beabu, kabo te Anyambě dipâ. Bishâp ba vangakidi nyolo jabu mětě na Maihana tombe “Besělěngěni bea Kraist.” Iluwedi tě vya bodiyedi bwa minisě mea Tyâtyi oviya o itingidi vya boho, bo benganakudwěte kabo na ijongliya ja ba minisě. Tombekete nonaně, tango na 'huhu e tatakite pani ya Kraist ya boho.

Tombete ka diba i diyakite i ngite i hamaka na minisě wěhěpi, ipikiliya i yalakiděndi o egombe těkaye na, e ndi bwamu na minisě ba diyaka ba baye. Ipikiliya těkadi i diyaki tepě ja ijonglidě ja itingidi viyamu na vya kěngěngě o Tyâtyi.

7. Sale 'itě i dilanakě Anyambě i badakudwěndi, ndi i diyakite paniyango sale ja bato, hanga ja Anyambě.

Mandabo ma malataniya ma Tyâtyi ma yalakudwěndi ilongwě o egombe těkaye. Pani ya

ilanga ja makaliya o malataniya e hakudwě tepě o egombe těkaye, ndi ya bu diyaka nonaně o egombe ya Metodu o kama ya boho.

8. Elemě eněně e diyakindi ya na, Kraist o tina 'ju e diyanakite moto, bâ na Anyambě ba ibě nyanga pâkâ, tepě na, Ilina Iyamu a ibě na Anyambě nyanga pâkâ.

Ba ma yokwakidě nonaně ba ma tubakwi na, Pâ-li-si-an; ndi Ehoka ya Tyâtyi o Nise e kanda-kiděndi iyokwanidi těvině. Tepě na pâ o kya-těkaně, elemě tě e ngite o mběyi ya Tyâtyi e tubakwě na, Sosinius.

KAMA YA INAI.

400

Bebanga.—1. Evita o ivenda ja Dioklitian, ulingo mua jomu ja mepuma.—2. Kânstantin.—3. Julien ja ulelebwani.—4. Iyokuwa.—5. Tyâtyi bo jongolakudwě tina o ilata na ipangiya ja betomba.—6. Balěndi.—7. Ijongoliya o iyokwanidi.—8. Mesâju.—9. Sale ja bwebwe.—10. Ilemě ja Ba-Donati.—11. Pamayoke ya Arius.

Bevita be bembakindi o kama tĕkaně ulingo mua jomu ja mepuma, o ivenda ja Di-o-kli-tian, na ukiy 'aju Ga-le-ri-us Maks-mi-an-us.

E piviakudwi na, Klisâni i weyakudwěndi wa na 144,000, tepě na bodumakwě oviya o behiki beabu na 'la o loboko lopâkwě, 700,000. Iwedo ja Galerius Maksmianus na eběd 'aju e bembakidi ulingo uyaba, i hukakiděndi iweywe ja Klisâni o egombe tĕyeně.

Evita tĕkaye e hakudwěndi na ikito 'itě mětě. Mandabo ma ma diyaka Klisâni bolondaka ma tumbakwě na veyá; baitě tepě, benâ na beko bokatakwe na malale madilo ba uhwakwě o manga. Mboka 'huhu o Frija, e tumbakudwěndi yâ yěhěpi, ikabojana omě wa bu duwanakiya moto tombe n 'umbâkâ wa yambiya megano, mwambo.

2. Kânstantin a tubakudwě na mbuhwěmbuhwě na Eněně, o iwedo ja hangwě, a hana-

kindi o ipangiya ja Ekulu ya Ulânga (hangwě Galerius). Kânstantin a yěněkindi na e ndi bwamu o ivenda jaju na a diyaka kěngâ na Klisâni. Ovaně-vâkâna Tyâtyi o Ekulu ya Ulânga, e duwakindi iyâjâ o ulingo mua ivenda jaju.

Kân-stan-tin, mâmětě a mēměkindi ikaliyedi vya Klisâni. Oviya ovaně ka mâ-a hadě elekana-ko na, "Ikaliyedi vya Klisâni vi diyake ikaliyedi vya egândâ 'aju yěhěpi."

Bana baju balalo, Kân-stan-ti-us, Kân-stan-tin, na Kân-stan ba benganakiděndi pani ya hangw 'abu Kâstantin Eněně ya itata ja Klisâni o bâ-ba jadi na kěngâ. Ba hakiděndi elekanako na, Těmpěl ja megano i ka dibakwě, moto ka moto a kalakiye pě omě.

Kânstantin Eněně, a hulwakiděte ba minisě na ja ba pahakiye njeya ya ikova; na o diyaki na prist, ja megono mea ipahiya ja dâlě, na mâ-a ma tandâkândi o yěně ba minisě ba benganâkě pani, ya mepolo na benami. Ndi elombo tēyeně ya bu diyaka bwamu na Tyâtyi ya Kraist.

3. Egombě tě ya iyâjâ ja Klisâni e pâkiděndi kwanga o A.D. 361. O yâ egombe tě, ndi ya Julian ja Ulelebwan i e diyakidi upolo mua egândâ ya ba Roma yěhěpi. O boěmbě bwaju, Julian a yokwakudwěndi o iyokwanidi via Kraist, na mâ na kwaka uluwango ndoba eněně ya Klisâni. A yějěkind'o jowudě ndaga ja Upangiya Kraist, i sâkâkidi o pělě ya ujilo mua mboka ya Jěrusalēm. Sombiyěngo Jiu na ba

longakě mboka, ndi ba bu yâlâkě; jambojana he e ninganakě, veyã vi pumakě o loboko labu lo yějěkidi na ba longakandi. Ndi Anyambě a bu bábâkâ pě mâ-a diyaka o ivenda tě, paniyango mepuma mebale, tepě a waka n'ivenge o eduka.

4. Oviya o egombe ya Kânstantin Eněně, Klisâni ba vĕkindi ibweyidě iněně o ibuta ja iyowě wa pě na nyanga 'bu e ma haka o boho. Sikulu i tĕkudwě, o mamboka maitě; kâbâti ja bejanganangobo i hakwě, bamo ba yokuwango ba yâdâkudwě o pĕlě ya na ba ka hanwěte. Ekaye e hakudwěte o pĕlě ya na, ovaně ndi o Klisâni i yokwanakidě i ka yâlě o sĕvĕlĕnidě na baloni babu ba ha 'wě Anyambě.

5. O egombe ya Kânstantin Eněně, ndi ya Tyâtyi e takid'o latwě na ipangiya ja he. Ilata tě ja bu diyaka bwamu na Tyâtyi, ikabojana kwě, kĕngĕngě 'aju e levakidĕndi behadi bea bojongolakiya; te ka Upangiya a vâkidi na, "Ipangiya jamě ibě ja he tĕkaně."

Iha ja Klisâni kĕngâ o mepolo me benganakidě Kânstantin Eněně meĕhĕpi, upolo Tiodosius te wa; Tiodosius Eněně.

E yalamakindi o kama tĕkaně na, Bishâp ya Roma a tubakwě na "Molo mua Bishâp biĕhĕpi."

Iyokwanidi via Anyambě vi jongolakudwĕndi na ngudi, ikabojana bato bâkâ ba badakindi iyowě ja ba ha 'wě Anyambě na sale ja bekalijĕkalijĕ o Tyâtyi ya Kraist.

Ho yěnkěndi jali ja malěngěmě o egombe těkaye o pělě ya bodiyedi bwa Pur-ga-to-ri, iwedo kělěbě; tepě na ikaliya ja behini na belika; na belombo bepâkwě tepě bea behadi beyamu, be hakwě o ikova ja iyongě ja malina; minisě ba kandakudwě tepě na, ba bake.

Kumba ya ba Mânk, e diyakidi na ipikiliyedi via Essěněs, e kenakindi na ngudi mětě o kama těkaně. Vâkâna, Tyâtyi ya Upangiyi Jisu Kraist e ma kwanakate ehadi ya megano mea ba Grik na ba Roma.

Bato ba diyakindi na bokeli boitě o pělě ya ilěndě na ikala o kama ya inai. Ba diyakindi na ukali uyamu, Krisâstâm, a tubakwě tepě na Jân; ndi upolo mua mwajo na benami ba ma haki mâ njuke, jambojana ipakuwedi viaju via kěngěngě vi diyakindi tali ya bobě bwabu.

Upâkwě uyamu ndi Augustin. Mâ ndi a diyakindi Minisě tombe Bishâp ya Hippo o Afrika. O boěmbě bwaju, a diyakindi iwanja ibe mětě, nandi o iyokuwa na makaliya ma nyangwě, a diyakidi Klisâni eyamu, be diyakindi njeya ya Upangiyi, ya iluwa jaju o Anyambě a jadi. Na diyaka Klisâni ya iyowě iněně, na mâ-a těněki-děndi na eleme ya Pělagius o kama ya itano.

O A. D. 327, Ilěngěmě iněně i yalakiděndi o Ijipt, na kěkě o pati ya Tyâtyi ya Kraist yěhěpi. I tubakwě na ilěngěmě ja Arian. Moto dina na Arius ndi a yalakidě já.

Ilěngěmě tě i ma yokwakidi na, “Balalo o Anyambě yâkâ, ba ibě bâ běhě nyanga pâkâ o

itingidi viabu;” ma yokwakidě na, “Mwana Jisu Kraist a ibě ka Hangwě, ndi a ndi moto wa boho bwamu wa na bekeha bepâkwě bea Hangwě be velakidi.” Eho ka ya Nise o Bithinia e ndakudwěndi tina na penda těkaně, na yâ na kandakidě na, Arius a lemiděndi. Kama ya Bishâp tepě na ba Upolo Kânstantin, ba diya-kindi o Eho ka tě.

Ilata ja Tyâtyi ya Upangiyi Kraist ó ipangiya ja Kânstantin Eněně i jongolakiděndi yâ na njeya 'itě. Wawa ndi ikabojana a betakiděndi mběyi ya minisě betiděngo wa na mepâkwě. Kkana ndi na minisě tě me jadi o mamboka maněně Roma, Antiâk, Alěksandria, na Kânstantinopěl, me tubakudwě na Prefěkt, tombete na Patriark, o madikanido na dina ja Roma na pangakwě Molo mua měhěpi. Ekaye tepě na malěngěmě ma kama te ya inai ekaně, be diya-kindi iyalanidi via Tyâtyi ya Roman Katolik. Tombekete ka malěngěmě ma kenakidi, iyokwanidi via kěngěngě na pâkwěpâkwě vi tatakudwěte na mběyi ya bato o Tyâtyi. Te ka o egombe ya Elaija, tâjeni hěmbwedi i diyakite o Israěl, i ha balamakidi o Beal a jadi; i ha dikakidi idilě ja Anyambě.

KAMA YA ITANO.

500

Bebanga.---1. Belombo bea mala maněně bea ikaliyedi via Klisâni.---2. Iyokuwa.---3. Ehini na ipangiya ja Tyâtyi.---4. Bodiyesi bwa ibeva ja Minisě.---5- Pani ya ba Mânk. --6. Balěndi.—7. Iyokuwa ja pělě ya Anyambě.—8. Belombo bea ihâkâlidi via bato na bekalijěkalijě.—9. Kumba ya ba Mystik.—10. Vigilantius.—11. Kumba ya ba Donati.—12. Kumba ya ba Arian.—13. Ya ba Něstořian.—14. Ya ba Ustykian.—15. Ya ba Pelagian.

1. Ipangiya ja Roma o kama ya itano, i palwakudwěndi pati ibale, pati ya Ulânga na pati ya Madiki. Honorius, upolo mua Ekulu y' Ulânga a ma diyakandě o mboka tě Ravěna o Itali. Akadius, upolo mua Ekulu ya Madiki, a diyaka o mboka tě eněně Kâstantinopěl o Asia. Nonaně ndi ka ipangiya ja Roma i palwanakudwě na já na yalakě ihâlâviyě. Tepě betomba bea ivititi na ulogo uitě bea behiki bea Ngângâ, be vakindi na yanaka na bato ba Roma na ngudi.

Tombe ka beduka be diyakite nonaně, ikaliyedi vya Klisâni te kabo bokenaka na boyavakidě tepě.

O pangiya ja Madiki, ikaliyedi via Tyâtyi ya Kraist, i ma tatakwěndi na belekanako bea mepolo. Mepolo me ma yějěkěndi o věngidě me-

gano. Wawa ndi upolo Tiodosius, oviya o A.D. 498 kwanga o 450, a sombiyakě bato na těmpěl ja megano i bulwakudwě, tombe boulwakudwě o idilě ja Anyambě ya pákwěpákwě.

O loboko loitě, bato ba ikamidě iněně na mběmbâ iyamu ja ikaliya na eměnâ ya kěngěn gě, ba diyakidi na kuma eněně o bato bajadi. E diyakindi na, bato ba diyakidi o Mekodi mea Ubanus ba diyakindi na njuke eněně o pělě ya tito ja ehiki na mekodi, na bâ na uwaka ihanwě o Klisâni eněně a jadi, dina na, Simon Styailitěs. Na mâ na langwakiya bâ na ba nângâka ikaliyedi via Klisâni; ka bâ-ba benganě ndaga jaju, nandi e vânakudwěndi na, na mbuhwěmbuhwě, tito tě i věngěměkindi o ehiki 'abu.

Ho yěněkěndi o egombe těkaye na, ikaliyedi via Kraist vi diyakindi via bě na ndcka eněně ya kya, yâ ndi, betomba be diyakidi o loboko la ngângâ ya Uropi na Asia. Be ma diyakandi nyolo bokolo, mběmbâ ja ujolongo uitě na bakaliyi ba megano; me ma diyaka meambo meabu tito, tepě na bato.

O bohoboho, ipangiya ja Roma na ba Grik i himbakiděte ihuba jabu oviya o mekodi mea Ngângâ, ndi o ipangiya ja Roma i pěhěkudwě pati ibale, ngud 'aju e hâlâvâkiděndi, na betomba tě bea ivititi beně na yanaka na Klisâni. O ehiki ya Britân te nonaně, tepě na o Persia.

O A. D. 456, upolo mua etomba ya Frank, dina na Luis a badaka ehiki ya Gâul o ipangiya

jaju, etomba tě e ka tubakwě kya těkaně, na Fala, e yalakiděndi ovaně. O egombe ya Luis tě y 'upolo e diyakidi na njuke eněně, a panganakidi panga na, oningě a balingě ndoba jaju, vâkâna a ka dili Jisu Kraist ka Anyambě 'aju. O mâ-a pahakiyedi ibala tě, na mâ na timakě pang 'aju ka mâ-a baptaiswě o mboka tě Rheims o A. D. 496.

O upuma mua A. D. 456, moto uyamu a diyakindi wa kuma eněně, a tubakwě na Saint Patrik. Kilěstin, Bishâp ya Roma a lomaki mâ o nenge ya Aiěrland o bakaliyi ba megano ba jadi, ka yokudě bâ iyowě ja Anyambě na Upangiyi Jisu Kraist. Patrik a diyakindi uyokwidi uyamu, na mâ-a ma yějěkěndi o yokudě bato tě ba ivititi baně na o 'ludě bâ o njeya ya bwe ya Klisâni na ngud 'aju yěhěpi. Ndi njo 'itě a ma hakandi itingidi vikolo na bato ba ma pulakě.

Patrik a wakindi o A. D. 493. Bato ba Aiěreland ba ngite ba hekakidě dina jaju na bwa buhwa těkabo. Nandi ho bě na ngudi ya kamidě na bato ba Patrik ba baptaisakidi běhěpi te ba diyakidi uluwango pâkwěpâkwě na melema meabu. Ikabojana minisě na bapakuwi ba ndaga o egombe tě ya malěngěmě yeně, ba ma pinyilakiděndi bato babe o iluwa na njeya ekolo na ya bobangakidě, hanga na njeya ya itândě na iyowě na ngěbě ya Anyambě.

Tombekete ka malěngěmě ma ngakiyedi o Tyâtyi, bwe ya Upangiyi e diyakit 'omě o 'tema o pělě ya ibala ja ivititi.

2. Iyokuwa i hálávâkiyendi na ngudi o kama ya itano, jambojana betomba tě beněně bea bu diyaka na isâlâ ja iyowě na vilolombo. Be pějěkindi iyowě, ovaně ndi o ihuku ja kama těkaněi diyakidikabo edingihě ya Sikulu; papuděngo te Sikulu iněně i diyakidi o mamboka těkama, Kânstantinopěl, Atěns, na Alěksandria.

3. Ehini na sale ja Tyâtyi na ipangiya jaju, be 'lwakindi na ngudi boyavakidě oviya o itingidi viaju via egombe ya Metodu ya boho. Jambojana o kama ya inai, ka Bishâp ya Kânstantinopěl a betudwě na joyi ja Ehoko Eněně, na, mâ ndi 'a benganakě Bishâp ya Roma, na mâ na vahaka tepě belombo bea ivenda ja Bishâp ya Roma. Ndi Bishâp ya Roma a bu bâbâkâ pě na upâkwě a diyake na mâ kona. Oviya-'vaně ka momano ma diya o hanganě ya Bishâp ya Roma, na ya Kânstantinopěl, Antiâk, Alěksandria, na Jěrusalem. Njeya e duwanakiyedi ya ihwěmidě ja Bishâp tě běhěpi, e diyakindi ya itědě na itubwě ja dina ja na, Patriak itano o mamboka te matano. Ngudi ya ipangiya ja Patriak e diyakindi eněně, pani ka mepolo.

Ovaně-ndi o yâ-e yěněněkidi na momano ma kenakindi, na jonga ja Upolo mua Jonga ja bu diyaka sasě o Tyâtyi 'aju o he. Keběngo bapâkwě, Bishâp tombete na Patriak ya Roma, nd'a pwatanakidi na nângâkâ ipangiya; mběmbâ ya Tyâtyi ya Roman Katolik ya ivaha ja tândâ ya ipangiya ja betomba na bato, ka mběmbâ ya boka-

taka na ya bonivanaka, e vakiyend'oviya ovaně, Leo Eněně ndi a ma butaka ipangiya wa na Popu ipâkwě.

4. Minisě mēhēpi ma levakidě mběmbâ ya boděngělěkiyě na bolěngēměkě oviya o bwamu na kěngěngě ya Upangiya Krâist. Bâkâ o tango 'abu, nyanga ya bodiyedi bwabu bwa kenango na bwinge bwa jumba jabu, ba ma kwanakate paniyango ka mepolo.

Kumba ya Mânk na Nuns, e kenakindi bokenaka na bokenaka. Tina ya iděngělīyě ja minisě eněně, pâkâ ndi, ipuhwa ja ibandamidě ja ingidě ja moto te moto o ebano ya minisě. Bato baitě ba ha diyaki n 'yowě k 'iyowě te bověhělěkudwě o ebano tě ya hole yeně. Baitě ba ma vahakate kabo dâlě. na eměná ya henga e duwanakiyedi e mandabo ma Mânk na Nuns.

5. Kama ya itano e yěněkindi kumba ya Mânk, jambo iněně. Kumba těně e yalakiděndi o kama ya inai o Ijīpt na moto a tubakwě na Antony, ba ka longakudwě mandabo ma tubakwě na Monastěris. Molo mua Monastěri pâkâ a ma tubakwi na Abbât.

6. Balěndi ba bu diyaka o vuha sasě.

7. Iyokwanidi via Anyambě o kama ya itano vi diyakindi na itingidi via bato ba Tyátyi ya egombe těyeně. Bwe ya iyokwanidě na ikamidě ja ba boho, be vindakudwěndi na malango ma bato.

8. Betomba bea bekalīyěkalīyě be vuha-kindi o kama ya itano těkaně. Elombo yâkâ ndi

ya makaliya o bato bayamu ba jadi waniděngo; tombe na bâ, ba bu diyaka na ngudi ya levidě nyanga ya malina e ma yokaka makaliya těmaně. Epâkwě ndi, idilě ja behini bea bato ba ma wey-akwě o pělě ya nyang 'abu e ma tândâkâ Jisu o begombe bea bevita na betuniya.

Elombo epâkwě ndi, idilě ja bevehe bea bato bayamu, na ndembo ya Krâs, na bekěndâ o lobo-ko lo di tongwěngo bato bayamu. Mapikiliya těmaně ma ma vakiyandi oviya o bekaliyěkaliyě bea ba Grik na ba Roma, bea megano meabu. Krisâstâm ndi mot 'umbâkâ a vâkidi na, iboko via Job. vi diyakidi o etunij 'aju, vi ndi lukango na vi hekakudwě mětě wa na eka ya upolo.

Sale na 'huhu ya Roman Katolik ya kya těkaně, e yalakudwěndi o egombe ya kama tě ya itano ekaně. Elombo ebe mětě ndi ya iměmě ja bobo o prist a jadi, tombe diyakate yowěngo na mâ-mětě wa prist a te moto ube.

9. Kumba ya Mys-tiks e ma kětěkěndi na ba ndi hole wa na Klisâni ipâkwě. Ba ma ha-kinde behadi be mamanakwě o ihâhiyě ja nyolo jabu na iyokidě ja beměná beabu, mehiyo meněně. Baitě ba ma vâkândi na ěměná ya hole mětě wa, ndi yeně oningě moto a diyaka na tito ja pindi, tombete o nângâ mběmbâ ya tito na etamuwěta-muwě ona eboki a diye na elombo ya bâtâ, tepě a jaka honji na mbusanga na a kweyakiya ikala na iyěněně na bato. Tepě a těměkě mepuma meitě o bwebwe de : iha ja belombo ka beně na

behadí bea jángâ ka dině, be ma piviyakwěndi na eměná ya hole mětě ndi yeně. Nandi tombekete baitě pikilakiyate nonaně, hanga na baitě ndi ba yálâkidě o vitě eměná ya jángâ tědině, o kumba ya Mystiks, mběyi ya bato e ma tubakwi na "Styilites," tombete na Simakondi ja hole. Belombo be mamanakwě ba ma vânakwěndi n'umbâkâ wa kumba tě, dina na, Simon Styilites. A jakudwěndi o A. D. 300. A wakindi o A. D. 469.

10. Mběmbâ ya bekalijěkalijě e tombwaki ndi botombwaka na botombwaka ndi mběyi ya bato e betakiděndi moyi mabu ka himbidě na ka kandidě mběmbâ tě. Ndi ba bu haka elombo sasě, ba bekalijěkalijě ba balakidi bâ.

11. Pani ya ipěhě e diyakite e ngite o kama ya itano, na yâ na haka njuke eněně o hanganě ya Tyátyi. O Afrika, kumba Donati e hakindi njuke ya beduka na momano mabu. Ndi o pělě ya iyokwanidi vya Kraist, ba bu haka lěngěměngo sasě.

12. Kumba ya Arius, e yěměkiděndi ilěngěmě těkadi o pělě ya Balalo ba Hole. Moto dina na Arius, a yokwakiděndi bato na, Mwana Upangiyi Jisu a ndi mětě na Hangwě nyanga ibale. Hangwě a te Anyambě Mâ mětě dipâ, o ehavu 'aju ya ivela a takind 'o vela Mwana, bwamu mětě wa na bekeha bepâkwě beěhěpi, ovaně-vâkâna Mwana a hubiyango o Hangwě a jadi na pělě jěhěpi.

Iyokwanidi tě vya Arius ekavi vi diyakindi o Tyâtyi na mahihi maněně. Bishâp ya Alěksandria o Afrika, dina na Atanasius a těněkiděndi ilěngěmě na iyokwanidi tě vya uyabani těmuně na ngudi mětě, nonaně ndi ka mâ-a hanakidi Tyâtyi na yâ na tatakate kěngěngě 'aju.

13. O egombe ya A. D. 439, kumba ya Něstorius e bumaka. A diyaki yâ molo. Něstorius a diyakindi Wa-Siria, a diyaki tepě Bishâp ya Kâs-stan-ti-no-pěl.

E ndi elombo ya ngěbě, na nyanga 'bu e pěhěkidi Tyâtyi. Iyokwanidi vyaju vi ngite o Tyâtyi kwanga na pâ o kya těkaně, upako u yalakiděndi mua ndaga tě na, "Ehila Meri." a ndi nyangwě ya Anyambě. Bato ba yějěkidi ihimbidě ja upako mua Arius, ba tândâkindi ilevidě ja na Kraist a tepě Anyambě. Ba Něstorius ba ma kamakiděndi na Kraist a diyakindi betingidi bebale, na mekuku mebale: umbâkâ mua Anyambě, upâkwě itingidi via moto; oviya-'vaně na bâ na vâkâ na, Kraist a ndi Anyambě e diyakě o nyolo ya Kraist, ona těmpěl, ovaně-vâkâna Meri a lukango na a tubakwě na, nyangw' a Kraist, hanga nyangwě ya Anyambě.

14. Kumba epâkwě ya Eutikěs e vâkindi na, Kraist a bě betingidi bebale.

15. Ilěngěmě ipâkwě i ma jongolakidě Tyâtyi, i tubakwěndi na, Pe-la-gi-us, tina o Pělagus Wa-Britân, a ma diyakandi o Roma.

A ma yokwanakiděndi na, bobě bwa jali bwa bu diyaka pâkwěpâkwě. Adam na Ivi ba hakite

kabo bobe bwabu mětě; na bobe tě bwa bu pen-
daka o bana babu. Bana babu ba jakudwěte
bwamu na mahuwa, te ka Adam a diyakidi o boho.
Mâ na, ehekwě ya Anyambě e bě na mala o bato
ba jadi o 'tema, ba ka bonguwate melema meabu
bâ-mětě, na tina ya "Bwamu bwa jali." Ilěn-
gěmě těkadi, Bishâp Âugustin a himbakidi jâ na
ngudi.

Ilěngěmě ja Pělagius i kandakudwěndi o
ehoka ya A.D. 431, ndi i ngite tombe na pâ o kya
těkaně o loboko na lohuhu.

KAMA YA UTOBA.

600

Bebanga—1. Mapikiliya ma ikaliyedi via Kraist.—2. Iyowě.—3. Ba Mânk.—4. Iyowě o pělě ya bea Anyambe.—5. Sale na ndembo.—6. Kumba ja Tyâtyi.

1. O kama ya utoba, mekabo mea Tyâtyi me yavakiděndi na 'la o betomba bepâkwě beité be ha yowakidě Anyambě, o behiki beabu be diyakidi o betěbě bea Manga-ma-Vindo.

Upolo E-těl-běrt ya Britân, a ulwakindi o ikaliyedi via Klisâni na bato baju ba Anglo-Saksân baite, tina na iyokwanidi via minisě umbâkâ dina na Âugustin, na kumba 'ju ya Mânk mea Běnidikt, mabo manai.

E hamakindi na, Âugustin tě a diyakindi a bě Bishâp eněně ya Ngělěhi yěhěpi. Makaka ma Kopini ma bapindi ma ivititi ma nângâkindi pani ya ikaliyedi via Klisâni, tepě na Jiu i ma diyaka o Gâul na Supanya.

Nandi hwa dimbakiya na iluwa ja ba betomba bea ivititi o kama těkaně o ikaliyedi via Klisâni, i diyakite wawa kabo ipahiya ja ndembo na sale ya Baptisma na inângâ ja dina ja Klisâni, ndi iluwa i diye sasě ehini ya bwebwe ya idilidi viabu via ba ha 'wě Anyambě.

Ibonguwa ja ikaliyedi via megano, i pangaka já i kwanaka ikaliyedi via Kraist. Těmpěl ja megano i 'lwakudwě ka Tyátyi o pělě ya idilě ja Anyambě. Mandabo tě ma Tempěl ma ma bongwakwěndi na miba ma hole ma ba prist.

Behini bea beanyambě bea megano be vĕngĕkudwě, na behini bea Kraist na Metodu na bea bato bayamu be těkudwě o maihana ma beanyambě bea megano. Ikaliyedi via pâkwěpâkwě via bu vahakwě sasě, na viâ-via bu diyaka bweyudwěngo sasě.

O egombe ya A. D. 529, kumba ya ba Mánk e bumakindi o ipangiya ja Ekulu y'Ulânga, e tubakwě na, Ba-Bĕnidikt. Belekanako bea kumba těkaně be diyakindi bokolo mětě. O bohoboho, kumba těkaně e yĕněkudwěte ka kĕngĕngĕ, jambojana ba ma diyaki na behavu beabu ngwanjangwanja, na iyokudě ja bato; hanga iyokudě ja bejanganangobo dipâ, ndi tepě na bebano bea mala, ba iliya na belombo bepâkwě. Ndi na mbuhwěmbuhwě ba pahakiyendi ikova inĕně na ngumba eitě o bato ba jadi, na bâ na 'lwakidě itingidi viabu; na diyaka ba bě na henga na jângâ ja bobe jĕhĕpi.

4. Ikaliyedi via Kraist vi jongolakudwěndi na tina ya idimbiya na bekaliyĕkaliyĕ na belemě bea bato. Belombo bea Tyátyi bea bwebwe be ma yokwakudwě bato. Iha ja behavu bokolo o pělě ya iyonga, ja ha o sombywě wa na iluwa ja ulema. Ihindina ja nja na ipĕhĕ ja makaliya ma lĕndwĕlĕndwĕ, bea ha o piviywě mala wa na

eměná ya hole. Ilonga ja Tyátyi na Monastěris, i ma langakwě tepě na i ndi ikova iněně o pělě ya Hěvěni.

Usāju upákwě u pulakiyendi o etomba ya Grik na ndaga těkadi na, “Ipě e te hohonganěngo na o vâ na, Umbâka wa Balalo ba Hole a kâ-mâkudwě o Krás?” Tepě na ipě itingidi via Kraist vi hâbâkudwěte?”

Ndi nyuwe ya jângâ tědině ya bũ diyakâ na mala ma itimwanwě, jambojana Kraist a diya-kindi Anyambě, na Mâ na nângákâ nyolo ya moto iha ja ehavu ya ivanguwa ja bato babe; na diyaka Anyambě ya hole o ehini ya bato, na yâ ehini tě nd'ejaju e diyanakidi o Krás, na Mâ na bâbâkâ na nyolo tě e wake o Krás, na pumbwakidě nyolo tě na ngud'aju mětě ya Anyambě oviya o malonga, na betaka o Hěvěni. Ovaněvâkâna a ngite moto na Anyambě na Uhungini muahu o Hěvěni. Nonaně te o Mâ-a ka timbě pě.

5. Sale na nděmbo be vūhakindī wā, jambojana e ma yěněněkěndi egombe yěhěpi, nyanga ya bwamu na kěngěngě ya ba Klisâni ka yâ-e ma pâlângânâkě o bebumulema bea bato, na belombo bea bwebwe na yěněkwě pivi wa:

Bishâp Eněně ya Roma, Grě-go-ri Eněně, a a ma tândâkândi iha na ibada ja sale o Tyátyi na ngudi, wawa ndi o egombe ya Isango ja Upangi yi.

Masango ma kwanaka masango ma megano mea ba ha 'wě Anyambě.

6. Belemě bea Ba-Donati. Ba-Arius na Ba-Něstorius, be kenakindi. Ho yěněkěndi na maměmě na ma maduba ma ba iyowě ja bato, ma dulakandi bato o belemě beabu.

KAMA YA HĚMBWĚDI.

700

Bebangā.—1. Iyâdiyě ja ikaliyedi via Kraist.—2. Ba-Mohaměd.—3. Iyokuwa —4. Tyâtyi e jadi o mbo-ka ya Roma ya pahiya dina ja na molo mua Tyâtyi yěhěpi.—5. Itingidi via Ikaliyedi via Kraist o egombe tēyeně,—6. O pělě ya kumba.—7. Mâ-natě-li-těs.

1. Bato ba Tyâtyi ya Upangiwi Kraist ba ma diyakandi na edoko eitě ya ihamanidě ja Sango Eyamu o loboko la ivititi lo ha diyakidi na iyowě ja Anyambě. Ba-Něstorius ba ma hakandi ngwanjangwanja o Pěrsia, Siria, na India, ipě tepě na o Tyaina. O kama tě ya hěmbwědi ekaně, Klisâni i diyakindi itě o Tyaina. E vânákwi na Utodu mua Upangiwi, Tâmâs, a hakind 'ekěndâ na 'la o nenge baka na Tyaina.

O ehe ya Ngělěhi, mepolo utoba mešhěpi me kahakindi ikaliyedi via Kraist, ovaně ndi o Britân yěhěpi e diyakidi ya bě Klisâni o kama těkaně. Bajo ba mepolo tě ba ma hanakandi bamo babu na ngudi o ikaha ja ikaliyedi via Kraist. E vânákwi na, 12,000 ja Ba-Britân ba baptaisakudwěndi o viho baka na mboka ya Rish-mând, te o buhwa bákâ.

2. Klisâni ba bu yěněkudwě etuniya o kama těkaně sasě. Tombekete nonaně, ndoba eněně mětě e bumakindi o ehe ya Arabia, o A. D. 612. Moto dina na Mohaměd, moto těně a ma měměkěndi na a ndi usâki mua Anyambě, a lomakudwěndi ka madě ikaliyedi via megano viěhěpi na via beanyambě bea bovelaka.

Ndi bato ba diyakite suliyěngo na egombe ya Anyambe e di na mala ma ikala na bato na emi ya usâki, e tombindi. Ikaliyedi via Mohaměd vi valakindi o behiki bea he beěhěpi ivolidi via bomamakwě. A takind o bonguwa ikaliyedi via etomb' aju ya Arâb, běngě via Jiu na Klisâni. A takindi Klisâni na kěngâ, o madikanido ikito iněně. Bato tâjěni na tâjěni o he těkaně ba ndi bavilingani ba Mohaměd, na pa o kya těkaně.

Tina ibale i levakidě nyanga ya ikaliyedi via Mohaměd e kenakidi na ngudi nonaně.

(1) Jângâ ja bato i ma bangaka beduka beaju be hakidi, ipinyilidě ja bato ka kaha elekanak 'aju.

(2) Elekanako tě ma hohozganakě na pani ya bato babe, na itândâ ja bedoko beabu bea mehoni; tepě ipěhě na kumba i diyakid'o Tyâtyi ndi tina epâkwě e hanakidi Mohaměd o ipangiya jaju.

3. Iyokuwa i hâlâvâkiyěndi na ngudi o kama těkaně. I diyakite mběvi ehâle o Mânastěris; jambojana elekanako e diyakindi na moto a bě na ngudi ya diya molo mua Mânastěri, tombe

Abât, kabo a diya na mběyi ya iyowě. Bejangangobo be diyakite nyěvâ, na beâ diyaki tepě lěndwěngo wawa kabo malango ma bato bayamu, nonaně paniyango te o ikehě ja ba bekaliyěkalyě.

4. Ndaga ya penda o hanganě ya Bishâp ya Roma na Bishâp ya Kânstantinopěl, e diyakite e ngite o egombe těkaye tatwěngo. Bishâp ya Roma a pinyilakiděndi upolo mua ikito dina na Fokâs, na a hake elekanako kakana, na, Tyâtyi ejadi o mboka tě Roma, iboko via Utođu Pitěr vi diyakidi, e ka diyaka molo mua Tyâtyi yěhěpi.

Bapangiya ba Tyâtyi ya Roma ba yějěkindi o keně ipangiya jabu na ngudi,—tombekete-nonaně, ipangiya jabu ja bu mēměkwě o loboko lěhěpi. Egombe e ha pâyete, ya Popu ya Roma e di na ngudi ya ibetidě na ihubidě ja mepolo hohonganěngo na itândidi viaju mětě. Ndi ka kama tě ja mepuma i kěkěte, ho yěněki na ikamba tě ja Popu ya Roma, Bonifas ya III., i pinyilakidě Fokâs tě ya ikito na a lenakidě, i hamana-kindi na pahakiya ngudi. Ikamba těkadi i diyakindi na, molo mua Tyâtyi jěhěpi u diyake Tyâtyi e jadi o Roma, o Utođu Pitěr, wa iyongudwě ja ibâtâ, a diyakidi.

Mambo maitě pâlângâněngo, ho duwango o kama ya jomu n'itano na, Kânstantinopel, ediya ya Tyâtyi ya Grik, a diyakindi a bweywě na Batârki, ka ivenda ja Grik ja hukiya, (Tyâtyi ya Grik) o Ekulu ya Madiki. Oviya ovaně ka Tyâtyi ya Ulânga, tombete na e jadi o Roma, ya pa-

hiya o madikanido, iboko via betiyango mětě ka molo, mua Tyátyi jěhěpi.

5. Iděngěliyě ja Prist, tombe minisě, i diyakindi boněně, o momano mabu. Popu ya Roma a ma papwakiděndi ba Mánk o ipangiya ja Abát egombe yěhěpi; epedi kwě, na ba Mánk na mēměkě ipangiya ja Popu o loboko lěhěpi. Oviyaovaně Ba-Itali ba ma yěněki bâ Mánk, jambo iněně. Benami bea bato be ma tândákândi o vě ngumb' 'abu eitě o kumba ya Mánk na Monastěris. Jambojana ba ma pitakiděndi makaliya ma ba Mánk, ihana iněně o bâ-ba jadi o pělě ya Hěvěni.

O kama těkaně, ikaliyedi via pâkwěpâkwě vi tongakudwěndi o bwinge bwa bekaliyěkaliyě. Klisâni ja boho ba dilakiděndi Anyambě ya Hangwě na Mwana Jisu Kraist dipâ. Ndi Klisâni ja igona těkadi ba ma dilakěndi ele ya Krâs, tepě na behini bea bato, na belombo bea jângâ tě ja bekaliyěkaliyě dině. Klisâni ja boho ba ma pakwakiyandi bato, hěvěni na hěli, Klisâni ja kama těkaně ba langwakiyendi bato o pělě ya vey a vya mahihi, kenjwěngo na vya bodiya bwa malina ma ba pulakě.

Ba boho ba ma yokwakiděndi bato na, Upangiya Jisu Kraist a hakindi ivango ja mabe ma bato; na iwedo jaju na makiya ma eměna 'aju, ndi o kama tě ya hěmbwědi ekaně, ba vâkindi na mambě ma hěvěni ma dubwakudwěte kabo bato tě ba věkě minisě mya Tyátyi ngumba. O pělě ya kěngěngě ya Tyátyi, egombe ka ekaye e

diyakindi egombe ya ngěbě. Ipangiya ja Popu na iha ja belombo, be mâ vĕkwĕ ka suliyĕ bato o pĕlĕ ya bwamu twĕtwĕ.

O A. D. 631, Upolo Hĕraklius, a balakindi Pĕrsia, na yâ na vânakwĕ na a duwakindi mĕtĕ ele ya Krâs ya Upangiyyi. Na Popu Bonifase na nângâkâ tĕmpĕl enĕně, e takid 'o himwĕ megano na byanyambĕ bya uvela mua ba Grik na Roma, na mâ na ulwakidĕ tĕmpĕl tĕ ya bĕ e tatakĕ ele tĕ ya Krâs na ehini ya "Meri mea Ehila," na bato ba boho ba mepolo mea Roma ba weyakidi o nyanga ya Kraist.

A lenakidĕ tepĕ isango ipâkwĕ, i tubakwĕ na ja "Saint jĕhĕpi." O A. D. 680, Popu Honorius, a kwehakudwĕndi na Ehoka Enĕně y 'Utoba na a vĕngĕkudwĕndi, ovanĕ-vâkâna ipikiliya tĕ ja na Popu a bĕ na ngudi ya ha bobbe, ja bu diyaka tatwĕngo o egombe ya kama ya hĕmbwĕdi.

KAMA YA LOGWAMBI.

800

Bebanga.—1. Ikena na betuniya bea Tyâtyi.—2. Ivuha ja ijongoliya na ipangiya ja ba minisě.—3. Bodi-yedi bwa ikaliyedi via Kraist.—4. Iyokuwa.—5. Měsâju.

1. Kumba ya Nĕstorius e hamanakidĕndi ikaliyedi via Kraist o loboko loitĕ o ehe ya Tyaina, na Tartari. O Ekulu y 'Ulânga, Bonifase a haka ehavu ngwanjangwanja na ngudi eitĕ o pĕlĕ ya betomba bea Turingia, Hĕssi, na Friesland. Bonifase a ma tubakwĕndi na Utoĕu mua Kopini. O madikanido Ba-Friesland ba weyaki mâ na minisě mepâkwĕ mabo matano, o A. D. 755.

Bonifase a diyakindi moto uyamu o itândĕ jaju i ma tândâkâ Upangiyyi Jisu, tombete ka mâ-a tândâkidi pani ya ba Mânk, na mâ-a mĕmĕkĕ ipangiya ja Popu ya Roma na ulema muaju muĕhĕpi. Karle-mene a yĕjĕkindi na ngudi, ibala ja betomba bekolo bea Saksân, na Huns, te o bwamu bwa ikaliyedi via Kraist, ndi melema me-abu ma diyaka bokolo. Nonanĕ a ka vomwakiĕĕ bâ na ukwala muaju na manjeya mapâkwĕ. O madikanido ba yĕnĕkindi na e bwamu na ba tubakwĕ dina na Klisâni wa na o diya mehaka.

Elekanako yâkâ ya Karle-mene e hakidi ya ilevidě ja edoko 'aju, e diyakindi kakana, na, "Oningě moto te moto wa Saksân, a ka pějě na mâ a petuwa iviya o Baptisma, leniděngo o ulema muaju na a ka diyate kabo o itingidi via moto a ha 'wě Anyambě, a ka weyakwě."

Ovaně-ndi o hwě-ho yěněkě na Klisâni ja kama ya logwambi i diyakindi na itândě ja Upangi, tombete ka njey' 'abu ya ihamanidě ja Sango Eyamu o betomba e diyakite bokolo.

Betomba bea egombe těkaye be diyakindi na pani ya bekalijěkalijě. Mânk, n' uhuhu St. Winâk, a vânkawěndi na o mâ-a ma kěkě o makaliya maju, vâkâna mill meaju me ma ulwakate meâ mětě na ngudi ya Anyambě. Na o Mânk upâkwě u bomakě penda u ka dângâmidě, vâkâna u dibamakandi pâgu ka ivomuďwě jaju ja ipuhwana j' ikamidě.

Tyâtyi ya Upangi e diyakite sâtwěngo na ndoba oviya o jali jaju. Nonaně ho yâ duwango ndoba' 'ju eněně na ya ikito dina. na, Basaracěns.

Tyâtyi ya Ekulu ya Madiki na ya Ulânga e diyakindi na etuniya eněně oviya o benâ bea Sarasěns. Ipangiya na etomba ya Grik, tina o ipěhě yâ mětě, e vâhâmâkindi na ngudi, o egombe těkaye, ya bu diyaka pě na ngudi ya himbidě iviya ja betomba tě bea beduka be ma vaka oviya o Ngângâ ekabe. Be pâkindi na yambakiya lobo-

ko loyamu la Metodu lo taki n' itědě ja Tyátyi ya Kraist, na loboko na lohuhu be makiděndi ikaliyedi via Kilsáni viěhěpi.

O A. D. 714, Sarasěns tě ja 'duka ba jabwakiindi oviya o Afrika na 'la o Supanya. Ndoaba ya kya, ya bapindi na ya ikito wa na Sarasěns, e pumanakiyendi o hanganě ya kama ya logwambi, dina, na, Turks. Ba vakiyendi oviya o mekodi mea Kâkasus. Ba takind' o bala Sarasěns, o madikanido ka bâ ba bala Grik.

2. Ho ka bweyiděndi iděngěliyě ja minisě, tina o jângâ ja belekanako bea mepolo be lekana-kidě bâ, wawa ndi Karle-mene, be diyakiindi kakanâ, Minisě ba kandakudwěndi ijopa o mandabo ma maku, tepě na ihadě ja majoka, ipeya ja maku, kângě na ikili ja Anyambě.

Tombete ka mabe mabu ma diyakite yowaněngo na bato, bato ba ma hekakidětě minisě ua ngudi. Ipikiliya i bumakiindi ka bototaka, na, bwinge bwa bobē bwa benami na ivomudě ja Anyambě i didi a vomwakidě bâ, i te i himbaku-dwě na ihamba ja bova o Anyambě na Tyátyi bajadi. Bova tě bo ma věkwě Tyátyi bo ma tubakwi na, "Ihambe i věkwě o pělě ya iyidwě ja bobē."

Ivuha ja ungumba mua ba minisě, o egombe těkaye o Ekulu ya Ulânga i yalakiděndi na wa molo muabu Popu ya Roma, oviya o mâ-a jadi na huba o ba Prist na ba Mânk.

O A. D. 755, Popu ya Roma, dina na Stevën II., a pahakiye tepě ehe, ovaně-vâkâna a diyakindi a bě molo mua Tyâyti na upolo mua ehe ta. Elombo tēyeně e hamakindi kakana: Popu Stevën II., a kâlâkindi Pěpin ya upolo mua Fa-la, na a vake na ukindi muaju o Itali ka bala Aistulfus, upolo mua Ba-Lombardi ba didi Roma na eduka. Na Pěpin na haka nonaně, na mâ na nângânâkâ mâ pati ya ehe, na Pěpin na vĕkě pati tĕ ya ehe o Popu Stevën II., ajadi. Tombeke-te ekadi diyakate jali ja ba Popu o ipangiya ja ehe, ba bu diyaka na ngudi ya pangiya mepolo, nandi na mbuhwě-mbuhwě ba pangakiyete.

3. Ikaliyedi via kama tĕkaně vi diyakindi wawa via sale na ndembo.

4. Iyokuwa i diyakite wawa kabo na ba Prist na ba Mânk. Prist ba vâná kudwěndi na ba diyakite kabo ngudi ya ilanga, itumbudě, na ipěhě ja ikaliya ja Upangiyi, na Pěti, na lembo, na itata ja hwi ja Masango.

5. Usâju mua idilě ja behini be tubakwě, na bea hole, u diyakindi. Na usâju tĕ na kenaka ka mâ mua kova eduka, jambojana prist ba ma yokwakiděte bato, já idilě tĕ. Popu Gregori II., na Gregori III., ba mâ tândâkândi o dilě behini, ndi Upolo Kânstantin a ndakiděndi Ehoka Eněně ya Hěmbwědi ka lena upako tĕmuně. Bishâp 338 be diyakidi o ehoka tēyeně, tango eněně wa na ya boho. Bâ na, Malěndwě ma hole ma kandakiděndi idilě ja behini, na i tepě iweya ja ele-

kanaka ya bebale. Bâ na, iha ja behini, na i tepě iweya ja elekanako ya bebale. Bâ na, iha ja behini i vakiyandi o betomba be ha 'wě Anyambě, na i tepě pati ya bekaliyěkaliyě beabu. Mepako mepâkwě mea kumba ja ba-boho me ngitewě.

KAMA YA IBUWA.

900

Bebanga.—Tyâtyi bokenaka na bokenaka o Ekulu ya Ulânga.—2. Sarasëns, na Normans.—3. Bodimbila na bemênâ bea idëngëliyë ja ba minisë.—4. Popu Johana.—5. Ngudi na ipombwë ja ba Popu.—6. Pani ya ba Mânk.—7. Idilë ja belika.—8. Iyokuwa na Mambo ma Njambë.—9. Mesâju.—10. Ehekwë na Ikenjë ja bea boho.—11. Momano o hanganë ya Popu ya Roma na ya Kânstantinopël.—12. Ba kumba ya ba-vyo.—13. Sale na ndembo.

1. O kama ya ibuwa, ikaliyedi via Kraist vi yavakidëndi o betomba bea Urope. Karlemene ya mwana wa Leo, a yëjëkindi na ngud 'aju yë-hëpi o ihamanidë ja Sango Eyamu, o ba Huns na Saksân, na o ba Friesland bajadi. Karlemene a wakindi o A. D. 814.

Nyanga ya Klisâni e ma haka egombe tëka-ye o ihamanidë ja Sango Eyamu; ho bë na ngudi ya mëmë hohanganëngo, na, e nyanga ya Upangi na beyokwëdi beaju e hakidi.

O etomba ya Karinthia, tombete Klisâni ba duwete njeya e pangakë benami bu ulwaka Klisâni, mehaka meabu ndi ba taki na 'luwa Klisâni na baptaiswë, ndi bahangwë babu ba bu bâbâkâ o 'luwa, na ba minisë ña hakidë isango enënë ka

bâ-ba ndidě mehaka tě mea baptaiswěngo ka diya na bâ o tagulu, ka ja na mâtânâ kâpi ja hika eveyu, ndi bahangwě ba vânakudwěndi na, ba ibě weyango na ba diyaka o njamba ya ba baptaiswěngo, ba jake ibeabu beja o uhěngě, ba mâtânâkâ kâpi ja vindevinde. Minisě ba ma langwakiyandi bahangwe babu ba bakaliyi-megano, na, “o běni lukango na o jakani beja na ba didi baptaiswěngo.” Ivomudw 'i didině.

Mwana wa Karlemene, dina Luis ya Bâkâmângo, a diyakite ngwanjangwanja nyangatě ya hangwě. A lomakindi minisě o ehe ya Děnmark na Sweděn. Kweno ya Kânstantinopěl dina, na, Theo-do-ra a lomaki tepě minisě o betomba bepâkwě.

Tombekete ka minisě ba kěkidi o ba ha 'wě Anyambě ba didi, o igona těkadi, ba diyakindi na melema meyamu na itingidi via kěngěngě wa na ba kama ya logwambi, ndi ikaliyedi viabu vi ma yokwanakidě via bu diyaka egâlani ya ikaliyedi via Metodu mea boho.

Tina pâkâ ndi na, jambojana ba ma hulwakiděte bato ba ulwaka Klisâni, bâ te tatango bekalijěkalijě beabu beité. Ijongoliya ja Tyâtyi ya Jisu Kraist i vakiyendi ovaně, kwanga na idilě ja sale jaju; Tyâtyi ya Kraist e kwanakindi wa, pani ya bakaliyi-megano.

2. O kama těkaně, Sarasěns ba yěněkiděndi Klisâni etuniya o behe bea Asia, Afrika, Supanya na Itali. Na baitě na kiyaka ikaliyedi via

Klisâni ka bâ-ba nângâ ikaliyedi via babali babu.

Ba Nor-man ma diyaka etomba ya jeku na bohuma, bodiya o betěbě bea Manga ma Bâltik, na o behe bea Děnmark, Nor-way na Sweděn, ba bamba ba haka betomba těkabe myalo myabu mya metangani njuke o betěbě bea Manga ma Kopini na Galik beěhěpi.

Ndi o kama ya ibuwa, Norman ba vembaki pě wa, tepě na unğesâ ta, wě o behe bea Kopini, Britan na Fala. Na bâ na jongolakidě loboko labu lo pâkidi lěhěpi n' ukwala na veyá; tepě wě o Supanya na Itali. Ba kinaka ngumba ya tâ e ma tatakwě o Tyâtyi 'itě na Monastěris. Ho diyete hwa langa o kama ipâkwě nyanga ya dâlě 'ite na ngudi i ma vėkwě ba Mânk o pělě ya Tyâtyi.

3. Itingidi vibe na vya bohuma boitě, vi diyakite vi ngite na tango ya ba Minisě na Mânk o kama těkaně. Mběyi e yowě ilěndě na ilanga. O A. D. 850, Ehoka Eněně e Pavia, e kandakidě ndi Bishâp na ba tatake pě buru na kabala i jokanakě. Ehoka epâkwe e kandakidě tepě na Bishâp ba mâtâke pě maku, na Minisě me ma diyaka hubiyango wa na Bishâp, ba bu yěněkě ihâni ja manya mabe měhěpi. Ehoka Eněně ya Měntz e kandakiděndi itata ja bajo o mandabo ma minisě.

Ingumudě jěhěpi ma levakidě mběmbâ ibe ja Bishâp na Mânk, na Nuns. Bodiyedi bwa bohuma na ijongoliya ja minisě be pulakiyendi na tina itě ja ba beduka; ipahiya ja ngumba eitě o Ty-

âtyi; behadi bebe bea bato ba ma tataka Tyâtyi; ihanidě ja bato ba ha diyaki n'iyowe, bâ te na pani jahu ibe o iboko vya minisě.

4. O hanganě ya egombe ya Leo IV, mâ nd' a wakidi o A. D. 855, na ya Běndikt III, e vâná-kudwi, na, mwajo a diyakindi o eka ya Popu, dina na Jâni. A pangakiyendi Tyâtyi na ngudi mětě, mepuma mebale. Ilango tědině i ndi dimbudwěngo na ngudi. Bato bákâ ba kamakiděte já, bapâkwě ba kamakidě.

5. Ba Popu ya Roma ba ma pânâkwěte o e-bano 'abu na moyi ma bato běhěpi na minisě, ndi ba diyaki tepě na mala ja joyi ma mepolo i badakwě ka tědě bâ o eka 'bu bwamu.

Popu iitě i diyakindi bobevaka, na maduba, edoko ebe ya ivaha ja ipangiya. Tombekete-nonaně ngud' abu ya ipangakiya ja bato e kenakindi o Tyâtyi na ipangiya ja betomba.

Ba yokwakiděndi bato na, bâ mětě ndi molo mua ipangiya o belombo bea ikaliyedi, Jisu Kraist mâmětě t' a pangaki bâ-ba vĕkě belekako ka yěkidě Tyâtyi na Bishâp běhě.

6. Kumba ya Mânk e diyakindi na kuma eněně o kama ya ibuwa o etomba ya Italia, na ya Fala, na ya Panyâlě, na Kopini. Mepolo na benami ba senjaka ihekudwě na jumba jabu, ka diyaka o mandabo ma Monastěris ka dilě Anyambě. Nandi oningě ba diye na ngudi ya senja belombo těbeně o ulingo mua beměná beabu, njo' itě oningě ba dakingě ba bě pyělě na bowaka, vâkâna ba sombiyakěndi bato na ba vanake bâ ngâ-

yi ja Mânk, na ba ka batakuďwě na já ngâyi tě, na ipikiliya tědině, bâ te na kumba tě nd'e ka hanakě bâ ingiya ja hěvěni. Mânk n' uhuhu dina na, Běnedikt, a diyakindi moto uyamu wa Anyambě, a yějěkindi o bonguwa pani ebe ya ba Mânk. A pahakiyete mběyi ya ivahidi vyaju, ndi o mâ-a wakidi itingidi tě iviabu vibe vi timbaki pě.

7. Belombo be ma dikanaka bea bekengo na belombo bepâkwě, be ma tândâkwěndi na ngudi o igona ja kama tě ya ibuwa ekadi. Baitě ba ma pikilakiya na ingiya o jámbě ja hěvěni i te kabo na ihanwě ja bato bayamu ba di waniděngo ba tubakwě na "Saints."

8. Iyokwanidě i diyakite kabo bohubakiya. Kabo upolo mua Ngělěhi, dina na, Alfrěd Eněně, nd' a hakidi ngudi ya itědě ja sikulu. Sikulu pâkâ e ngite na bwa buhwa o mboka e tubakwě na Oksford, o Ngělěhi.

9. Usâju mua idilě ja behini u diyakite u ngite u sâjakwě na jeku iitě. Mepolo me yejěkite ihimbidě ja mběmbâ těně na ngudi, ndi Bishâp na Mânk ba ma tândâki yâ sasě. Ba ma dilakěndi behini kakana, ba yodakě lampi o behini o pwanja; ba tumbwakidě lembo lo bendanakě byâ; ba hâhâlâkidě byâ; ba bweyakidě pěmbě ya Sakraměnt o benâ beabu, ovaně ndi o yâ-e ma yěněněkě na ba ma haki yâ oviya o benâ bea behini.

Usâju upâkwě u diyakindi mua pělě ya Pina Iyamu e vakiyě, o Tyâtyi ya Ba-Latin na ya

Ba-Grik. Ba-Grik bâ na, Ilina Iyamu i vakiyandi o Hangwě a jadi dipâ. Ba-Latin bâ na, i vakiyandi o Hangwě na Mwana; na bâ na bada-ka ndaga o Pěti na, “Na Mwana tepě.” Usâju tě u ngite na bwa buhwa, na mâ na pěhěkě Tyâtyi tě ibale dině twa.

Usâju mua melalo mua Ba-Latin, u diyakindi mua nyanga ya nyolo na makiya ma Kraist mětě be diyakě o Sakraměnt ya Tagulu ya Upangiyi. O A. D. 831, ndi o Paskasius Radbert, Mânk na Abât ya Kabey a yalakidě ipikiliya i tubakwě kya těkaně o Tyâtyi ya Roma na, “Iyokwanidě ja iluwa ja belombo.”

Nyanga těně o minakandi na, o Isango ja Upangiyi, egombe ya Prist e vambakiyě pěmbě na ivě ibâtâ, beâ beěhě be ulwakandi nyolo na makiya mětě ma Upangiyi Kraist. Bâ na, pâkwěpâkwě nyolo na makiya ma nyolo ya Meri mea Ehila e jakidi na e weyakudwě o Krâist, na e pumbwakudwě oviya o malonga; e ndi o pěmbě na ivě ja Sakreměnt.

10. Usâju upâkwě umwakindi o egombe těyeně, mua ehewě na mua be taki na kenjwě. Mot' umbâkâ dina na, Goděskaluz, Wa-Saksân, a yokwanakiděndi ipikiliya ja na, Anyambě a kenjakiděndi bato bâkâ ba eměná ya egombe yěhěpi, na bâkâ ba ivomudwě ja Hěli. Ehoka Eněně ya Měntz e kandakiděndi mapikiliya maju o A. D. 848. Ndi a bu bâbâkâ o dika iyokwanidi viaju, jambojana a ma vâkândi na vi

ndi o Baibili, vi tepě via Agustin, Bishâp ya Hippo.

A bomakudwěndi na ngudi ka mâ-a vamwě o ndabo-'a-meboka. Tombeketě ka mâ-a diyakidi omě mabo ma mepuma mabale, (20) a diyakite ipikiliya jaju bweyiděngo vyě. na mâ na waka o ndabo-'a-meboka. Ulingo muaju u diyakidi o meboka, iyokwanidi viaju vi hamana-kindi na bato ba iyowě baitě. Ndi Ehoka e kandakiděndi ndaga jaju.

11. Mesâju mea Popu ya Roma na ya Kânstantinopěl, me diyakite me ngite na ngudi eněně; ipalwanidě ja Tyâtyi ya Ba-Latin na ya Ba-Grik i vakiyendi o mesâju těměně.

O A. D. 862, Popu Nikolas I, a kandakiděndi Fotius, Bishâp ya Kânstantinopěl na, bâ na bato ba Tyâty' aju ba ibě weyango itubwě ja dina ja Klisâni. Fotius a timbwanaki mâ ndaga ekolo, na na a hango belombo betano be didi bo-be boitě. Elombo ya boho, mâ na, Bato baju ba ka hindinaka o buhwa bwa hěmbwědi. Ya bebale, O wiki ya Lěnt ya bohoboho, ba bada manyângâ na umbeki. Ya belalo, Ba himbidě diba ja ba Prist. Ya benai, Bâ na kabo te Bishâp ba ka hovanakidě mavulě ma hole, tombete na Krism. Ya betano, Ba jongolidě Pěti ya Kânstantinopěl na ibada ja ndaga tě ya na, "Na Mwana." Iyokudě ja na Ilina Iyamu i vakiya tepě o Mwana Jisu Kraist a jadi, hanga kabo o Hangwě a jadi dipâ.

12. Sale ja bwebwe i vuhakindi tina eněně na ba Prist ivaha ja itândidě ja bato. Behini, na mevela meitě be yěněněkě o Tyátyi, litwa lo yodakwě na mwehe o pwanja ja behini. O Mass, Prist ba bătákâ mavěla na mangâla ma ihambe iněně. Bato ba ma vomwakudwěndi na njeya 'itě, ndi ba bu bábâkâ ndaga na beyokwanidi bea Prist. Njeya pâkâ ndi ya miba mavâdu o boyějěkiyě, tepě na miba ma veyá, na itamuwa o mekwala mea veyá. Oningě ba eko ya yoki-ya mehiyo, vâkâna moto a vânákwěndi na a bě na 'buke. Ndi mayějiyě těmaně měhěpi ma diyakite ma boyabanaka.

13. Klisâni ja kumba ya vyo i diyakite i ngite o loboko loitě. Bishâp ba ma kandakidě-ndi bákâ na tina 'itě, wawa ndi ba ma vâkâ, na, Meri mea nyangw' a Jisu a diyanakite Josěf na bana bapâkwě, ovaně-vâkâna a běpě kya těkaně Meri mea Ehila. Tepě jambojana ba bâte idilě ja etimbe, tombe ele ya Krâs.

KAMA YA JOMU.

1000.

Bebanga,---1. Itingidi via ikaliyedi via Klisâni via bwebwe.---2. Iyokuwa.---3. Behadi bea minisě tom-bete na Prist bebe mětě.---4. Iludě ja mayokwani-dě o behadi bebe na ujolongo.---5. Sale.---6. Pâli-sians.

1. Bato běhěpi ba ma mēměkěndi na, o kama ya jomu, ikaliyedi via Kraist vi diyakindi via jongoliya na ngudi. Bohuma na bekaliyěkaliyě be diyaki bea vuha. Ba minisě na benami beěhěpi, ba diyakindi ba tongwě o mangâ ma bobe. Tombekete-nonaně, Tyâtyi e kenakiděte na yâ-e yavakidě mekabo meaju na ngudi eitě. Kěngěngě y' ulema ya bu diyaka sasě. Kumba ya Něstorius e diyakindi o Kaldia e hamanakidě Sango Eyamu o ehe ya Tartari, o iboko via bato ba ha diyakidi na itingidi via bwe na iyowě. Ndi o ihuku ja kama těkaně, Sango Eyamu e kěkindi o betomba beněně na bea ngudi, o ehe ya Tartari na o pyělě na ehe ya Tyaina. Tepě na o Poland na Rusia; oviya ovaně na vala o Děn-mark, Nâwe, Sweděn na nenge eněně ya Aisland na ya Grin-land na pati ya Kopini.

O ihuku ja kama těkaně, mepolo na benami bea Uropa, ba latakiděndi mekindi meabu, ka ha

eduka na ba-Mohaměd, o ipatuwa ja mboka ya hole Jěrusalěm na ehe ya Palěstin, oviya o benâ bea ba ha 'wě Anyambě. Mepolo mea Tyâtyi ya Kraist, me yěněkindi mala ivě ja Sango Eyamu ya jonga o ba ivititi na jeku, jambojana betomba tě be ma hakandi mepolo na bato babu njuke na beduka beité.

2. Kama ya jomu e tubakwěndi mětě hohonganěngo na, "Igonâ ja Ekěyi." O pělě ya iyokuwa, Leo e tubakwě na "Ya Iyowě" na mwan'aju Kânstantin, mepolo mea egândâ ya Madiki mebale, bâ-mětě ba ma tândâkândi iyowě, na bâ na yohanakě bato ba benganakidě bâ, mbuna'bu ya iyokuwa mohano. Ndi tango e hakidi nonaně e diyakite nyěvâ.

Sikulu ja Mânastěri i diaykindi o Ba-Latin ba jadi o ipangiya j' Ulânga, na o mamboka maněně ma Bishâp.

3. Itingidi via boděngělěkiyě na bobě bwa manya maitě vi diyaki na ba minisě. Itingidi vi mamanakwě! Ba ma pikilakiyandi na ba ndi batati ba Tyâtyi ya Kraist; ndi ba diyakindi bobě wa na bapâkwě ba diyakidi o Tyâtyi. Bobě bwabu bo diyakindi wa na nyanga e vânkudwě.

Bishâp pâkâ ya Kânstantinopěl a ma tatakandi tâjenj ja kabala ibale, a jakidě jâ ebuma e kwanaka mbenda, na mâ-a mâtâkidě jâ wain eyamu. Moto wa Roman Katolik a lěnděkindi o pělě ya igonâ těkadi na, "Igonâ ja Ekěyi" tina o ivititi viaju; na "Igonâ ja Humbu," tina o bo-

be bo balaka bwamu na pělě jěhěpi ; na “Igonaj a ivititi,” tina o ipuhwana ja bwe na iyowě jěhěpi. Emě ! Ihâni o pělě těně ! Emě ! Njuke o vuha mangâ !”

Popu Jân XII, a hubakudwěndi o eka 'ju ya Popu na tina ya bobě bwaju boitě bo ha yâlâkudwě o tubwě. Ekaye e hamakindi o A. D. 963.

Tombekete nonaně, ba Popu ya Roma ba kenakiděndi ipangiya jabu na ngudi o bato na o betomba be jadi. Ba yalakiděndi dina ja na, Bishâp ya he yěhěpi, hanga kabo ya Roma dipâ. Bâkâ ba vâki tepě na, tombe Bishâp ba pahiya ngudi, ngudi tě e vakiyandi o ihana ja St. Petěr.

4. E ma yěněnkěndi o igona těkadi na, iyokwanidi vi ma piviakwě mala wa ndi via idilě ja behini bea bato bayamu ba jadi waniděngo, ba tubakwě na “Saints ;” tepě na ibuta na itata ja Belika, na ivě ja dâlě na ngumba o ba Prist na ba Mânk ba jadi.

Ndi elombo ya bato e ma bangaka wa ndi vey a vya Pur-ga-to-ri, vi ma bangakidě bato wa na iyokwanidě ja na Hěli a ndiwě. Vâkâna ba Prist ba ma lalakandi iyokwanidi ka vině o ipambalidě ja bato ka ha masombiyě mabu.

Iyokwanidi via iludwě ja pěmbě na ivě o Sakraměnt ya Upangiyi, iluwa ja nyolo mětě na makiya mětě ma Krâist, i ma tatakwěndi na ngudi mětě o igona těkadi.

Ipikiiiya ipâkwě ja boyabanaka i bangakidě bato na ngudi mětě wa, i diyakindi ja na, ihukiya ja belombo behěpi ja běndi pyělě. Ipikiliya

tědině i nângâkudwěndi oviya o Ilev. Kap. 20: 2, 3, 4. I hamanakindi na Uropu yěhěpi, na bato na yěnekě mahihi maněně. Ba bweyakiděndi ndaga ja Jân, ja tâjeni tě ya mepuma (1000) ya iviya ja Kraist, vâkâna a tubakwě na An-ti-Kraist a pândi na he ya hukiya.

Baitě ba ka věkě ungumba muabu o Tyâtyi na Mânastěris, bâ-mětě ba kěkě o Palěstin, Ehi-ki ya holi; pikiliyango na, Kraist a ka huband' o he, te o iboko viaju vi betakidi. Bâkâ ba haki-ki panga ja eleliya ihima ja nyolo jabu na ibeabu be ma pahakiya bešhěpi o Tyâtyi na o Mânastěri, na bâ-ba hakiya ba prist behavu; ba lukaka bâ ka mehaka. ba haka behavu bea ma-umba ma hikakudwě bâ, jambojana ba ma pitakiděndi na, e ka tândiděndi Uyěkidi Uněně, o-ningě ba pangिंगě nyolo jabu, bahayi ba bahayi baju.

O loboko lâkâ, Tyâtyi i bulwakudwě ikabojana ba diye pě na mala. Epikiliyěpikiliyě těkaye, mběyi ya bato b' iyowě baitě ba těněkiděndi na yâ, ndi wa bu diyaka na elombo ya himbidě yâ, kabo te kama ya jomu ya hukiya.

5. Sale i diyakindi 'itě mětě mětě; tombe-kete-nonaně, i pâkwě i badakudwěndi. Elombo e dilakwě ya Roman Katolik, e tubakwě na, "Rosari," e yalaciděndi o egombe těkaye. E diyakindi ukâdi u jadi na mehanga, kama na mabo matano (150) me tubakwě na, "Aves," O ihuku ja 10 ja mehanga i diyaka umbâkâ uněně wa, u tubakwě na, "Patěr." Mehanga tě meněně 15

me diyakindi na mahâwě maju maněně ma Kraist.

Rosari ya Kâmâni, e jadi na Ave Maria 50, Patěr Nostěr 5. O moto a vakě ka langa Rosari, a hakandi o nyolo 'aju ndembo ya Krás. Nandi a ka pěhěkě Pěti ya Metodu. Ovaně-vâkâna a běndi kokěngo n' ikaliya. A tubakandi "Patěr pâkâ na "Aves" ilalo, ilevidě ja Meri mea Ehila o mekuku melalo, Anyambě yâkâ a jadi.

KAMA YA JOMU NA PÂKÂ.

1100.

Bebanga.—1. Beyĕjidi bea ihamanidĕ ja Sango Eyamu.
—2. Iyalama ja Krusades, tombete na, beduka bea hole.—3. Idĕngĕliyĕ ja ba Mânk.—4. Masombiyĕ ma Hildebrand.—5. Ingandama ja ba Popu.—6. Berĕngarius, iyokwanidi via iluwa ja pĕmbĕ na wain o Sakremĕnt, na vyâ botĕnĕkidĕ.—7. Pauli-si-ans botolaka na vala o ehe ya Ulânga.

1. Betomba bea Hungari, Dĕnmark, Prussia, na Poland, be pahakiyete Sango Eyamu o kama ya jomu, ndi bea bu 'lwaka bovolu oviya o ikaliyedi via betomba beabu ; tombekete-nanĕ, ehavu ya Sango Eyamu e tamwakidĕte najana na-jana.

Kumba ya Nĕstorius e diyakindi na ngwanajangwanja, na tina tĕnĕ ba dulakindi baitĕ o njamba ya Tyâtyi. E piviakwĕndi na, ba Bishâp na Minisĕ menĕnĕ ba ma kĕkĕndi o behiki bea yavidĕngo bea Turki na Kashgar, na bwinge bwa bato ba ma diyaka omĕ na ulwaka o dina ja Klisâni, o kama ya 10 na ya 11. Ndi kya tĕkanĕ betomba tĕbenĕ be madĕndi o nyangĕ mayokwanidi ma Sango Eyamu, ba bĕndi babangani ba Mohamĕd, usâki tĕ mua evela mua kama ya VII, tepĕ na ikaliya ja megano.

2. Eduka ya Krusade e yalamakindi o kama tĕ ya 11 ekanĕ. Ndi Popu ba diyakindi ba bamba na vaha ipatuwa ja Palĕstin, ehiki ya hole, ovia o benâ bea ba-Mohamĕd. Ehiki ya Palĕstin e tubabukwĕndi na ya hole, jambojana U-pangiyi a diyakindi ovonĕ, o mâ-a diyakidi o emĕnâ'aju ya mehoni.

Popu Grĕgori VII, a kenjakidĕndi na, mâ mĕtĕ a kĕkĕndi o eduka tĕ ya hole na ndumba 'ju ya sâjĕ 50,000, ndi isâja jabu na upolo mua Fala, Hĕnri IV, ndi i himbakidĕ mâ a vale pĕ na sâjĕ jaju. Moto a taki na mudĕ bato ba Uropi, ka ha eduka tĕ ya hole, ndi Petĕr, e tubakwĕ na Hĕrmit. A diyakindi momo mua Fala, mâ mĕtĕ a ma jopakandi o Palĕstin, na omĕ nd' o mâ-a yĕnĕkidi ngĕbĕ enĕnĕ o iyĕnĕ ja njuke na ipambalanidĕ ja Ba-Mohamĕd i ma pambalakidĕ ba Klisâni ba ma diyaka o loboko la hole. E pikilakudwĕndi na Anyambĕ ndi a ndakiyi mâ ka pakuwa bato na mepolo mea Uropi o pĕlĕ ya idĕngĕludwĕ tĕdinĕ, na emwakidĕ bâ ka ha eduka na Ba-Mohamĕd, na vĕngidĕ bâ o Palĕstin. A langwakiyendi bato na Anyambĕ a bandakidi mâ lĕta oviya o Hĕvĕni, ka levidĕ yâ o Klisâni ba jadi, na a sombiyakĕ bâ na ba patwake iboko via hole oviya o benâ bea bato ba ha 'wĕ Anyambĕ.

Nandi o A. D. 1095 ka Popu Urban II, a ndidĕ Ehoka enĕnĕ o Pla-sĕn-tia, ka kenjĕ o pĕlĕ ya eduka tĕ ya hole. Bato ba Tyâtyi ba diyakindi o ehoka tĕyĕnĕ 30,000, Minisĕ 4,000. E la-

tanakiyendi o uhěngě o bwebwe, ikabojana wa bu diyaka na ndabo eněně ya koka bâ.

Ndumba tě eněně yăně, e ma tubakwěndi na, Krusaděrs. Dina tědině i minakandi na, bato ba bapakě ndembo ya Krâsi o ngâyi jabu, na o hanga jabu o ekěnda 'abu ka patuwa iboko via Krâs ya Upangiyi, oviya o benâ bea Ba-Turki. Tombekete ka tango e diyakidi te boněně mětě, e ibě yěhěpi e diyakidi na evemba ya sâjě. O upumwa mua A. D. 1096, ho langwakudwi na, ndumba ya bato eněně 800,000 e ma tamwaka makângâ maitě, na e pudunganaka betomba bepâkwě, o ekěndâ 'abu na 'la o Kânstantinopěl, na tomba o ehiki ya Asia.

Ndumba e taki na pâ o Asia, ndi ya 80,000, ya Pětěr tě ya Hěrmít e tumbwanakidi ; mâ mětě ma diyaka igânji o ehena botingaka, a diye na ukwala. Ndi hanga běhěpi ba pâkidi o ehiki ya Palěstin, ikabojana tombete ka tina ya ekěndâ 'abu e diyakidi te hohonganěngo, behadi bea ba ndumba baitě be diyakind' o beva, ibeabu be ma haka o betomba tě ibeabu be ma pudunganaka o ekěndâ 'abu, nandi Ba-Turki ba weyakindi manini ma-na bato ba ndumba běhěpi.

Upolo mua Grik a bangakindi; o mâ-a takid' o yěně ndumba tě eněně yăně e bakamaka na mâ, ndi bâ mâ botombakě na haka ekěndâ 'abu o mamboka ma Siria, Antiâk, na Eděsa, o madikani-do na bâ na balaka Ba-Turki na patwaka Jěrusalěm, mboka ya hole. Na bâ na těkidě Ngâwě eněně dina na, God-fri, upolo mua Jěrusalěm.

Na tina ya beduka tě bea Krusades ekabe, ndi ya betomba bea Uropi, Ngělēhi, Fala, Kopini, Panyále na Italia, be hakudwě ka bo-jongolakudwě mětě. Itingidi via idiyedi via bato ba bwe, vi 'lwakudwěndi o bobevaka, mapatwana, maweyana, na ijilanidě ja mamboka, na bediyedi bea bato be ma yěněnkěte na pělě jěhěpi. Tombekete, nonaně, beduka těbeně be badakin-di ngudi o ipangiya ja Popu ya Roma. Pani ja bekaliyěkaliyě i diyakidi ja bemba na betomba o kama těkaně i vuhakindi o pělě jěhěpi, wawa ndi o Ba-Latin ba jadi.

O njamba ya ba Krusades, moto wěhě te a m haka ngudi ya iduwa, tombe ya ihamba ja belombo be dikanakidi o Jěrusalěm, mboka tě ya hole, tombe belombo tě diyakate ihambe boněně; belombo tě be tatakudwěndi-pani-ka belombo bea hole mětě.

3. Ibeva ja ba Minisě i diyakindi bokenaka mětě o kama těkaně. Mesāju na momano be diyakindi o kumba jěhěpi. O mboka ya Roma, bato ba sâjakindi o pělě ya iboko via eka ya Popu, tombe te ka yâ e tubakwě na ya "Saint Pětěr." A ma diyaka yâ, Běnidikt IX, a věngěkudwěndi o eka tě, njo ibale, na ngudi ya bato ba Roma, tina o mběmbâ 'aju ebe. Tombekete-nonaně a kahamakindi o iboko těvině njo ilalo, ndi a bu yâlâke o tata vyâ ulingo uyaba.

Nikolas II, a yějěkind' o hana na o bonguwa behadi tě, ovaně ndi o mâ-a ulwakidě njeya, e pânânâkwě Popu, hanga pě ya bato ba Roma, ma-

diyaka ya Kumba ya ba Ka-di-nal, bâ ndi ba ma diyaka inyanga wa na ba Bishâp.

Hildebrand, a betakudwě o eka ya Popu o A. D. 1073, na dina ja na Grěgori VII, a diyaki-ndi moto wa ngudi eněně na ivaha iněně o boke-naka, tombe nyolo 'aju bobetakidě. A hakindl na ngudi 'aju yěhěpi ivamě ja belombo bea Tyâtyi na bea betomba beěhěpi o ibomako ja benâ beaju. A kenjakiděndi ejanganangobo e tubakwě na "Masombiyě ma Hildebrand."

Ho ka langate mběyi ya Masombiyě tě :

1. Anyambě dipâ, ndi a těkidě Tyâtyi ya Roma.
2. Popu ya Roma, a weyango na a pangakiya he yěhěpi.
3. Na oningě Popu a pumiděngě moto o Tyâtyi, o ibě pě na a ka diyě na mâ, ndabo pâkâ.
9. Na kabo tě mepolo ba lukango na ba pyâpyâkâ beko bea Popu.
10. E te hohonganěgo na Popu a hubakě upolo t' upolo o eka 'ju.
13. O ibě na moto a ka yěkidě ba-Popu.
16. Na Tyâtyi ya Roma, na yâ na yalě, e ha leměte, na yâ-ya lemě. Tepě na Malěndwě ma hole ma vâkândi na, ya yâlě o 'luwa pěkě-na-jome. Na moto a duwe ndaga ka yâně. kabo omě o Tyâtyi ya Roma.
4. Ho yěněkěndi o kama těkaně nyanga ya bobě na behadi bebe, bea mangâ měhěpi, ka beâ

be kenakidi bokenaka; ovaně ndi o yâ-e yěněněkě na ipangiya na belekanako bea itata ja beměná bea bato be makiyendi o loboko lěhěpi; na bâ, na bajo ba diye pě na ihanwě sasě—Tina těně ndi ya kumba ya kya e bumakidi e tubakwě na, “Knights”—tombete na “Bakambwani.”

5. Ba minisě tombe prist, baitě ba diyakite tatango bajo babu ba hohonganěngo, ndi baitě ba ma hakandi ihonde. Popu Grěgori a yějěkindi ibonguwa ja belombo těbeně. Ndi prist 'itě i pânâkindi isenja ja ebano ya prist, wa na o dika bajo babu. O mesâju me benganakidě iyějidi via Grěgori, Hěnri ya upolo mua Roma a pambalakudwěndi na a hubakidě nyolo 'aju o beko bea Popu tě ya maduba, Grěgori. Hěnri a duwakindi njuke eněně o ipahiya ja iyidwě oviya o Popu tě a jadi. A dikakudwěndi na a tēměke hw' ilalo o uhěngě mua Kastěl ya Kanosa, o epedi ya mataya ya ivěvu iněně, a diye na epokolo, a diye na makogo, tepě a diye bătângo sasě. Nandi Popu Grěgori mâ mětě a ma diyakandi, hwi tě o Kastěl na enami ya mwajo wa Tyátyi ya Roma. O ihuku ja hwi tě ilalo na Popu Grěgori na iyakidě upolo Hěnri.

6. Usâju mua nyanga ya mehoni na makiya ma Upangiya Kraist e diyakě o Sakraměnt, u mwakindi o hanganě ya kama těkaně. Berěngarius, utodu mua momo, tepě na iyowě na mběmbâ bwamu, a yēměkiděndi na, ndaga ja Malěndwě jaa langwaka iyokwanidi těvině, na nyolo na makiya ma Kraist be ulwakandi pěmbě na

wain ; ndi pembě na wain, be te paniyango ndembo ya mehoni na makiya ma Kraist. A levaku-dwěte, ndi a bu bâbâkâ o dika ipikiliya jaju, nandi na Popu Nikolas II, na ndakiya mâ o Roma. Ndi Berěngarius a bangakindi jângâ iitě, o boho bwa ehoka eněně ya Kadinals, na mâ na kanaka na lěnděkě ndaga těkadi na dina jaju na, “Němbě na Wain, Prist a maděngě o vambiya beâ i-bâtâ, bea diyaka pě kabo Sakraměnt pa, ndi nyolo mětě na makiya ma Kraist ndi be bweyakwě, na be bukakwě, na be nyakumakwě na benâ bea Prist na bato.”

Ndi o Berěngarius a timbakidi o mboka 'ju a lěvėkindi ndaga tě na timbaka pě o ipikiliya jaju ja boho. Ovaně-ndi o Grěgori VII, a ndakyi pě mâ o Roma. Na Berěngarius na bangaka pě, ka mâ-a kana te ka ndaga tě ja boho, na mâ na yohanakě tepě ehoka tě eněně na, a ka tatate ikana jaju oviya o egombe těyeně.

Ndi Grěgori a bu kamakidě mâ. Ikabojana o mâ-a timbakidi o mboka 'ju a hunganakindi o lěndě ejanganangobo e levakidě itata ja ipikiliya jaju ja boho. Ovaně ndi o ndoba jaju ba ndakiyi pě mâ njo ya ilalo, ndi a bu bâbâkâ, na mâ na kěkě iboko n' iviaju dipâ, na diyaka ovoně a dilakě Upangiyi kwanga o iwedo jaju o A. D. 1088. Ndoba jaju bâ-mětě ba mēmėkite kěngěngě ya eměna 'aju.

7. Ba Popu ba vangakiděndi bato ba ma mēmėkě iyokwanidi vipâkwě vi ha diyakidi via Tyâtyi ya Roma bėhěpi na, “Hě-rě-tik,” yeně

ndi na bato ba yělwěkě oviya o pâkwěpâkwě ya ikaliyedi viabu. Tyâtyi ya Roma e kandakidě-ndi kumba iitě ja Ba-Hě-rě-tik, o kama tě ya Il ekaně, wawa ndi kumba ya Pâlisian. Nandi e 'bě na penda, kumba tějâně na ipâkwě i diyaki-ndi mětě tali ja pâkwěpâkwě o hanganě ya belemě na mayabana ma Tyâtyi ya Roma. Ba diya-kinde baviti ba Kraist na tali ja pâkwěpâkwě o igona ja ivititi. Baloni babu ba Tyâtyi ya Roma ba kalakiyi bâ ndaga ebe ya bojowa. Nandi-tombekete ndoba jabu yěněkiděte bâ betuniya, ba-ite ba mēměkindi kěngěngě ya beměná bea Pâlisian. Ba Pâlisian ba bu mēměkě hohonganěngo, ihâbě ja sale ya megano o idilidi viabu via Anyayambě. Tepě ba bu bâbâkâ ndembo ja Tyâtyi ya Roma 'itě. Ba ma tubakwěndi o loboko loitě na, "Banabina ba Ilina ja Humu."

KAMA YA JOMU N'IBALE.

1200.

Bebanga.—1. Nyanga ya bato ba Uropi, e diyakidite ba yějěkě iludě ja makaka ma bapindi.—2. Přestěr Jân —3. Krusades.—4. Iyokuwa.—5. Maduba ma Popu na iděngěliyě ja kumba jěhěpi.—6. Bekaliyěkaliyě.—7. Ihamba ja ihulwama o iha ja bo-be ja bato i ma hambaka na Prist na Popu.—8. Ba-Pětrobrusia.—9. Ba-Hěnrisia.—10. Ba-Wălděnsěs.

1. Beyějidi bea iludě ja makaka ma bapindi ma ngângâ ya Urope o ikaliyedi via Kraist be diyakind' o vuha. Beduka bea jeku beité be ma yanamakandi na tina těně.

Wăldema ya upolo mna Děnmark. a diyaki tepě wa tango tě ya mepolo me diyakidi na kuma eněně o pělě těně; tepě na Hěnri ya Amalě na bapâkwě. Maleva ma batamwidi ba ikaliyedi via Kraist na levakidi bato ba bapindi na bakaliyi-megano, ma levakiděndi nyang' abu e yěněkidi belombo bea mala o ba Klisâni ba jadi. Ba ma yokwakiděndi bapindi na, "Tatakani hwi ja Iyâjâ," na hwi ja masango ma Tyâtyi, tepě na ihindina, ba ka valanaka bana babu o Baptisma. Ba kandakudwě tepě iweya ja bana babu ba ba-jo, pani-ka bâ-ba ma haka o boho, ba ma kanda-

kudwě tepě itonga ja bekengo bea Klisâni na bea ba ha 'wě Anyambě iboko, vyâkâ, tepě na ba longake pě těmpěl ja megano na belombo bepâkwě bea bekalijěkalijě.

2. O kama tĕkaně o diyaki na momo n' u-huhu dina na, " Prĕstĕr Jân, a diyakidi oviya o ebano ya prĕsbitĕr ka mâ-a kena na betakiya kwanga na o mâ-a diyakidi a bĕ upolo mua ngudi enĕnĕ o behĕ bea pĕlĕ ya ehiki ya Asia beĕhĕpi.

Ba-Latin na Ba-Grik ba diyakindi na ipiki-liya inĕnĕ o pĕlĕ ya ngudi na bwinge bwa ngumba ya Prĕstĕr Jân. A yanakindi beduka beitĕ na betomba be diyakidi baka na iboko viaju. Mâ mĕtĕ a ma kĕtĕkĕndi na ngudi o pĕlĕ tĕnĕ. Na mâ na lomaka bato banĕnĕ pani-ka magende maju o Upolo mua Roma, Frĕdrik I, na Upolo mua Grik, Manuĕl, tepĕ na o mepolo mepâkwě me jadi. A bandakidĕ tepĕ lĕta e pakwakĕ nyanga ya ngumba na ngud' aju, e kebakĕ ya mepolo mea he yĕhĕpi. Ba-Nĕstorius ba ma dilakĕndi moto tĕ wa mađuba manĕnĕ ekanĕ na ngudi. O mâ-a wakidi, ka mwana nyangwĕ David, a nângâ iboko viaju. Ndi a ma tubakwĕte kabo na Prĕstĕr Jân.

O ihuku ja kama tĕkanĕ, upolo tĕ David, mâ tĕ Prĕstĕr Jân, a balakudwĕndi na upolo mua ngudi eitĕ, mua Ba-Tartari, dina na Gĕn-gis-Kan.

3. Ipangiya ja kya, i tĕkudwĕndi o ehe ya Palĕstin na mboka ya Jĕrusâlĕm, o kama ya jo-

mu na pâkâ, na ngudi ya Fala, o Fala ba tēkidě ngâwě eněně Godfri, ka diya upolo mua Jěrusalēm, i kenakindi o ulingo, ndi kwě, Ba-Mohaměd ba bumakindi oviya o jângâ na mahihi ma Ba-Krusade, na bâ na yolakě ukindi muabu ka ha Klisâni ja ehe ya Palěstin, njuke, na bato ba Klisâni na hâhâlâkidě mepolo mea Klisâni me diyakidi o Uropi, na ba hanake bâ. Popu ya Roma a kamakiděndi itato jabu, na mâ na kalaka na mepolo na ba latakě ndumba jabu ka hana Klisâni. Ndi ba Krusade tě ya kya-těkaně ba bu tândâkiyě pě mapikiliya ma mepolo, jambojana ba diyakindi ba bamba ba bomaka penda o pělě těně. Na bâ na yongakidě njuke tě i benganakidě Krusade ya boho jěhěpi. O madikanido o 1146, moto dina na, “Saint Běr-nard,” a ma diyaka na ipangiya iněně o bato běhěpi ba jadi ; a kalakiya ndaga ja Krâs na ngudi o Fala na Kopini, na o ikando iněně mětě, a yohanakě bato mabalana maněně na dina ja Anyambě, o bâ-ba ka yaně eduka ya mboka ya hole. Nandi upolo mua Fala Luis VII, na Kond' aju, na tango ya benami beaju eitě, ba vėkindi beměnâ beabu o eduka tě ya hole těně. Kwě tepě ka Kânřád III, wa Kopini, a benganě mbuma ya Luis VII.

O A. D. 1147, ndumba ja Fala na ja Kopini i umwakiděndi ekěndâ 'abu, ekadi eabu njeya, ekadi eabu njeya, na-la o ehe ya hole, ndi o ndumba tě ibale dině, baitě ba jilakiyendi o njeya ; bâkâ o manga, bâkâ na ukwala mua Ba-Mohaměd. Nandi pati e dikanakidi e pâkite mětě o Jěrusa-

lēm, ndi ya bu diyaka na ngudi ya bala. O A.D. 1149 tango ehalě te e timbakidi. Ba wakidi na ehavu tě ya naně ekaye, ba diyakindi wa na kama pākâ na mabo ma tâjeni logwambi (180,000).

Upolo Frěderik I, nd' a yalacidě Krusade ya ilalo, mâ upolo tě a ma tubakwě tepě na Barbarosa. O 1189, a kěkindi na ndumba eněně o Asia. O upuma u benganacidě ka mâ-a wa o viho, na sâjě jaju na timbaka o Uropi.

O upuma mua A. D. 1190, Upolo Filip Augustus, wa Fala, na Rikard wa Ngělěhi, ba kěkindi o Palěstin na ja manga. Ba balakindi kwě o eduka ya boho. Ndi o upuma upâkwě ka Upolo mua Fala a timba, na Upolo mua Ngělěhi na dikanaka; nandi kwě, o mâ-a ha diyaki pě na njeya epâkwě, na mâ na haka panga ya jonga na Upolo mua Ba-Tartari, Saladin. Nandi o ihuku ja Krusade ya ilalo, ka mboka ya hole ya timbwě o benâ bea Saladin.

Kumba ilalo i bumakindi o ulingo mua Krusade tě ya ilalo, i tubakwě na,—“Sâjě i Hanakě bato,” kabaniyango kakana: “Knight ya Saint Jân,” “Knight ya Těmplar,” na “Knight ya Saint Meri.” Ebano 'abu e diyakindi ya ihana ja bato ba ma diyaka o njuke na ba ma pambalakudwě.

Elombo eněně e hakidi ikaliyedi via Kraist njuke eitě o Asia, e hamakindi o kama těkaně. E diyakindi kakana, Upolo uněně tepě ekahi ya momo, dina na Gěn-gis-Kan, a balakindi betomba beite bea Pěrsia, India, na Arabia, ka mâ-a

bala tepě Ba-Sarasěn. Na mâ na tĕkidiě ipangiya jaju ja Tartari, o loboko lĕhĕpi. Oviya o egombe tĕkaye na ikaliyedi via Klisâni na yakĕ ihâlâviyĕ, o loboko na behiki bea Prĕstĕr Jân na David. Ka Ba-Mohamĕd, ba ha 'we Anyambĕ, ba pangiya lâ.

4. Iyokuwa i yavwakindi kwĕ o Uropi. Bâkâ ba ma lĕndĕkĕndi bejanganangobo. Bâ ndi ba Petĕr Lom-bard, Abe-lard na Elo-i-sa.

5. Ba-Popu na maduba mabu na itândâ ja ngumba na ipanganiya, ba diyakindi na mesâju meitĕ. Na e ma hamakandi kakana, kumba e diyakĕ na ngudi wa te e ma balaka, tombete pĕl' 'abu e jadi pĕlĕ ya bobē na ilĕngĕmĕ. Popu Hadrian, a pambalakidĕndi Frĕdrik I, wa Kopini, ka ha ehavu ya ibweya ja kabala, o mâ-a hakidi ekĕndâ.

O egombe 'pâkwĕ, upolo tĕ mua Kopini, a balamakindi o boho bwa Popu Alĕksandĕr, na pitaka eko 'aju o ibâlu ja Frĕdrik I, a ka kalaka ndaga ja Psami 91:13. O Ngĕlĕhi, Bishâp ĕnĕnĕ ya Kantabĕri, a ma yokwakidĕndi bato ba Tyâtyi 'aju na, ipangiya na ngudi ya Popu ya Roma e kebĕngo ipangiya ja upolo mua Ngĕlĕhi. A hakindi o ehiki tĕyenĕ pahaka ĕnĕnĕ. Na bato b' upolo banai na weyaka mâ. Na mbuhwĕmbuhwĕ ba Tyâtyi ya Roma bâ na, a bĕndi Saint. Na belemba beitĕ be ma hamakandi o iboko via malonga maju.

Bobe bwa ba Mânk na ba Prist bo ma vuhaki pĕ bovuhaka. Ba ma vâki na, "O ibĕ na

moto a didi a yĕkĕkidĕ bobe bwabu kabo ba Bishâp na ba Popu. Ovanĕ ndi o yâ-e vânakudwĕ o Ngĕlĕhi, na, o ulingo mua jom ja mepuma, Prist ba ma weyanakandi. kama ja bato, ndi ba bu vomwakudwĕ n' umbâkâ. Tepĕ ba Mânk na ba Prist ba diyakindi na idiyedi via ijongolanidĕ na unyaganyaga.

Moto dina na Hume a vâkindi na, Njo pâkâ, ba Mânk na tyol' 'abu ya Monastĕri mwa Saint Switin, ba kwakindi o beko bea Hĕnri II, na sâjaka o mâ-ajadi. Manyângâdiba ma hovakiya na moyi ma mbembe, na, Bishâp ya Win-kĕs-tĕr, mâ tepĕ Abât 'abu, a vĕngidi bâ, mangâ ma beja malalo ovia o tagulu 'abu. Na upolo Hĕnri na uwaka bâ na, "Bishâp u'anyu a dikiye lĕ inyĕni mangâ ma beja maningĕ?" Ka ba Mânk ba yavwana mâ na joyi ja ngĕbĕ na, "Jomu pa." Upolo mâ na, "Ehĕ! Umba mĕtĕ mbi te o tagulu 'amĕ mangâ ma beja malalo pa." "Mbi ka sombiyĕndi Bishâp u'anyu na a ka hâlâvâkidĕ beja beanyu tepĕ o tango ya ilalo."

6. Sale ja Tyâtyi i vuhakindi na ngudi. Ihekidĕ ja Meri mea Ehila i diyakindi bonĕnĕ, na ipikiludwĕ jaju ja ikaha ja jemi na ngudi ya Ilina Iyamu i kenakidĕndi ihekidĕ jaju na ngudi mĕtĕ. Iluwa ja pĕmbĕ na wain, o egombe ya Sakramĕnt, i kamakudwĕndi na baitĕ. Sale ya ibetidĕ ja pĕmbĕ na wain, na sale tĕ e tubakudwĕndi na, "Host;" na ovanĕ ndi o bato ba ka yĕnĕ yâ na bâ ba ka balamaka o belombo tĕbenĕ, ba vĕkĕ beâ idilwĕ, e yalamakindi o kama ya jomu n'ibale.

Popu Klěměnt, a lenakiděndi, na, kabo pěmbě e ha 'bě na lěvĕn, e ka hakwě, tepě na wain ya Sakraměnt e ka hâbâkwě na miba. O igona tĕkadi, ikaliyedi via Kraist vi dĕngĕlĕkudwĕndi na pani ja bekaliyĕkaliyĕ. Nandi wa pĕ na elombo epâkwě, bato ba ma dilakĕndi o ikaliyedi viabu, belombo bea bodikanaka (belika;) behadi beyamu o pĕlĕ ya iyidwĕ; bekĕndâ o loboko la hole; iyana ja beduka bea hole; na ivĕ ja dâlĕ o ilongidĕ ja Tyâtyi.

Nandi Bishâp ba pahakiyendi njeya e duwanakĕ dalĕ kakana: Oningĕ Prist a sombidĕngĕ behadi benĕnĕ na bekolo, pani-ka ba ivomudwĕ ja ipahiya ja iyidwĕ, vâkâna ba Prist ba ma bâbâkâte na moto a vĕke dâlĕ twĕtwĕ o maihana ma behadi, na ipĕhĕ ja makaliya maitĕ. Ehadi tĕkaye e tubakwi na, "Indulgĕnsĕs" yenĕ ndi na, ihambe ja iyidwĕ, tepĕ na ihambe ja ngudi o iha ja bobe na bohuhu bo ma tândâkwĕ. Vâkâna moto tĕ a papwakudwĕndi oviya o ipĕhĕ ja Patĕr Nostĕr 'itĕ, na Ave Maria, na ihindina. Bato na prist ba ma tândâkândi mĕtĕ ihamba ja Indulgĕnsĕs."

7. O Popu ya Roma a yĕnidi nyanga ya ikova inĕnĕ, ja Bishâp, bojadi hubiyanjo wa na bâ, i ma kovaka na ihambidĕ ja Indulgĕnsĕs, a lenakiděndi na ipangiya ja ba Bishâp o pĕlĕ tĕnĕ i lukakand' o vĕngudwĕ bâ, na ipangiya tĕ ja bĕ kabo o benâ bea Popu. Nonanĕ nd' o bâ ba yalakidĕ Indulgĕnsĕs ja bobe bwĕhĕpi. Popu a vĕngĕkidĕ tepĕ bato oviva o ivomudwĕ ja me-

polo i ma věkě bâ o eměná tēkaye, tepě na ja eměná e vakě jěhě.

Oviya o boho, moto ka moto a bu duwaka ipikiliya ja jângâ ka dině. Ba Popu ba lenakiděndi kakana o boho na tina ya beduka bea hole, ndi o kya tēkaně ya bě tē tin' 'abu mětě. Elekanako ya Popu o egombe tē, e 'lwakiděndi bea boho beěhěpi na bapuli ba bu bangaka pě ivomwanide ja mepolo. Ba Popu ba yějěkindi o tēdě iyokwanidi viabu via kya, vyâ ndi ekavi: na o na, iboko vi kotakudwě ona egala eněně, ejadi ti na behadi beyamu wa na nyanga e di twětwe, bea bato bayamu be hakidi; hapudwego pě wa na nyanga e langwakudwě bâ. Na Popu ndi Utati na Ukabi mua iboko tēdině. Ovaně ndi o mâ-a di na ngudi o bwinge bwa egala tē, a ka yâlěte o vě moto ka moto tango na iyějě ja mala maju, ka vėngidě mâ o ivomudwě jaju. Ho yowěngo nonaně, ikabojana iya-bana tē ja njuke na maguga ekadi i ngite tatwěngo kamudwěngo, na ba Tyâtyi ya Roma Katolik.

8. Prěsbitěr, Petěr De Bruys, o A. D. 1110, a yějěkindi o timbě ikaliyedi via pâkwěpâkwě o Languedok na Prověense o ehe ya Fala. A pakwakindi mayokwanidi ma Kraist mětě. Tepě a ma haki vyâ bekěndâ, ulingo mua mabo ma mepuma mabale. (20.) O A. D. 1130, bato ba lingwakindi na ndaga jaju ja pâkwěpâkwě, na bâ na weyaka mâ botumbaka o mboka ya Saint Gles, o A. D. 1130. Iyokwanidi viaju vi te yo-

waněngo kya těkaně mběyi. Mapikiliya maju matano ma te tatwěngo o egombe těkaye.

Ja boho i ndi na, E ibě lukango na moto a pahakiya Baptisma a t' o pādě o igona jaju i pikilanakiyě.

Ja mabale i ndi na, E bě lukango na bato ba longaka mandabo ma Tyátyi. Mandabo ma di longwěngo ma ka bulwakudwě.

Ja malalo i ndi na, Behini bea Krās be tubakwě na bea hole beěhěpi, be ka kwiyakudwě.

Ja manai i ndi na, Nyolo na makiya ma Kraist, be ibě o Isango ja tagulu ya Jisu Kraist.

Ja matano i ndi na, Meambo na makaliya, na behadi bea ba di mihâ beyamu, bea yâlě o hana malina ma bawewe.

9. Ba-Hěnrise ba diyakindi babengani ba moto dina na, Hěnri, māmětě a diyakindi eyokwedi ya Petěr de Bruys. A hakindi ekěndâ o ehe ya Fala na pākâ o mboka ya Toulouse. A bamakiya belěmě bea ikaliyedi via egombe těyeně na bāde boitě. Bato ba kāmâni ba kamakiděndi ndaga jaju na ngudi na mbya. Ndi ba Prist na Popu ba ma lingwakandi na ngudi. O 1148, ka bâ-ba bweya mâ na vamakě mâ o ndabo'a Popu ya meboka, o Rheims. Na wakate omě.

O pělě ya iyokwanidi viaju, ho yowuděte kabo, na, a bu kamakidě Baptisma ya mekěkě, tepě a ma kwehakěndi betingidi bea Prist, na Mánk, na Popu bebe, na sale iitě ja Tyátyi ya Roma.

9. Nandi kumba e diyakidi na kuma enënë wa na ipâkwě jěhěpi, ndi ya Ba-Wâldus. Ba ma diyakandi o mataba ma Piěd-mont o hanganě ya mekodi mea Alps. Ba nângâkindi dina jabu oviya o ja Petěr Wâldus, tombe na Waldo. A diyakindi maseni ma ngumba eitě o mboka ya Lyons, o ehe ya Fala. O mâ-a diyakidi a pahiya bejanganangobo bea Sango Eyamu na bea Malěndwě ma Hole bepâkwě, bejadi uludwěngo na emi ya etomb' aju ya Fala, a langaki beâ na ngudi, ovaně ndi o mâ-a suliyakidě na ikaliyedi tě vi yokwakudwě bato o egombe těkaye, vi ndi nyanga ibale mětě na via Upangiyi Kraist na beyokwedi beaju vi ma yokwanakidě.

A ma yombwakandi iyonga jaju mětě na ngudi. Na mâ na kabaka ngumba 'ju na mekuge. O A. D. 1180, ka mâ-a ndiya bamo bapâkwě ba megangano meaju o ikaliyedi viaju, via Malěndwě ma Hole, na mâ mětě na nângâkâ ebano ya upakuwi mua ndaga ja Kraist. Bishâp enënë na bapâkwě ba yějěkindi o himbidě mâ, ndi kěngěngě ya eměná 'aju e pangakindi bebi-mba bea bato be kamakidě ikaliyedi viaju.

Ba těkiděndi kumba iitě o ehe ya Fala. Ndi tango 'abu e hunganakind' o kena. Ihamanidě tě i diyakindi elombo ya bomamakwě, kwanga o betomba behěpi o Urope. Ba ndoba jabu ba bu diyaka na ngudi ya duma bâ tombe na njeya te njeya ya ivomudě jabu i ma yějěkě.

Bâkâ ba ma pikilakiyandi na, Ba-Wâldus ndi ba yalakidě o boho wa na egombe ya Pitěr

Waldo ; na ba nângâkite dina jabu oviya o mataba mabu ma, ma diyaka. Nandi tombekete-nonaně jali jabu i bě yowaněngo sasě : e bě na penda Ba-Waldus ba diyakindi babengani ba tali tě ja Kraist ja boho. Ho pikilakiyi, na beyokwanidi beaju be diyakite na bea Martin Luthěr, nyanga pâkâ, tepě na bea Kalvin, na Baludi bapâkwě ba ma pakwaka. Ba ma yokwakiděndi bato o pělě ya Ehekwě ya naně, te ka kumba ya ba Protěstant o kya těkaně : na e bě tepě na penda ba diyakindi Pědo-Baptist na Prěsbitěriano. O kama ya jomu na utoba, ba latakindi hohonganěngo mětě na Tyâtyi e jadi o mboka tě Geneva, o Switsěr-land.

KAMA YA JOMU NA ILALO.

1300.

Bebanga.—1. Ipangiya ja Mo-gul, tombe ja Turk.—
2. Ba Krusade.—3. Iyokuwa.—4. Ipangiya ja Popu
ja ikito na ja ipambalanidě.—5. Ba-Mânk.—6. Ba-
Dominik.—7. Ba-Fransiska.—8. Iyokuwa ja ma-
mbo ma Njambě.—9. Ba-Mbomako.—10.—Sale na
ndembo.—11.—In-kui-si-tion.—12. Banabina ba ili-
na ja Humu.

1. Ipangiya iněně ja Mogul, bato ba Tartari, i bumakindi o kama těkaně na upolo uněně mětě, dina na, Gěn-gis-Kan na bajigi. Ipangiya tě i yavakiděndi mekabo meaju na ngudi o kama těkaně oviya o manga ma Tyaina wě o viho via U-frates na Manga-ma-Vindo. O boho, mepolo mea Mogul me diyakite mboyi na ikaliyedi via Kraist. Ba Popu ya Roma ba ma lomakate magende o meâ-me jadi, tepě ba minisě ba ma hakandi ehavu eněně kwě. Ba yokwakiděndi bato ba Tartari na ba Tyaina, beyokwanidi bea Tyâtyi ya Roma. Ndi elombo e himbakidě ibetidě na itědě ja ikaliyedi via Kraist bwamu,—e diyakindi mesâju na momano ma ba Roman Katolik na Ba-Něstorius. Ndi o madikanido, ikaliyedi via Mohaměd via iyabana, i balakindi betomba beě-

hěpi o ipangiya ja Ekulu ya Madiki, jambojana ikaliyedi via Mohaměd i hohonganakidětekabo na itingidi via beduka bea etomba ya Tartar.

2. Beduka bea Krusade be diyakite bandamu-dwěngo na beâ-be umwakudwě na 'la o ehe ya Siria na Ijpt, ndi bea bu diyaka pě na ngudi sasě. Ba Popu ba ma yěněkěndi beduka tě bea Krusade beně elombo ya ikova o bâ-bajadi, ovaně-ndi o bâ ba ma yâdâkidě melema mea bato ka ha beduka tě. Na tina ya njuke iitě na inyangě, mepolo mea Urope meěhěpi mea bu bâbâkâ pě ibapě ja beduka bea inyangě tě ja naně dině. Na tina těně ndi ya ipangiya ja ba Latin ja Madiki e hâlâvâkiyedi. Popu ya Roma a bu diyaka pě na ngudi ya tata já. Na o ibalwě ja Tali-mais, o A. D. 1291, ka já-ja hukiya. Ihuku ja ba Krusade ndi dině. I diyakite kabo inyangě na njuke. Moto a yâlě o tuba tango ya ngumba e pelakudwě o pělě těně. E piviakudwěndi na, miliân mea bato, mebale, ba nyangakidě beměná beabu o beduka tě bea holi beně, na wa bu diyaka na elombo ka elombo e pahakudwě omě.

Teutonic Knights ja Saint Meri, ba yanaki-ndi eduka na Ba-Prusia na betomba bepâkwě bea Ngângâ, ulingo mua mabo ma mepuma matano. Na mepolo mea Klisâni o Supanya, na Itali, na Fala na yanaka na mepolo na benami bea Sarasěns. O madikanido ka ipangiya ja Sasěns ja hâlâviyě.

3. Iyokuwa i himbakudwěndi o Ba-Grik bajadi na ngudi o kama ya jomu n' ilalo ; ndi i yâ-

dâkiyendi kwě o ba Latin bajadi. O mepolo na benami bea betomba bea Urope ba diyakidi o boho ivititi, ba yěnidi mala ma iyowě ja mangámangâ, ba uwakindi bato ba iyowě na bokeli ba diyakidi o behiki bepâkwě na ba ma diyaka o betomba beabu na ba yokwakidě bâ. Ba ma věkěndi bato ba iyowě, mahomano. Mepolo me ma hanaka sikulu na iyokuwa, wa ndi Frědrik II, na Alfonsus X, upolo mua Supanya.

Sikulu iněně i ma těkudwěndi o loboko loitě, ndi e jadi o mboka tě Paris o Fala, e kebakiděndi ipâkwě jěhěpi. Dina ja Sikulu eněně e jadi o Paris ndi Sorbon, e vangakudwěndi dina ja moto uyamu na mâ tepě enami ya momo, a věkindi dâlě jaju 'itě o Sikulu te. A diyaki dina na, Roběrt de Sorbon.

Momo wa Ngělěhi, dina na, Ro-gěr Ba-kon a diyakindi moto a mamanakwě o pělě ya iyowě na bokeli bwaju. A hâkâlâkindi iha ja belombo be diyakidi o boho kutamango. Bato ba ma mamakandi bokeli bwaju. Ba bu bweyakidě opělě těně; nandi na tina ya ivititi viabu na ivina jabu, ba Bishâp ba vamakidi mâ o ndabo-ya-meboka, na mâ na diyaka omě jomu ja mepuma.

4. Popu ja Roma ja kama těkaně, i diyakindi bobevaka, kabo ivaha ja ngudi ya ipangiya ja Tyâtyi na ehe ta; itědě na ihubě ja Mepolo, te o itândidi viabu.

O A. D. 1208, Inosěnt'III, a věngěkidě Jân ja upolo mua Ngělěhi na Ai-ěr-land o Tyâtyi.

Na mbuhwěmbuhwě o A. D. 1211, mâ bohulwaki-dě etâkâ 'aju oviya ikana ja ngot'abu. O upuma mua 1212 A. D., běngě a pwatanake mâ ngud 'aju ya ipangiya; na věkě begândâ bea Ngělěhi na Aiěrland, Filip ya upolo mua Fala. O Jân a hihibwanidi na ikamba těkadi, na jângâ ja eduka, a pangakindi begândâ beaju begândaga bea Popu, o upuma mua A. D. 1212. Nyang' 'aju e bâkâmâkiyedi ndi ya ndaga tě i benganakě ekadi: "Umba Jân ja upolo mua Ngělěhi na Aiěrland; o pělě ya unyěvěno mua bobě bwamě, na oviya o upango muamě mětě mua ulema, na ileva na ibâbidi via benami beamě; na ehekwě ya Anyambě mětě, begândâ bea Ngělěhi na Aiěrland latěngo na bejadi ibeabu beěhěpi, mbi vi beâ, Tyâtyi ya Roma na Popu Inosěnt na bajigi baju, mbi ka tatiyate beâ Popu ka uhayi. Na yohanakě tepě ivě ja pago ya tâjeni ya marki upuma k' upuma: ma egândâ ya Ngělěhi, kama hěmbwědi, na ma ya Aiěrland, kama ilalo. Bohuma těkabo bo pâkiděndi upolo bobě na ihadiva.

Jomano iněně i kwakindi o hanganě ya Popu Gregori IX, na upolo Frěderik II. Na mâ na taka o věngidě mâ o Tyâtyi, Popu jâ ikamba tě ijaju bovugumakidě itěnidě n' upolo, vangiděngo mâ dina tě i benganakě ekadi: "Tito e kilakě Anyambě." N' upolo na vanga-kidě mâ na, "Dragon Eněně," na mina mapâkwě. Jomano těkadi i pulwakiděndi kumba ja makaka ibale Guělphs na Ghibelites, mamboka mabu dikwěngo kabo o iweyana.

5. Manyanga ma ba Mânk maitě ma betakindi o kama těkaně, mâkâ ma dâkite pyělě, na mâkâ ma te na bwa buhwa těkabo. Ma vuhakindi sasě na ngudi, na diyaka ma bě jumba, hanga kabo o bato ba jadi dipâ, ndi na o Tyâtyi ta. Popu Gregori a věngěkiděndi manyanga těkama mâkâ, dikanango manai : ja Dominika ; ja Fransiska ; ja Karmělites ; na ja Augustin.

Ndi o manyanga tě manai ekama, ja Dominika na ja Fransiska, ndi ma diyakidi wa na mēhěpi. Nyanga ya ba Jěsuit e diyakidi iludě ja Luthěr i yalakidě kělěbě, yâ te ya ba Dominika na ba Fransiska e diyakidi, oviya o kama ya jomu na ilalo wě o begombe bea Luthěr.

6 A diyakidi a duwě ja Dominika ndi moto dina na, St. Dominik, wa Panyâlě. A diyaki tepě ukaliyi uněně.

7. Wa ja Fransiska ndi moto dina na St. Fransis. A diyakit' o nděmbě 'aju elombo ya moto e ha diyaki n' isâlâ. A ma haka tepě bobo boitě. O egombe. na mâ na dakaka mehiyo meněně pyělě na bowaka. Nandi o mâ-a běkidi yongango, na mâ na senjaka pani jaju ibe jěhěpi, na vėkě ngud' 'aju kabo o ikaliya, senjango usevo mua he mwěhěpi. A bătâkâ kabo bekoto, diyango idiyedi via ujombani, a tětělěněkě na 'hiki, a levaka bato na ba ulwake. Bâkâ bâ na, a potuwendi, bapâkwě bâ na, a te mot' uyamu. O 1210, a diyanakite babengani jomu n' umbâkâ pa, ndi o Popu a vi mâ ngudi ya na a lilimakiděte ehavu 'aju ya minisě, a lomakindi Mânk

meaju ka kaliya o Itali yěhěpi. Ba jombanaka beja bojombanaka. Mâ mětě Fransis a ma pakwanakiya tepě mēměngo na a ka haki belemba. Ba ma pitakudwě tepě o nyanga ya ngud 'abu e ma běkěkidě Indulgěnsěs. Ihambidě ja Indulgěnsěs ndi i ma hukaka bâ, tina těně ndi ya kavě 'abu na maduba mabu be betakiyedi sasě wa.

8. O kama těkaně, iyokuwa ja mambo ma Njambě i bevaki pě wa. Malěndwě ma hole ma bu langakwě n' ulema bâbângo. Tepě ngudi ya ikaliyedi via Kraist yěhěpi e diyakindi o bokalakiya na belěbu na behadi beyamu bea mangâmangâ.

Ipikiliya i di bobě wa i diyakindi ja iluwa ja pěmbě na wain. O ulingo i diyakite i ngite na penda o bato bajadi. Ndi o A. D. 1215, Inosěnt III, a diyakidi moto wa bovolu na tândâ ya ipangiya, a lěnděkindi o pělě těně makana 70, te na ipikiliya jaju mětě hanga na ja bato bapâkwě. Měhěpi maně te ma ikeně ja Tyâtyi, ngudi ya ipangiya jaju na ya Bishâp. Na mâ-mětě na lěnděkě, na, Ndaga jaju o pělě ya Sakraměnt i ndi pâkwěpâkwě o iyokwanidi via Tyâtyi ya Roma. Na mâ tepě na badaka ndaga ya kya, na,— "Tran-sub-stan-ti-a-tion." Ndaga těkaně e minakandi na, Iluwa ja elombo oviya o itingidi viaju na 'la o vipâkwě. Tepě na, e ndi ebano ya moto eněně o begombe na behuhu, na a ka langaka na mâ-a ka mēměkě mabe maju o Pristajadi.

O egombe ya boho, bato ba bu sombiyakwě iyabwě tēkadi. Bâ mětě ba ma hakate o pělě tēně nyang' 'abu e ma vahaka. Ndi o egombe tēkaye ba sombiyakudwěndi na ba ka haka nonaně.

9. O ibě pě na elombo epâkwě e suliyakě pě hwě ibevě ja ikaliyedi, na o bangwanidě ja na pâkwěpâkwě ya Baiběl, wa na ilango ja Flagěl-lant, tombete na, "Ba-Mbomako." O iha ja sale tē, bamo na bajo ba kěkě o manjeya mēhěpi, baa bâte. Ba bomaka nyolo jabu nonaně, ba yamaka na ngudi. Na mbuhwěmbuhwě, ka Popu a himbidě sale tē y'ihâni ně.

10. Sale na ndembo be vuhaki pě bovuhaka. Ikaliyedi via Upangiyi vi ulwakindi mětě ka elombo ya bolevanakidě. Prist ba ma yějěkěndi itândidě ja mihâ na matâ ma bato na bokeli boitě.

Iyokwanidi tē vya kya, vya Transubstantiation, vi yalakiděndi o egombe tēkaye. Sale ipâkwě 'itě ja ilevidě ja nyolo ya Kraist, i 'lwakudwěndi oviya ya pěmbě na wain. Bato ba ma hakandi belinga beyamu bea ihambe iněně, be bapanakě Anyambě o ehini ya pěmbě na e ka diyaka o mandabo ma bato, tombe bobapakwě na 'la o lolika la mebědi. Prist iitě, bātāngo mabâtâ mayamu, ba tumbwakidě, ba tamwaka ugāndâ bapěngo Kraist o ehini ya pěmbě, oviya vině iboko nala o vipâkwě. Bato bēhěpi bobalamaka o idilě ja nyolo ya Kraist e tubakwě na, "Host."

O A. D. 1264, Popu Urban IV, a sombiyaki-děndi bato na, ba tatake isango ja nyolo ya Kraist. O ihuku ja kama ya 1300, na Popu Bonifase na badaka o sale ja Tyátyi, isango ipákwě i itubakwě na, "Upuma mua Jubaili." Tepě bato ba věkudwěndi ipikiliya ja na, moto te moto a ka hayě ekěndá o Tyátyi tě eněně Saint Petěr e jadi o Roma, na a vě belombo omě, a ka pahiyandi mahomano ma Indulgěnsěs paniyango na o kama ja mepuma me ka viyě o boho. Popu a lěnděki těpě lěta o bato ba he běhěpi bajadi na, "Ba ka pâyě o Roma, na ba měmě mabe mabu o těmpěl tě ya St. Petěr na St. Pál, ba ka pahiyandi iyidwě ja mabe mēhěpi na Indulgěnsěs. Ovaně ndi o yâ-e pivyakudwě na o A. D. 1300, baitě ba pâkindi o Roma, panika miliân mea bato mebale. (2,000,000.)

Ekaye e tândâkiděndi bato ba Popu na ngu-di, ba ma yombwakandi na te kama ja mepuma i ma hunganakand' o pâkâ njo iitě. Tina-těně ndi ya Klěměnt VII, e sombiyakidě na, Upuma mua Jubaili u ka hakwě o A. D. 1350. Nikolas V, a lenakidě tepě na isango i ka diyaka o upuma mua mabo mabale na metano mwěhě. (25.)

11. O mepuma mea kama těkaně mehěpi, ba Popu ba ma hakandi ba Hěrětik bevita beitě bea jeku na makiya. Hěrětik ba ma diyakandi na mina maitě, ba ma diyakandi o loboko loitě la Urope. Ovaně-ndi o Popu a ma lomaka bahayi baju o mamboka mēhěpi ka pepwaka ba Hěrětik. Bahayi tě ba diyakindi latwěngo ku-

mba pākâ e tubakwě na, “In-ku-si-tion.” O A. D. 1233, Gregori IX, na ulwakidě kumba tě ka mâ-a vě ehavu ’abu o kumba ya Ba-Dominik. Oviya o mepuma tě mea kama ya 1233 ekame, ndi o hwě-ho yěnidi jali ja kumba tě ya Tyâtyi ya Roma ya mahihi “Inkusition.” Upako mua “In-ku-si-tion” u ndi kakana :—

Oningě kumba ya “I-nku-si-tion” e yokingě na moto te moto a bě kamiděngo sale na ndaga ja Tyâtyi ya Roma jěhěpi, vâkâna ba ndakiyi mâ o pwanj’ ’abu, ba nângânâ mâ belombo beaju be diyanakě, ba vamě mâ o ndabo ’a-meboka hwi iitě, tombe ngândě iitě. O egombe te ’gombe vâkâna utati mua ndabo a’-meboka a uwaki mâ na ipě a vahakand’ o kala na uyěkidi. Mâ o boho bwabu wě ba ka haka pani-ka na a ibě bâ yowěngo. Ba ka vâkâ na mâ na, “Měměkě!” “Měměkě!” Nandi aa yowě elombo, tombe tin’ ’abu e bweyanaki mâ na vamě mâ o ndabo ’a-meboka. Oningě mayavwana maju ma tândidě, ba yěkěkidě mâ, vâkâna ba yějěkěndi ihadi vya myadi. Elo-mbo tě ya myadi e ma kebakěndi bolo mehiyo me yěněkudwě na me hakudwě Klisâni ja boho o benâ bea bato ba ha yowakidě Anyambě. Myadi tě me ma hakwěndi na megulu, na miba, na veyá.

Ugulu u ma hakwěndi kakana, moto benâ o mbuhwa timbwěngo, ugulu u pudunganaka o benâ o ngudungudu, na ma-a ka dulakwě oba na ngudi, kwě na mâ-a kwehwě baka na he ma-

tota. Iha ja nonaně i hudwakidě má malato mēhēpi.

Oningě a bembangě a mēme nyang' 'abu e vahakě, vâkâna ba miyakidi mâ miba maitě, na mâ-a nangudwě o esuwagěnda e kwanaka ka bwalo, na etimbe ngetanwěngo o esuwagěnda tě. Ekaye e ma betakidi mâ ukuba kwě, na e hakidě mâ ukângâ, mehiyo meněně.

Nandi myadi mea ngudi eněně wa ndi me ma hakwě na veyâ. Kakana, matambi ma ma takand' o hingilwě mavulě, běngě ma bakakudwě pyělě na veyâ, kwanga kabo a mēmingě. Egombe yěhēpi uganga mua In-ku-si-tion te o ipepuwa, o banga moto tě a wa na mehiyo tě, ikabojana ba ma diyakate na mala ma iyěnidě ja myadi o egombe epâkwě. Na mbuhwěmbuhwě, oningě uyěkidi a maděngě o yějijě mâ, na mâ-a lenidě ivomudwě jaju, ja na, boweyakwě, tombe bovamakwě o ndabo 'a-meboka, ka diya omě kwanga nala o ihuku ja eměná 'aju, tombe ka janja o bwalo bwa mehaka, vâkâna ba In-ku-si-tion ba bweyakidi mâ o benâ bea bapangiyi ba etomba. Ndi tombekete bâ langwakate bapangiyi na ba ka tatakate eměná 'aju, bapangiyi ba ma yowakěte na oningě ba tata eměná 'aju, vâkâna Bâ-mětě ba ka pahiyandi ivomudwě iněně, ovaně-vâkâna moto wěhēpi a ma bweyakudwě ba In-ku-si-tion a ma weyakwěte kabo boweyakwě.

Ba "In-ku-si-tion" ba ma mēměkěndi njo jâkâ na, bato ba ha haki bobē, ba ma weyakwete, ndi e bwamu, na kama ja ba ha ibě n'ijabu

bajadi Roman Katolik, ba weyakwě ba vala o Paradise, wa na Wa-Hěrětik umbâkâ a 'la ka kweya. Hěrětik iitě i diyakindi o ehe ya Fala, na Popu na hâhâlâkidě upolo mua Fala na a yanake na bâ.

Eduka eněně e yanamakindi na Al-bi-gěnsěs o A. D. 1200. O iboko n' ihuhu, ba weyakindi ba Manikani 140. Na haka na bapâkwě behadi bea jeku 'itě.

12. Ndi ihadi via jeku na njuke ya Popu e hakidi yěhěpi, ya bu diyaka na ngudi ya věngidě ba Hěrětik. Tango 'abu e vuhakindi bovu-haka, na beměná beabu be diyaki tepě bwamu.

KAMA YA JOMU NA INAI.

1400.

Bebanga.—1. Beduka bea ikaliyedi via Tyâtyi.—2. Iyokuwa.—3. Ipangiya ja belombo na ja Tyâtyi pâkâ ya hole, Popu a vandaki beâ beihěpi.—4. Popu ibale.—5. Ba jombani.—6. Jân Wick-liffe.—7. Me-sâju mea Ba-Fransiska.—8. Sélite.—9. Iyowě ja bea Njambě.—10. Sale.—11. Kumba.

O kama ya jomu na inai, (1400,) ba Popu ba yějěkindi na ngudi ka yalě pě beduka bea hole na Ba-Turki na Sarasěns. Kumba wa na pâkâ i yolakudwě ka ha ekěndâ o Palěstin, ndi jěhěpi i vanjanganakudwěndi: elombo ka 'lombo ya bu hamaka. Ikaliyedi via Kraist vi diyakindi nyělě na bomakiya o ekulu ya madiki na Ba-Turki na Ba-Tartari. Tamarlene upolo mua Ba-Tartari, tepě na mua Bo-Mohaměd, mua ngudi eněně a yěměkiděndi na, ebano 'aju e diyakindi ya iyana na Ba-Klisâni, ka uludě bâ o ikaliyedi via Mohaměd. Njo jâkâ, ba weyaka ba Klisâni. Njo jâkâ, ba hambaka bâ ka nivwě egombe yěhěpi.

2. Iyokuwa i tombwakindi kwě o igona tějěkadi. Ndi o pělě ya iyokuwa ja bea nyětěti, bato ba iyowě ba ma hakandi bokeli boitě, na o banga ba "In-ku-si-tion" ba bweya bâ. Momo

umbâkâ wa ba Itali, a diyakidi uganga mua bokeli boitě, a ma levakiděndi bato ba kâmâni belombo bě mamakwě, ndi ba bu bweyakidě beâtina. Ovaně-ndi o bâba vâki mâ na a ndi uganganano mua dĕvili. Ka ba “In-ku-si-tion” ba tumba mâ.

3. Ba Popu na Prist, ba ma bevaki pě bobevaka na bobevaka. Bato bayamu na ba hohonganěngo ba ma yombwakandi ibonguwa ja Tyátyi na melema meabu meěhěpi. Ba ma vâkândi ibonguwa ja molo na bevande ta. Ndi ipangiya ja Popu ya Roma i ma himbakiděndi ehavu tě ya ibonguwa yeně na ngudi. Tombekete ipangiya tě yĕnĕnĕkĕte na i ndi elombo e ka bembě, na jâ-ika diyaka egombe yĕhěpi, i vâhâmâkindi kwě, na tina iitě.

Elombo yâkâ e pangakidi nonaně ndi pani na mbĕmbâ ya Popu, wawa te pě usâju u diyakidi o hanganě ya Bonifase VIII, na upulo mua Fala, Filip ya Nyĕvenyĕve.

Bonifase VIII, a lĕndĕkiyendi Filip ndaga tĕ ja maduba ekadi na, “Mepolo na bato ba he bĕhěpi, Anyambĕ a i bâ sombiyĕngo na ba ka vĕkĕ Popu ya Roma iyokiya ja hânjâbiyĕngo o belombo bea ikaliyedi na bea etomba. Na Upolo Filip na timbakĕ tepĕ Bonifase, lĕta ya maduba.

Nandi Bonifase a lĕndĕkindi elekanako na, Tyátyi ya hole e te pâkâ pa kabo ya Roma. Mâ tepĕ o lĕta tĕ na, Tyátyi ya Roma e te pâkâ, te pě molo umbâkâ, te ka o egombe ya Noa, ba di-

yakidi o ark, o bwebwe bēhēpi ba wakindi, yâ nyangatě te e hamakě o Tyâtyi ya Roma. Tepě na, e diyakite molo umbâkâ o he, mâ ndi Saint Petěr, na ba Popu ba jadi bajigi ba Saint Petěr, na bâ bēhēpi ba bu yokakiya mot' upâkwě kabo Anyambě dipâ. Mâ tepě na, E ndi elombo ya pâkwěpâkwě, ya iyonga ja bekeha beēhēpi, o ibě na njeya epâkwě ya yongana kabo njeya ya iyokiya ja Popu ya Roma.

Ndi o pělě epâkwě, upolo Filip, o ilataniya ja benami beaju, a hěnjěkindi Popu Bonifase tě ebe ně, na věngěkide mâ o eka ya Popu. Na Popu na lingwaka, na věngěkidě dina ja upolo na ja benami beaju o Tyâtyi, o A. D. 1303. Nandi na Filip na lomaka uyokwidi mua belekana-ko mua bâde boitě, tepě na ndumba ya sâjě ehâlě, na bâ na kěkě o vimbomboka via Popu Bonifase vi ma diyakiya na ipikiliya ja upeha, ka bâ ba bweya mâ. Sâjě ba lumaki mâ mavenge, na bomaka mâ o molo muaju. Mbweyi ja Popu ba věngěkidi mâ oviya o benâ bea Wil-liam de No-gare. A wakite piělě, na tina ya malingwa na mavenge maju.

Nandi ehadi těyeně e diyakindi lěšěni ya Popu i benganakidě mâ, na, njo jâkâ, Popu ba lukakandi o banga malingwa ma mepolo. Filip a lenakiděndi na, moto wa Fala a diyake Popu ya Roma o A. D. 1393, dina Klěměnt V. Na upolo mua Fala na vahaka na, Popu tě e ka diyaka o ehe ya Fala: ovaně ndi o mboka ya ediya ya Popu e diyakidi ya bě o A-vignon, o

ehe ya Fala, ulingo mua mabo ma mepuma hě mbwědi. (70.) Ba Itali ba tubakandi bodiya tě-boně na, “Mbwedi ya Babilon.” Egombe ya Popu e diyakidi o A-vig-non, ngudi ya ipangiya jabu e hălâvâkiyendi: na mběyi ya mamboka mabu maněně na ulwakidě ma yokiye pě Popu. Tepě ba Uropi běhěpi ba bu bangaka ndaga ikolo ja masombiyě ma, ma vakiya o Fala, pani-ka bâ-ba ma bangaka ma, ma vakiya o mboka tě Roma.

4. O egombe ya iwedo ja Grěgori XI, o A. D. 1578, Popu i pânâkudwěndi ibale: pâkâ ya nângâ dina ja Ur-ban VI, na diyaka o Roma. Epâkwě ya nângâ dina ja Klěměnt VII, na diyaka o A-vig-non.

Ba Kar-di-nal ba pânâkindi Popu Urban VI, o itândidě ja bato; nandi Klěměnt VII, o itândidě jabu mětě. Behe bea Fala, Supanya, Skotland, Sisili, na Siria, be ma mēměkiyendi Popu Klěměnt. Běhe bepâkwě be ma pikilakiyandi na Popu Urban ndi ubengani mua Saint Peter mua pâkwěpakwě o maihana ma Kraist. Kakana ndi ka ulato mua Tyátyi ya Latin, o inyanga ja Popu pâkâ, u hukakiyedi o iwedo ja Grěgori XI. Ediyakindi elombo ya ngěbě. O ulingo mua mabo ma mepuma matano (50.) Tyátyi e diyanakindi Popu ibale, na njo jâkâ, Popu ilalo. Betuniya na bevita be benganakiděndi bodiyedi bwa Tyátyi. Bobe bwa mangâ mangâ bo vuhakindi. Prist ba ma diyakandi na mběmbâ ibe, nandi baitě ba bu mēměkě ehini ya kěngěngě ya ikaliyedi sasě. Ndi itingidi tě vya ngěbě vi valakindi bwamu o

pěľě ya Tyâtyi na ya betomba. Ikabojana ngudi ya ipangiya ja Popu e lenakudwěndi, na yâ-ya bu timbaka pě. Mepolo na benami ba ma diyakandi o boho pani-ka bahayi ba Popu, ndi kya těkaně, ba uluwendi bapangiya babu.

5. Kumba ja Dominik na Fransiska, i diyakite i ngite i pangakiya bato ba ma yěněkě bâ ka bato ba hole mětě; na bato baitě, oningě ba ka waka, vâkâna ba sombiyakěndi mboyi jabu na, bekengo beabu be ka dingakwě na ngâyi ja ba Dominika, tombete ja ba Fransiska. Ndi pani ja ba Mânk ibe i ma vuhakandi.

6. Ba iyowě na itingidi via hohonganěngo baitě, ba ma těněkiděndi na kumba ya ba Mânk na ngudi. Wawa ndi momo wa Ngělěhi, Jân Wickliffe. A diyakindi Uyokwidi uněně o Sikulu eněně o mboka tě Oks-ford; ikabojana ba Mânk ba ma tundwakidi bana ba sikulu na ba ka kweyaka ka diya o Monastěris meabu. Na mbuhěmbuhě, a ka bemaka tepě ba Popu na ba prist, a kwehakě malěngěmě na mayabana ma egombe těyeně, o pěle ya ipangiya na mayokwanidi ma Tyâtyi. Ovaně-ndi o mâ a hěnjěkudwě, ba Popu ba ka yějekě njo'itě ibweya jaju. Ndi na pěľě te pěľě, a tatakudwěndi na Anyambě, na wakate o madikanido na jonga, o mbok 'aju mětě, A. D. 1384. Jân Wickliffe a diyakindi moto wa iyowě iněně wa na bapâkwě o igona tědině O. A. D. 1369, a pahakiendi kuma eněne ya itěnidě na ba Mânk. Jân Wickliffe a tubakwěndi hohonganě-

ngo mětě na, “Nyalangwa ya Iludwě.” Nandi ba Popu ba kandakiděndi mayokwanidi maju, iwedo jaju kělěbě. Ndi tombekete ka bevehe beaju be diyakidi o malonga maju mabo ma mepuma matano (50,) ba Roman Katolik ba pu-dwakite beâ, na tumbaka beâ o bwebwe, o pwanja ya bato baitě, na mahě maju bověvěkudwe na upupě.

Jân Wickliffe a pendakiděndi Baibili yěhěpi o ukalo mua Ngělěhi. A yokwanakiděndi iyokwanidi tě via Martin Luther vi hamanakidě o mbu-hw'aju, o egombě ya iludwě. Wickliffe a ma yokwakidi na, Tyâtyi e te pâkâ, kabo e di hawěngo, ya ba di pânwěngo běhěpi. Mâ tepě na, Belombo bea Sakraměnt be te paniyango ndembo ya nyolo ya Kraist; hanga nyolo 'aju ya pâkwěpâkwě. Mâ na, Tyâtyi ya Roma e bě molo mua Tyâtyi yěhěpi; na Pěter a bu věkwě ipangiya wa na metodu mepâkwě; na Popu a bě na ngudi ya bonguwa beâ bwamu wa na bapâkwě; na Malěndwě ma Sango Eyamu ma ndi itumbwana ja hohonganěngo o ilevidě ja ka tumbwana Klisâni bwamu o beměná beabu; na ebě lukango na Popu tombe Prist, ba vamakě bato o ndabo 'a-meboka na tina ya masombiyě ma Tyâtyi.

10. Sâle i vuhaki tepě. Popu Inosěnt V, a sombiyakiděndi ba Klisâni na, ba ka tataka hwi ja Isango ja iyongidě ja ikângâ i sokakudwě Uhungini muahu o ubaha. Tepě na iyongidě ja hângâ, i ma himbakidě ma o Krâs, na Korowa ya mayâ eaju e diyanakidi bătângo o Krâsi.

11. O Tyâtyi ya Latin, Ba-Wal-děn-si, na Ba-Apos-to-li, na kumba ja ba-Hěrĕtik ipâkwě, ba vitanakudwěndi bevita beněně na ba Inkusiti-on. O hanganě ya kama ya jomu n 'inai, kumba ya kya e bumakindi o ehe ya Kopini, e tubakwě na "Ba-Fla-ge-lant." Ba ma yokwakiděndi bato ekaye, na, mbomako a te mala o iyonga ja malina ma bato, te ka Baptisma na Sakraměnt ipâkwě. Moto a ha yâ, a ka pahiyate iyidwě ja bobě bwě-hěpi, bwamu bwa Kraist bo diye. Ba-Flagelant ba diyaki tĕpě bajombani; ba bu haka ehavu ka 'havu. Ba ma yěněkěndi idilwě ja Anyambě o Tyâtyi na bato ba Prist, elombo ya naně. Kumba ya Knight Templars e yěněkudwěndi na ehoka ya Viěna, na e nd 'o beva, na yâ na himbakudwě o A. D. 1311.

KAMA YA JOMU NA ITANO.

1500.

Bebanga.—1. Ihamana ja ikaliyedi via ba Popu, na ihubiya ja Tyâtyi ya Grik.—2. Ikeha ja iyokuwa o Uropi o Ekulu ya Ulânga.—3. Ibeva ja Tyâtyi ya Popu.—4. Ipěhě ja Tyâtyi ya Ekulu ya Ulânga na Ehoka ya Kânstans.—5. Jân Huss na Jerome, botumbakwě.—6. Ehoka Eněně ya Bâle.—7. Mengangano mea Ikaliyedi.—8. Lâlârd, ja Walděnsi na vala na vala.—9. Kumba ya Beboki.

1. Pyělě na ihuku ja Kama ya jomu na itano (1500,) Upolo mua Supanya, Fěr-di-nand, a balakindi etomba ya Moors, o ehe 'aju ya Supanya. Ba Tyâtyi baitě, ba yějěkindi o 'ludě ba Moors o ikaliyedi via Pâkwě-pâkwě. Ndi tango ehâlě te e ulwakidi. Tepě Fěr-dinand a věngěkiděndi bebimba bea Jius beite o ehe 'aju, papuděngo temběyi tě ya Jius i ma mēměkě, nandi hanga na ulema muabu, kabo te na bělēbu te o boyabaka.

O ihuku ja kama těkaně bamo ba Putu ba ulwaka Idolo ja Ipit 'Iyamu o diko ja Afrika, na ngakiya o ehe ya India na Ethiopia. O A. D. 1492, na Kris-to-fěr Kolumbus na duwaka ehiki

ya America Na bato na pikilakiya na e ndi bwamu na ba lomaka Sango Eyamu o behiki bea America bea kya. Putu ndi ba taki na ha ehavu tēyeně o betomba bea Kongo.

Popu Alěksanděr VI, a kabakiyendi Putu na Panyâlě, behe bea America. Ba kumba ya Dominika na Fransiska, baitě ba lomakudwěndi o behe bea America o ehavu ya iludě ja ba ivititi o ikaliyedi via Kraist.

Nandi Ikaliyedi via Kraist vi diyakindi via bě pyělě na bomakiya o Tyâtyi ya Madiki. Ba-Tartari ma kamakidě Mohaměd, hamaniđengo ikaliyedi viabu na ibalana jabu o pělě jěhěpi.

O upuma mua A. D. 1453, ndi o Ba-Turki ba nāngākidi mboka tě eněně Kānstantinopěl, na ivenda ja Tyâtyi ya Grik na hukakiya.

2. O mboka tě eyamu eněně Kānstantinopěl, e běkidi Ba-Turki, yâ nāngāngo, betomba bea Turki be weyakindi iyowě o Ekulu ya Madiki. Na bato ba iyowě ba diyakid 'omě na tolaka, ka bâ-ba senja Kānstantinopěl, na diyaka o loboko loitě la Uropi, ba haka ebano ya bayokwanidi baněně o sikulu.

Ba Uropi ba ma tândākāndi iyokuwa, na ba ma hanaka tepě betomba o pělě těně. Mepolo mea Uropi na benami beabu ba ma haka tepě nyangatě. Diyâ ja Mědisi o Itali na Alfonsus, Upolo mua Naplěs, ndi ba diyakidi o tango ya bahani ba iyokuwa.

O upuma mua A. D. 1440, Ikëngě, tombe ebano ya iprinta ja bejanganangobo e duwanakiyendi. Iduwaniya tě i hanakindi upako mua iyokuwa na ngudi, ikabojana i hâlâvâkiděndi ihambe ja bejanganagobo, na beâ na vuhaka. Bato ba ma bomakandi penda o pělě ya iboko via Ikëngě tě, vi duwanakiyedi, tepě na dina ja moto n 'uhuhu a duwaki jâ. Loboko lolalo lo vandakě ibendwě těkadi, lâ ndi Harlēm, Měntz, na Strasburg. Jân Gut-těn-běrg ndi a hâkâlâkidi iha ja type, e hakwě ehini ya lěta hawěngo o ele, tombe o ekěyi, na mâ na latakě ehavu 'aju o njamba ya Jân Faust o Měntz.

3. Ba lěnděkidi malango ma igona těkadi, ba ma mēměkěndi ibeva ja Tyâtyi ya Roma ja mahihi, ikabojana Tyâtyi tě e ma yějěkěndi o pangiya wa na ipâkwě. Popu iitě ja bu diyaka pě na kuma ěněně ya elombo ka 'lombo wa pě na mabe mabu ma mainya. Jân XXIII, a věngěku-dwěndi o ebano 'aju ya Popu na Ehoka ya Kânstans, na tina ya bobě bwaju boitě.

Sikstus IV, a diyanakindi bewela 16. A ma bandamakidi beâ bwamu na mâ-a vėkě beâ hika eitě. Ndi Popu epâkwě a kebakidě jěhěpi na bobě ndi, Roděrik Bor-gia. A nângâkindi dina ja na Alěksanděr VI. E bě na penda moto těkaně a bu puhwanaka kabo kěngěngě ya Baibili dipâ, ndi tepě na ipikiliya ja ihâni jěhěpi, o iha ja bobě boitě sasě nonaně. Ba Mânk baitě, ba diyakite na mâ, mběmbâ pâkâ. Ikaliyedi via igona těkadi

i diyakindi wawa via sale na ndembo, be diyakite mětě behayěhayě, be diye na tina. Ndi tombe-kete-nonaně, Upangiyi a diyakite na bato baju ba pâkwěpâkwě na ba pânwěngo, nandi ma diyaka kutamango o ivititi tě viněně vině.

Mot 'umbâkâ, dina na Tâmâs a Kěmpis, a lënděkindi ejanganangobo e tubakwě na "Ivilinganě ja Kraist." E ndi eyamu mětě, e pendwěngo o bemi beítě, na yâ-e tândâkwěte na bwa buhwa těkabo.

4. Nandi o jali ja kama těkaně, Popu i diyakindi ibale: pâkâ o Roma, epâkwě o Avig-nân o Fala, já jěhěpi t'i ma vandaka, mâně mâ na "Umba ndi uviti mua Saint Petěr mua pâkwěpâkwě;"—upâkwě mâ na;—"Umba ndi uviti mua pâkwěpâkwě mětě." Ndi o upuma mua A. D. I409 Popu y 'ilalo e těkudwěndi na joyi ja ehoka ya Pisa. Kakana ndi ka Tyátyi e kabanakudwě na Popu ilalo na bâ na yanaka bâmětě na bâmětě.

5. E hamakidi o Ehoka tě ya Kânstans ndi ekaye, Jân Hus-si na Jerome ja Prague ba kwehakudwěndi na ba ndi Ba-Hěřetik, ba tumbakwě botumbakwě. Bâ babale ba diyakindi ba tango tě ya "Nyalangwa ya Majenjina ma Iludwě." Upako mua Jân Hussi nd 'ekamu: o mayokwanidě na bejanganangobo beaju be běkidi kwehwěngo, na beâ tumbwěngo, mâ-mětě a ndakudwěndi ka timbiya ndaga jaju jěhěpi. Nandi na bade boítě mětě, a bu bâbâkâ iha ja nonaně. Na Ehoka tě ya Kânstans na sombiyakě na a věngě-

kudwě o ebano 'aju ya Prist, ovaně ndi o ngândě ya Julai 7, o A.D. 1415, na bejanganangobo beaju na tumbakwě o pwanja ya bato, ka mâ-mětě a vamwě o ndabo 'a-meboka, o benâ bea bapangiyi; nandi a bu bangaka, elěngiaha tepě a ka kalakiya o pělě ya iyidwě ja baloni baju. Na ba Bishâp, ba Ehoka tě ba kenjakidě na duwanaka mâ ibâtâ jaju ja Prist, ma bôtâkidě mâ ipaki ja pepa, o molo maju, ijadi na behini bea dĕvili, na dina omě lěndwěngo na, "Utumbwani mua Ba-Hĕrĕtik nd-'ekamu." Bâtângo nonaně, ka Bishâp ba validě mâ o Upolo ajadi. Na mâ na valanakwě o ihuku ja mboka eněně; tingwěngo mehinganakano o ikondi ja ekěyi; mendodi mâ nyolo lungango; ka vey a vya yodwě. O mâ-a diyakidi nonaně, na mâ na kalaka upako mua ba yĕkĕkidě mâ o Anyambě ajadi. Ulema muaju u diyakite u ngite na upeyo na iyâjâ. O vey a vi diyakidi vi ka yodaka, na Uhayi na Uviti mua Jisu, na tumbwakidě viyembo, joyi betěngo. O madikanido na mâ na yamaka na, "Avě, Mwana wa Anyambě, Jisu, yĕněkĕ'mba ngĕbě!" Nonaně ndi ka mâ-a wakidi. Na jubu jaju na yolakwě na bokeli ka jâ-ja hovwě o viho tě Rhine.

Jân Hussi a diyakindi minisě mea pâkwě-pâkwě, na Klisâni ya kĕngĕngĕ. Moto wa kende-kende. A ma yanakate o emĕnâ'aju kabo, o pělě ya itĕnidě na bobě dipâ. Wa bo diyaka n'umbâkâ a duwaki mâ na njĕnji oviya o ukĕkĕ muaju. Martin Luthĕr a vâkindi o egombe e tombidi na, Jân Hussi a ma pakwakandi Malěndwě ma Hole

pu-bwe wa na bato bapâkwě. Beyokwanidi beaju beëhëpi be hohonganakidëndi na bea Jân Wickliffe. Baibili na bejanganangobo bea Jân Wickliffe ndi be diyakidi batumbwani ba Jân Hussi.

Jerome ja Prague, bâ na Jân Hussi ba diyakitě nyangatě ya pâkâ o mapikiliya, ndi iyowě jaju i diyakindi hâlâviyěngo kwě. Mběyi ya wiki, iwedo ja Jân Hussi kělěbě, na Ehoka tě ya “In-ku-si-tion” na ndakiya Jerome ja Prague, na tumbaka mâ, te ka yâ-e hakidi mbwey’ ’aju Jân Hussi. O yâ egombe těyeně te ya Ehoka tě e kandakidě bejanganangobo bea Jân Wickliffe, na yâ na lenakidě na, “Na běâ, na bevehe beaju be ka tumbakwě na veyâ.” Ehoka e latanakiyi pě o mboka tě Bâlě, jomu ja mepuma kělěbě, Kadinal Julian, mâ molo mua ehoka. Ba yějěkindi ibonguwa ja Tyâtyi, molo na bevande bëhëpi. Ndi Popu Eugene IV, a bu bâbâkâ o mâ-a yěněkidi ibonguwedi viabu. Ehoka e bembakindi ulingo mua mepuma metano, ndi Popu Eugene a numbakindi wa. Ovaně-ndi o mâ-a himbakidě ilataniya tě, na lenakidě ipâkwě o Fě-ra-ra, o Itali. Ndi ba Ehoka ba bu bâbâkâ, ovaně-vâkâna, oviya o egombe těyeně elombo e mamanakwě e yěněněkindi o Tyâtyi, yâ ndi Popu ibale na Behoka bebale.

7. Sikulu i vuhakindi o yâ egombe těkaye.

8. Babengani ba Jân Wickliffe ba diyakind’o Ngělěhi baitě, ba ma tubakwëndi na Lâ-lâds. Ba ma těněkidëndi na makana ma Popu na mběmbâ

ya Prist. Ba-Walděnsi ba lilimakiděndi ibetě ja moyi mabu o ihana na ibonguwa i ka diyě na mala maněně o ikaliyedi via pâkwěpâkwě. Be-vita beitě na mesâju be diyakindi, iwedo ja Jân Hussi na ja Jerome, kělěbě.

9. Kumba ya "In-ku-si-tion" e diyakindi ka ebano eněně ya ivomudě ja Ba-Hěrětik.

KAMA YA JOMU N'UTOBA.

1600.

KAPITA I.

O pělě ya tina 'itě i valanakidě o "Iludwě."

Bebanga.—1. Tyâtyi bobevaka.—2. Lonyâmi la bemênâ bea ba Popu.—3. Lonyâmi la Prist.—4. Mânk.—5. Kumba ya "In-kusition" na bohuma bwa Bayokwanidi ba Tyâtyi.—6. Indulgěnsěs.—7. Ikeha ja Iyokuwa.—8. Tali ja Kraist ja Pâkwěpâkwě.

Nandi ho pândi o epedi tě ya mala maněně ya Ilango ja Tyâtyi e tubakwě na, "Iludwě." Oviya o ihamanudwě ja ikaliyedi via Upangiyi Jisěs Kraist na beyokwedi beaju, ja bohoboho,—o bě pě na ebanga epâkwě ya mala, e hamanakidi o he těkaně, wa pě na "Iludwě" ja Tyâtyi oviya o inivwě na ivititi vya ba Popu, na hulwama o Bwe ya Sango Eyamu ya Malěndwě ma Hole—yěhěpi ma hamaka na ngudi ya Anyambě, o eměná na behadi bea Martin Luther na na mbweyi jaju o kama ya jomu n 'utoba.

Nandi ho ka tandi o 'mbuwa Bodiyesi bwa Tyâtyi bo kudwakidě iludě tě, na bo pangaki já i diyaka na mala.

1. Iděngěliyě 'itě na ibeva ja Tyâtyi yěhěpi i kovakindi itâkâlâniyě na loni o loboko lěhěpi. Hanga kabo bato ba kâmân dipâ, ndi na Mepolo me ma diyaka na ngudi eněně ya ipangiya. Me ma vĕkěndi moyi mabu na itâkâlâniyě o pělě ya maduba na ipambalanidě ja ba Popu, na bokolo bwa bahaii babu na vala na vala, na o madikanido, bokolo bwa belekanako bea Roma. Bato ba yongakiděndi magona tě ma njuke ma tombidi, na ipambaludwě jabu, na bâ na yombwaka idiyedi viyamu wa, tombe "Boulwakidě," ba umbwakiya ikambwanwě o Behoka Beněně.

2. Ndi tina epâkwě ya wa, e ndi na, ho yěněkěndi mběmbâ ya ba Popu ebe mětě, na jambojana bato běhěpi te ba numbakidi elombo tě na ngudi. Ba Popu ba ma himbakiděndi mapikiliya ma bato ma ibonguwa měhěpi, na ngudi ya ipangiya jabu.

3. Bapangiya ba diyakidi o inyanga ja ba Popu, na bahayi babu, ba ma benganakěte kabo mběmbâ ya ba ma diyaka bâ meolo. Bato kâmân ba ma pějĕkwěndi na bâ-ba pambalakudwě. Be-bano bea Prist be hambakudwě, na beâ-be ma nângâkwěte pě wawa kabo na bato babe.

4. Na Mânk bwinge-na-mwana, ba ma diyakandi ka maumba madilo o bato ba jadi. Nandi hwa běndi o epedi tě ya mala maněně ya Ilango ja Tyâtyi e tubakwě na, "Iludwě." Na Mânk bâkâ, ba ma diyakandi na ngumba eitě, ba diyakindi na mběmbâ ya maduba na unyaganyaga;

diyanango ikana ja bonyamo, ba jongolakidě bato, na njombi 'abu, na bapâkwě ma diyaka na mo-mano na bobe boitě.

5. Yambi tě ebe emamanakwě ya "In-kusition," ya ba Dominika e hakidi e weyakiděndi bato baitě, ovaně ndi o baitě ba yombwakidi iludě oviya o bobe na ngěbě těně. Bohuma bwa bayokwanidi baitě na ba ma tumbwanaka bato, bo vâhâmâkiděndi bato. O egombe ya Martin Luther, wa bu duwanakiya moto, tombete o Kolleđe eněně ya Paris, a diyakidi na iyowě sasě o pělě ya Baibili. Prist ba ma kalakiyate mepako meabu kabo mea malanga ma bekalijěkalijě bea Tyâtyi ya Roma, bea ba Purgatori na ba Indulgěnsěs.

Ndi elombo epâkwě ya wa, ndi, sale ya iděngělijě ya ihambidě ja Indulgěnsěs, e kudwakiděndi "Iludwě." Popu Urban II, ndi a yalakidě iyabana tě iněně ja Indulgěnses dině. Popu Leo X, ndi a vėkidi Indulgěnses iněně wa, o egombe 'aju e vahakidi bwinge bwa dâlě, bo longakidě Tyâtyi tě St. Pitě o Roma. Indulgěnsěs i ma hakwěndi na jângâ ja ikana lěndwěngo.

7. Elombo epâkwě e ma hanaka "Iludwě," ndi ikeha ja Iyokuwa. O egombe ya b'iyowě ba diyakidi o Tyâtyi ya ba Grik, o mboka tě Kâstantinopěl, e věngěkudwě o mboka tě eněně yâně na ipangiya ja ba Turki, ba kěkindi o Ekulu ya Urope ya Ulânga na diyaka ovoně na ebano ya Bayokwanidi o maboka ma Urope maněně.

8. Ihanwě ipâkwě i vakiyendi o Bwe, (tombe ehâlě) ya Pâkwěpâkwě e panyakidi oviya o loboko lo diyakidi kutamango la ba Walděnsěs, tepě na malěndwě na mayokwanidě na makaliya ma Jân Wickliffe, na ma Jân Hussi, na ma Jerome, tepě na ma bapâkwě ba Banabina ba Ikamidě.

KAMA YA JOMU N'UTOBA.

KAPITA II.

Iludwě tě.

Bebanga.—1. Luthěr těniděngo sale ya ihambidě ja Indulgěnsēs.—2. Ejanganangobo ya Popu ya boho-boho, ya Ikandidě, ya Luthěr e tumbakidi.—3. Melankthân bolataka njamba na Luthěr.—4. Luthěr o mboka tě Worms.—5. Karolastadt.—6. Zwingěl.—7. Penda o tango ya Baludi.—8. Eduka ya ba hubiyango.—9. Behoka bea Spaire.—10. Anabaptist.—11. Ehoka ya Trěnt, na ihwěmudwě i yádâkudwě o Augsburg.—12. Ngělěhi.—13. Skotland.—14. Aiěrland.—15. Nětherland.

1. Belombo be tubakwě pani ka na tina e kovakadi “Iludwě,” na nyanga ya mapikiliya ma bato ma didi kenjěngo o pěle ya ihamana ja Iludwě, ho vâkândi na, Iludwě i yalakiděndi o pumaniya botataka. Dina ja Martin Luthěr, já o boho, a diaykindi Mânk o kumba ya St. Augustin o Mâněstěri. A diyakindi uyokwanidi mua Mambo ma Anyambě o Kol-lěge ya Wit-těm-běrg

o ehe ya Kopini. A bu diyaka na mwajo, ikabojana a diyakindi Mânk mua Roman Katolik. A diyakindi momo mua jana 'itě, na iyowě, na Ukalo uyamu. O Mâněstěri tě umuaju u ma diyaka, o diyaki na Baibili pâkâ tingwěngo n 'uhinganakano o tagulu, na ovaně ndi o moto a ka langakě omě, ndi a diye na ngudi ya věngidě yâ na valana yâ o iboko vipâkwě. Luthěr a ma langakandi omě na ngudi. A pahakiyendi Bwe o ulema muaju,—mihâ maju ma ilina ma bumwakudwěndi, na mâ na suliyakě na sale na iyokwanidě ja Tyâtyi ya Roma iitě, i diyakite boyabana naka na belemě na bobe. Na mâ na těněkidě pani ya Jân Tet-sěl, a diyakidi Mânk u ma hambakidě Indulgěnsěs. Moto tě Jân Tět-sěl ně a ma sisakěndi bwamu na hole ya belombo bea Indulgěnsěs, vângo na beâ ndi mala wa na Upangi yi Jisu Kraist na ehavu 'aju. Ekaye e lingwaikděndi Luther—nandi o Oktober 1. 1517, o mboka tě Witěmběrg, a levakiděndi mabo ibuwa na tina ibuwa pu-bwe o bato bajadi, ijaju-mětě i lěnděkiyedi ihěnjě ja Popu, na Prist, Tyâtyi ya Roma. Elěngiaha tepě Jân Tětsěl a sâjaka na Luthěr.

O boho, Popu a pikilakiyete na jomano tě ja Mânk mēbale meně, i ka mayate pyělě. Nandi kwě na mâ na yěněkě na upako tě u hamanindi o loboko la Kopini lěhěpi, na tango e diyakidi o pělě ya Luthěr e diyaki tepě wa na tango e diyakidi o pělě ya Tyâ tyi ya Roma.

2. Na Luthër na ndakudwě o pwanja ya uhayi mua Popu, Kadinal Kajetan, na mâ na sombiyakwě na a dikake ndaga jaju, ndi Luthër a bu bâbâkâ o dika elombo ka'lombo. Bishâp bepâkwě bebale be yějěkindi o vongudě Luthër oviya o mapikiliya maju na ikamidě jaju ja kya. Nandi Luthër te kabo bololwaka na bâde bwaju boitě. Ovaně ndi o umbâkâ wa ba Prist, Jân Ekius, a lënděkiyedi Popu Leo X, o Roma na a ka weyaka Luthër. Na Popu Leo X, na lingwaka, ka mâ a hungana o lëndiyě Luthër lěta ya makili, na mâ na pumakě tepě mâ o Tyâtyi, ka mâ-a kandidě beyokwanidi beaju mabo manayi na yâkâ, o June 15, 1520. Nandi Luthër a vĕngĕmĕkite o njamba ya ba Tyâtyi ya ba Roma, na upango muaju mĕtĕ. Ikabojana a vahakindi na ivĕngĕmĕ jaju i ka diyaka yowanĕngo na bato, na mâ na latakě veyâ vinĕnĕ, o mboka o bwebwe ka mâ-a tumba lĕta tĕ ya makili ya Popu e lĕndĕkiyi mâ o mihâ ma bato baitĕ, tepĕ na belekanako bea Tyâtyi ya Roma na bea Popu. Kwĕ tepĕ Luthër a baka mwajo uyamu, a ma diyaka o ndabo ya ba Nun, dina na, Katharina.

3. O Luthër a diyakidi a puma o Tyâtyi ya Roma, vâkâna e diyakite lukango na bâ na megangano meaju, ba lataka njamba o pani ya Tyâtyi, lukango o mayokwanidě ma Malĕndwĕ ma Hole, ovaně ndi o mâ-a ma butaka Baibili na vunya wa, iduwa ja maleva ma Tyâtyi ya Upangiye Kraist mĕhĕpi. Bamo ba iyowĕ baitĕ o

loboko la Urope loitě, ba ma hanaki mâ o ehavu tě'něně ekaye.

Fi-lip Me-lank-thân a hâbâki tepě o ehavu ya Iludwě. A diyakindi momo mua iyowě iitě, na kende kende na mâ tepě uhani mua Luthěr uya-mu. Ovaně-vâkâna kuma ya Luthěr na iyowě ja Melankthân ndi be dulakidi mawanja maitě ovi-ya o loboko la yaviděngo na 'la o mboka tě Witěmběrg. Kakana ndi ka mayokwanidě ma Iludwě ma hunganakid' o vanjangana.

4. O upolo mua Kopini, Maksimilian, a wakidi na mbamb' 'aju Karlo V, na diyakudwě o ek 'aju. Na Popu Leo ya X, na sombiyakě Karlo ya V, na a ka betanakě na Luthěr. Ovaně ndi o Karlo ya V, a ndakiyedi Luthěr o ehoka e latanakiyedi o mboka tě Worms. Na Luthěr na valaka ovoně, a bandamakudwě na sâjě ja upolo. Mbweyi jaju ba yějěkite o himbidě mâ na a valake, ndi mâ ma vâkâ na, "Oningě děvili ja diya ovoně, bwinge ka malale ma mboka tě, Mba li na 'voně."

Luthěr a tatwakindi itato jaju na evemba, o Worms. Ndaga jaju ja madikanido i diyakindi na—"Kobaki 'mbani na mesuliyě mea Malěndwě ma Hole o pělě te pělě, tombe o elombo t' elombo, mba yâlě, tepě mba bâbe o dika ndaga ka ndaga." "Mbi tēmekěndi o ilale ja Malěndwě ma Anyambě! Anyambě hanaka 'mba! Aměn." Ndi baloni baju ba balaki mâ, tombekete ka mâ-a hulwakudwěte na a timbake o mbok' 'aju, a bě-

kite a yalakě ekěndâ, tepě elekanako ya ehoka tē e vitanakě mâ o mbuhwa, yâ ndi e vâki mâ na, a ndi Hērētik ebe mētē, a ka vĕngĕmĕkĕ o ehe ya Kopini. O mbweyi jaju ba tid' o yĕnĕ ukudi mua malingwa u vindakě o njej' 'aju, na bâ na haka bokeli bo yongakě mâ, ba vamakidi mâ o iboko via voyavoya. Vâkâna o njeja, ba diyaki meoho meabu dibe dibe, Luthĕr a yowĕ bâ,—ba pâkite bototaka na patwaka mâ o benâ bea sâje ja Upolo— te ona ikutakuta, na valanaka mâ o Kastĕl ya Wartbĕrg, na mâ na diyaka ovonĕ tawĕngo, kutamango oviya o mihâ ma baloni baju, jomu ja ngândĕ. A ma tombakĕndi egombe 'aju o Kastĕl tē ya Wartbĕrg nĕ na ilĕndĕ na iyokuwa ja Baibili. A ma tândâkând' o tuba Kastĕl tē na, "Patmos 'aju."

5. Ulingo mua Luthĕr u diyakidi o makutama maju, momo dina na, Andru Karolostadt, ugangano mua Luthĕr, tepě uyokwanidi unĕnĕ o Witĕmbĕrg, bâ na bato bapâkwĕ ba yĕjĕkindi o panga Iludwĕ i hunganaka o tombuwa. Ndi ihadi viabu via bu diyaka via bokeli, jambojana Karolostadt na njamb' 'aju, ba kĕkindi boputakiya o Tyâtyi ya Roman Katolik, ba ka jongolakidĕ behini, ba himbakidĕ ba Prist iha ja sale jabu. O Luthĕr a yokidi nyanga ya mbweyi jaju e hakidi, a hadivakidĕndi o puma o makutama maju, ka mâ-a himbidĕ bâ, a ka pakwaka bâ na, e ndi bwamu na o ta vĕngidĕ belemĕ o melema mea bato, nandi bĕngĕ ivĕngidĕ ja ndembo ja belemĕ.

6. Ulingo mua belombo tĕkabe u hamakidi o Kopini, ivenge ja jângâ tĕ i lumakudwĕ tepĕ ipangiya ja Popu o etomba epâkwĕ ya Hĕlvitia, na ngudi ya Prist na 'huhu e diyakidi o mboka tĕ Zurik, dina na, Ul-rik Zwi-ngĕl. Uludi tĕkamu, a takite o yĕnĕ Bwe ya Pâkwĕpakwĕ ovanĕ Luthĕr a t' o yalĕ, ndi evemba ya Luthĕr e yâdâkidĕndi ulema mua Zwi-ngĕl ka ha o bwebwe.

7. Ehavu ya Iludwĕ e ma kĕkĕndi o ehe ya Kopini na ehe ya Switsĕrland bovulu, ndi jomano ja ngĕbĕ i bumakindi o hanganĕ ya Baludi, ja Sakrimĕnt ya Tagulu ya Upangiya, nyanga ya Mehoni na Makiya ma Kraist e diyakĕ kumaniyango o Tagulu ya Upangiya.

Luthĕr na mbweyi jaju ba ma pĕjĕkĕndi ndaga tĕ ya ba Roman Katolik ya na, "Tran-sub-stan-ti-a-tion," ndi a vâkindi na Mehoni na Makiya ma Kraist be te o njamba ya pĕmbĕ na wain.

O pĕlĕ 'pâkwĕ, Karolostadt na Zwi-ngĕl na bapâkwĕ, bâ na, pĕmbĕ na wain be te paniyango ndembo ya Mehoni na Makiya ma Kraist, na Kraist ndembo o Sakramĕnt. Zwi-ngĕl a ma vâkâ tepĕ na, u bĕ mwambo, ndi kabo elombo e yonganakidĕ mwambo mua Kraist u yambakiyedi mua ivanguwa jahu. Usâju tĕmunĕ u bembakindi ulingo, ndi Luthĕr a diyakite yâdidĕngo ipikiliya jaju, a diye na ngud'o ludĕ, tombe o yĕnĕ kumba epkâwĕ ka mbweyi jaju. Ihuku ja jomano tĕ i diyakindi ipalwanidĕ ja Baludi o

kumba iněně ibale, ya Luther na ya ba Uludwěngo.

9. Upako mua jali ja ndaga tě ya na, "Protěstant," u ndi kakana: Ehiki ya Kopini e hawěngo lohihiki loitě, latwěngo o inyanga ja ipangiya jákâ. O. A. D. 1526, na bâ běhěpi na lataka ehoka o mboka tě Spire. Ehoka tě ma lenakidě na, ba ka bandiděndi upolo ikaliyedi viabu, na mâ wa ngudi a ka ndakiya bato běhěpi iboko vyákâ, o pělě ya ehoka eněně mětě; nandi yeně hawěngo, vákâna Gâveni yěhěpi e ka kenjakě pani, tombe njeja, ya ikaliyedi na idilě ja Anyambě, o behiki beabu mětě, nyang'aju e ka tândě.

Ndi baludi baitě ba bu bâbâkâ o ha nonaně, ba vėkindi ehoka ipakuwedi viabu via nyolo nya, ba dakakiye tepě upolo na Ehoka epâkwě. Oviya-ovaně, ba senjakidi kumba ya Tyátyi ya Roma běhěpi, ba vangakudwěndi na, "Protěstant."

Pěti, tombe iměmě ja ikamidě ja Melankthân i lěnděkidi na Luthěr tepě a ka kwanaki mâ, ba levakidi yâ upolo Karlos V, o ehoka e latana-kiyedi o Augs bėrg, o 1530, ovaně ndi o Pěti tě e vangakudwě na, "Iměmidi via Augs-bėrg." Kwanga na bwa buhwa těkabo iměmidi tě ndi Pěti ya Tyátyi ya Luthěr. Mayokwanidi ma Iludwě ma panyakindi na 'la o betomba bea Sweděn na Děn-mark, Fala, Ngělěhi, na Panyâlě.

10. Bato ba Ana-Baptist ba kamakiděte kabo Baptisma ya batodu, hanga ya banděmbě. Ba bu bâbâkâ o pangakudwě na upolo sasě. Na njo iitě ba ma hakandi njuke: na iha ja nonaně ba ma himbakiděndi ihamanidě ja Iludwě. Mepolo meitě me ma lekanakidi bâ, belekanako bekolo.

11. Makana na Ehoka ya Trěnt ma hakidi, ma diyakindi ma ihana ja ba Popu,—ba Protěstant ba bu diyaka na ngudi ya mēmě makana těmaně. Na eduka na yanamaka. Na mbuhwě-mbuhwě, ehoka e latanakiyendi o Augsběrg, na yâ na lenakidě na ba ka kamidě Iměmidi via Augsběrg běhěpi, ba ka diyaka hulwamango o ikaliyedi, na ba Kopini běhěpi ba ka pânâkâ moto wěhě eaju mětě pělě, ya ijaju jângâ ja ikaliyedi. Elombo tě ya mbya e hamakindi o A. D. 1556.

12. Ulingo mua belombo be hamakidi o Kopini nonaně, Bwě ya pâkwěpâkwě e panyakindi o betomba bea Urope bepâkwě. O Ngělěhi, babengani ba Jân Wickliffe baitě ba ma hambakandi bejanganangobo bea Luthěr na mbya. Upolo mua Ngělěhi, Hěnri VIII, a diyakindi Roman Katolik eněně, na a ma hanakandi Tyátyi těně, o boho, na ngudi; ndi o madikanido, a diyakindi a bě o pělě ya Protěstant, jambojana a haki na Popu jomano.

O 1526, na Wil-liâm Tins-dale na vĕkě bato Panga ya Kya, eaju e pendakidě o emi ya Ngě-

lěhi. Bejanganangobo tě be ma printakwěndi o ehiki epâkwě. Bishâp ya Roman Katolik e ma diyaka o London, a yějěkindi o himbidě ihamidi těvině, na mâ na bandakidě dâlě 'itě o ehiki epâkwě, ka hamba bejanganangobo bea printwěngo beěhěpi, na a tumba beěhěpi o veyā. Oningě moto a uwingě na---“ A lě nja a hanakě bato o iha Baibili.” Vâkâna a timbwanaki na, “Bishâp ya London,”---ndi dâlě tě ijaju i ma vĕkě 'itě dině ka hamba Baiběl jeěhěpi, i ma hanakandi Wil-liâm Tins-dale.

Bapangiya ba London ba hakindi elekanako na, bejanganangobo tĕbĕnĕ be ndi hâkwěngo, moto a yâlâkě o ngidě beâ o ehe ya Ngĕlĕhi. Baibili ipâkwě 'itě, i printakudwĕtĕ.

Hĕnri ya VIII, a wâkindi o 1547, na Ed-wârd ya VI, na diyaka o maiha maju. Ed-wârd a diyakindi Protĕstant o ulingo mua ipangiya jaju ivuve. O Ed-wârd a wakidi, ka Konde dina na Meri, a diya o eka. A diyakindi Roman Katolik---a ma tândâkândi o weya ba Protĕstant, ovanĕ ndi o mâ-a ma tubakwĕ na, “Meri mea Makiya.” Veya via bevita vi yodakindi na ngudi, Jân Ro-gĕr, Rid-ley, Latimĕr na bapâkwĕ; 228, ba tumbakudwĕndi. Meri a wakindi o Nov. 7, 1558.

O yâ egombe tĕ tepĕ ipangiya ja Popu i waka o etomba ya Ngĕlĕhi. Mwana nyangwĕ na Meri, mwajo tepĕ, dina na Elisabĕt ndi a benganakidĕ mâ o eka. Elisabĕt a diyakindi

mbweyi ya Iludwě. A tēkiděndi Ikaliyedi via Protěstant, na i ngitě o Ngělěhi na bwa buhwa.

13. Skâtland a pahakiye tepě Bwe oviya o Kopini, ndi Jân Knâks nd'a bukakidi ngudi ya ikaliyedi via Popu o Skâtland. Ba Skâtland ba te tatango iyokwanidi via Kalvin, a diyakidi uyokwidi mua Jân Knâks na bwa buhwa.

14. Iludwě ja bu hakwě sasě o ehe ya Aiěrland,---kwanga na bwa buhwa, ba Aiěrland baitě, ba ndi mětě, Roman Katolik.

15. Ba Něth-ěr-land ba logwakindi na Popu ya Roma, o A. D. 1557. Ba tēkiděndi itingidi via ikaliyedi via ba Switsěrland viěhěpi. Tom-bete ikaliyedi via Iludwě hamanakate o Supanya na o Itali, kumba ya In-ku-si-tion e ma pambalakidi já.

KAMA YA JOMU N'UTOBA.

KAPITA YA ILALO.

O pělě ya Tyâtyi ya Roma.

Bebanga. — 1. Ba Jě-zu-it. — 2. Fran-sis Za-vi-ěr.—
 3. Iděngěliyedi via ba Popu.—4. Elekanako ya
 sisí : “ In coena Domini.”—5. Mepako mea penda
 o pělě ya Tyâtyi ya Roma.

1. O ba Popu ba yěnidí na o ipangiya jabu,
 wa běte kabo inyangě na bohâlâvâkiyě o Urope,
 ba vahakindi ivuhě na ihamanidě ja mayokwanidě
 mabu na ngudi, o loboko lopâkwě la he těkaně.
 Ba pahakiyendi ihanwě o pělě těně, na bokeli
 bwa Putu, bwa itamuwa na mealo meabu mea
 metangani. Ba ma kěkěndi na mealo tě o Afri-
 ka,---tepě na o diko ja Asia na o America, ehiki
 ya kya. Panyâlě ba ma hanaki bâ o behe bea
 America. O pělě ya iyâdidě ja ngud“abu o yâ-e
 diyakidi ya hâlâviyě nonaně, ba Popu ba těki-
 děndi kumba epâkwě e tubakwě na, “Bato ba
 Jisu,” tombete na, “Jes-u-it” o A. D. 1540.

Moto a diyakidi molo mua kumba tē ndi, momo wa Panyâlě, Ig-na-ti-us Loyola. Kumba ya Jěsuit e katikindi beměná beabu na ikana ja mahihi na, ba ka valate o iboko t'iboko via Popu vi ka lomě bâ. Wa molo muabu, Ig-na-ti-us Loyola a ma diyakandi o Roma, na bato ba bopânâkwě, ba ma hanaka mâ itata ja behavu beité. A ma pangakandi moto ; moto wěhěpi, a hâbâkâ o kumba ya Jěsuit, ona kamanda, a pangakiya sâjě jaju. Bato ba ma diyaka toduwango o kumba, te ba ma yowakě mahâwě ma ipangiya ja kumba, ndi bapâkwě ba bu yowakě elombo ka'lombo, kabo iyokiya na itědě ja ipangiya ja Tyâtyi ya Roma.

Bama yokwakiděndi baitě, ehavu ya ihamanidě ja Tyâtyi ya Roma, e ma diyakandi o bâ-ba jadi, wa na ivenda ja Upangiyyi Jisu Kraist. Ngâwě ya kumba tē a tatakindi ebano 'aju, wě o ihuku ja eměná 'aju, na mâ-a ma diyakandi o Roma ; a bu pangakudwě na moto te moto, kabo Popu.

2. O tango ya ba minisě mea Jěsuit, Francis Za-vi-ěr ndi a diyakidi na kuma eněně wa na bēhěpi. A ma tubakwěndi na, "Apostle ya Ba-India." O a kěkindi o India ya Madiki, na o mběyi ya mepuma, a makidě i yokudě ja ba 'voně ba ivititi, ikaliyedi via Tyâtyi ya Roman Katolik. Kumba tē ya yěkě ya mahihi,---In-ku-si-tion, e tēkudwěndi o India. Za-vi-ěr a wakindi o A. D. 1552. Minisě mepâkwě me ngakiyendi o ehavu 'aju na ngudi.

3. Ba Popu ya Roma, ba kama tēkaně baitě, ba diyakindi na itingidi via iděngěliyě o beměná beabu, bea bu kwanaka ya Kraist na vilolombo. Popu pākâ, dina Leo ya X, a bu kamakidě Anyambě, a ma yěněkěndi ikaliyedi na elombo ya ekano. Epâkwě, dina na Ju-li-us ya III, a vėkindi utati mua kem' 'aju, ipaki ja Kadinal. A diyakindi mwan 'ube mětě.

Grěgori ya XII, a yěněkindi bwamu mětě o ewa eněně ya ba Protěstant e weyakudwě o mboka tě Paris, o kolo ya buhwa bwa St. Ba-tâ-lo-miu.

Popu Pálu ya IV, ndi a takidi o lěndě elekanako ya ikandidě ja bejanganangobo bea Popu bě hâkâkidi. Baibili o emi ya bato ba kâmâni, e diyaka tepě o tango ya bejanganangobo be kandakudwě bato na baa langake.

4. Elekanako ya sisi, e tubakwě na, "In coena Domini," e diyanakindi makana 31, ma langwaka o pělě ya mangâ ma bato měhěpi na. oningě ba ha elombo t'elombo, ya ihimbidě ja ngudi, ihekidě na ipangiya ja ba Popu, vâkâna ba ka věngudwěndi o Tyâtyi, na ba ka diyaka egombe yěhěpi hâkwěngo.

5. Tyatyti ya Roma e kětěkěndi yâ-mětě o pělě Ihâmbângâně jaju. Ndi ikětě tě i te ja boyabanaka. Kumba jaju i haka mesâju na momano egombe yěhěpi. Moto wa Jěsuit n'uhuhu, dina na, Ro-běrt Bě-la-mi-ne, a ma hanakandi

ipangiya ja ba Popu na ngudi, wa na bapâkwě. E vânakwěndi na, o iwedo jaju, uhayi tě mua Tyâtyi ya Roma uněně muně, a věkindi ekulu ya ilina jaju, Meri mea Ehila, na ekulu epâkwě, Jisu Kraist!

6. Tyâtyi ya Grik, tombe na ya Madiki, e diyanakindi kumba iitě. Mot 'umbakâ a ma diyakandi o Kânstantinopěl, na Bishâp ya Antiâk na ya Alěksandria, mâ bâ molo muabu.

KAMA YA JOMU N'UTOBA.

KAPITA YA INAI.

Tyâtyi ya ba-Luthër.

Bebanga—1. Mesâju mea Behadi Beyamu. 2. Fla. kius. 3. O-si-a-ndër. 4. Kân-sub-stan.ti-a-tion. 5. Hu-bër.

1- O. A. D. 1546, iwedo ja Luthër këlëbë, momano na manyungwanidë maitë ma buma-kindi o kumba ya babengani baju.

Filip Melankthân a diyakidi wa mbëmbâ ebâbu wa na Luthër, ndi a diyakidi a bë molo mua Ba-luthër. Melankthân a pikilakiyendi na, o pëlë ya iyokwanidi, e ibë bwamu na bato ba Tyâtyi ba yokakiya upolo, kabo te Anyambë. Ndi a pikilakyendi na, o belombo bea penda, ka ba mabâtâ na belombo bepâkwë bea jângâ ka dinë, ba te lukango na ba yokakiya upolo.

2. Momo umbâkâ dina na Fla-ki-us, a ma diyakandi na mbëmbâ ya momano, na mâ na sâjaka mësâju meitë.

4. Melanktân a wakindi o A. D. 1570. Iwedo jaju kělěbě, moto umbâkâ a yějěkindi o vĕngidě iyokwanidi via Luthěr, oviya o Sakramĕnt ya Tagulu ya Upangiyi, na a ihanidě iyokwanidi via Kalvin. Ndi ba bu yâlâkě o ha nonaně.

5. O ihuku ja kama ya jomu n'utoba, moto dina na Samuěl Hu-běr a bumakidĕndi usâju mua kya, ikabojana a ma binakandi iyokwanidi via Kalvin na ngudi, na mâ na vâkâ, na, "Oviya o tambanangâmâ, Anyambě a te pânânĕgo bato bĕhĕpi na ba ka yongandi," ovaně ndi o mâ-a vahakidi na Tyâtyi ya Luthěr e nângâke iyokwanidi tĕvině. Ndi ba bu bâbâkâ. Ovaně ndi o mâ-a senjakidi ebano'aju ya iyokwanidě ja Mambo ma Anyambě o Sikulu enĕně o Wit-tĕm bĕrg; na valaka o ehiki epâkwě- Ndi Tyâtyi ya Luthěr e diyakite e ngitě na mesâju meitě o hanganě.

KAMA YA JOMU N'UTOBA.

KAPITA YA ITANO.

Tyâtyi ya Ludwěngo.

Bebanga—1. Switsěrland. 2. Kalvin. 3. Fala. 4. Skâtland. 5. Ngělěhi. 6. Ba-Walděns na Ba-Moravia. 7. Beyokwanidi bea Tyâtyi ya Ludwěngo. 8. Ana-Baptist. 9. Měno Simonis. 10. Ikabaniya ja Měnonait. 11. Sosinian.

1. Tyâtyi ya Ludwěngo e vuhakindi o Switsěrland, Ngělěhi, Skâtland na Holand. Momo mua iyowě' na bokeli boitě, Ul-rik Zwin-gěl, ndi a diyakidi utumbwani mua ikaliyedi o Switsěrland. Ibangwanidě jabu na Luthěr, i diyakindi ja Sakraměnt ya Tagulu ya Upangiyi, tepě Zwin-gěl na babengani baju ba vahakindi ikaliyedi i diyaka i diye na sale 'itě.

2. Nandi moto a diyakidi utumbwani mětě, ndi, Jân Kalvin. A hakindi wa na bapâkwě o itědě ja Tyâtyi ya Ludwěngo. A jakudwěndi o Noyon, o he ya Fala, o A. O. 1509. A tombakiděndi mběyi eněně ya eměná 'aju o Gě-ni-va.

Na mâ na tĕkidĕ Tyâtyi omĕ, hohonganĕngo na mbuna ya Tyâtyi ya Metodu o kama ya boho. Bâ na The-o-do-re Be-za, ba tĕkidĕndi Sikulu enĕnĕ o mboka tĕ Gĕ-ni-va. Ovanĕ ndi o bayo-kuwi baitĕ ba ma vaka o Sikulu tĕ, oviya o betomba bea Urope beĕhĕpi.

Ipikiliya ja Zwin-gĕl i diyakindi na e te hohonganĕngo na o vĕ bapangiya ba etomba, ngudi o ikaliyedi na ipangiya ja Tyâtyi: ndi Calvin a bwĕyakidĕndi ndaga na, Tyâtyi e ndi hulwamango, oviya o bapangiya, na yâ-e te na ngud' 'aju mĕtĕ, e pangakiya yâ mĕtĕ, na makando maju mâ ndi, Prĕs-bi-tĕ-ri, Si-nâd, na malataniya mapâkwĕ, pani te ka Tyâtyi e diyakidi o kama ya boho. Mâ ndi a tĕkidĕ mĕtĕ uvela mua Tyâtyi tĕ e tubakwĕ na "Prĕs-bi-tĕ-ri-a-no" o Gĕ-ni-va. A bu bâbâkâ ibangwanidĕ ja kumba ya ba Minisĕ. Calvin a bangwanakidĕndi na Luthĕr, tepĕ na Zwin-gĕl o pĕlĕ ya Sakramĕnt ya Tagulu. Luthĕr mâ na, "Nyolo ya Kraist e ndi omĕ." Zwin-gĕl mâ na, "E ndi ndembo ya iyongidĕ ja Kraist." Calvin mâ na, "E ndi omĕ na jângâ ja pwanja ya Ilina ja Kraist, na ehewĕ e vĕkwĕ bato ba didi melema lukango, na bajadi yangudwĕngo o Sakramĕnt." Tombekete bâ bangwanakidĕte na elombo tĕ ya yâkâ ekaye, Luthĕr na Calvin ba hohonganakidĕte na beyokwanidi bepâkwĕ beĕhĕpi.

3. Iludwĕ i ma betakiyandi o Fala na ngudi, tombekete, beduka na bevita be ma diyakat' 'mĕ. O August 22, 1572, o iwĕla ja bulutema,

ikelenge ja ikenga ja Upolo i yalakwě o bweywě. Ekaye e diyakindi indiya ja bato ba Upolo ka weya Baludi. Ulingo mua hwi ilalo, ewa tě te kabo hamaka. Hanga kabo o Paris dipâ, ndi na o loboko la ehe ya Fala lopâkwě. E ma pivyakwěndi na ba weyakudwěndi ka kam' 'a tâjeni (100,000)ya Prâtěstant. O Popu ya Roma a yokakidi ilango těkadi a peyakindi na ngudi, na mâ na sombiyakě betomba beěhěpi na be tatake Jubaili, na beâ be ka peyaka o pělě tēně. Prâtěstant ba vâhâmâkindi, ndi ba bu kwiyaka. O. A. D. 1598, Hěni ya IV, a lenakiděndi na, Prâtěstant na Roman Katolik bēhě, ba diyakete hulwamango o bekaliyedi beabu.

4. O Skâtland, Iludwě i balakindi na ngudi ya Anyambě e vėkidi Jân Knâks, a diyakidi eyokwedi ya Kalvin o Sikulu ya Gě-ni-va, na mâ na těkidě Tyâtyi o Skâtland, itingidi via Tyâtyi ya Kalvin, ka yâ-e dite nonaně.

Itingidi via Tyâtyi ya Ngělěhi, ka yâ-e di tēměngo o mwehe mua buhwa, e těkudwěte na vyâ oviya o ipangiya ja Elizaběth. Ndi ba Ngělěhi baitě ba diyakindi ba bemba o ehe ya Swisse, o Gě-ni-va, na njuke ya ipangiya ja Hěni ya VIII, na bâ na timbaka o epedi ya ivenda ja Elizaběth.

Ba vanaki tepě itândě ja beyokwanidi bea Tyâtyi ya Kalvin, o melema meabu, ovaně ndi o Elizaběth a vahakidi bato ba Prâtěstant bēhěpi o Tyâtyi 'aju, ndi baitě ba bu bâbâkâ: ovaně ndi o bato tě ba vangakudwě na, "Bapetuwi,"

tepě na, "Bapu-ri- tan." Na mbuhwěmbuhwě, o Elizeběth a diyakidi a vě ndaga ya na wěhěpi a pânâke ikaliyedi viaju mětě, mběyi na diyake Prěsbitěriano, mběyi Baptist.

6. E bě na penda, na, Batumbwani ba Iludwě, tombe babangani ba Luthěr, tombe babangani ba Calvin, --- bâ běhěpi ba hâmbângânâ-kiděte ipikiliya jákâ: nandi o pělě ya beyokwanidi bea Tyátyi ya Ngělěhi, beâ ndi mětě bea Calvin.

8. Kumba ya Měno, e diyakindi kumba pákâ ya ba Prâtěstant o kama ya 16. Ba senjakindi ikaliyedi via Tyátyi ya Roma, na ikaliyedi vi ma kwanaka vyâ. Ba diyakindi ba ikaliyedi tě via Ba-Wickliffe, Ba-Hussi, na Ba-Walděns, ba takidi na těnidě belemě bea Tyátyi ya Roma. Vâkâna Ikaliyedi viabu ndi vi takidi na via Luthěr, pani-ka kama ja mepuma ilalo.

11. Kumba ya So-si-ni-a e diyakite ya ba Prâtěstant, ndi ba lemakiděndi, ikabojana ba vâkândi na, "Anyambě a ndi hânjâbiyěngo wa na bato, ndi a kwanakate bato. A na ipangiya ja belombo beěhěpi, vâkâna ka Mâ-a vela Jisu Kraist. Na nângákâ Mâ o Hěvěni; A vě Mâ Ilina Iyamu na Iyowě, na Anyambě na upango mua ju mětě, A lomaki Mâ o he, ka yokwakidě bato elekanako ya kya. Nandi bato ba věhělěkidě Mâ, ba ka valandi ka diya o Hěvěni. Bato ba ha yokakiya, ba ka diyandi o Hěli. Iyokwanidi viabu vi kwanakandi ilěngěmě ja Ba-Arius, o kama ya inai.

KAMA YA JOMU NA HĚMBWĚDI.

1700.

Bebanga—1. Ehavu ya minisě ya Tyâtyi ya Roman Katolik. 2. O Tyaina. 3. O Japan. 4. Ya minisě mea Prâtěstant. 5. Ehavu ya Popu o Afrika na Amerika ya Diko. 6. Ehavu ya Prâtěstant o Amerika ya Ngângâ. 7. Bopuhwa bwa Ikauidě. 8. Iyokuwa. 9. Ba Popu. 10. Iyějě ja Roma ka vanda pě ba Prâtěstant. 11. A-bi-si-ni-a. 12. Ba Mânk. 13. Ba Jěsuit. 14. Ba-Dominik. 15. Ba-Kwaiét. 16. Tyâtyi ya Luthěr. 17. Kumba ya Syn- kriti. 18. Kumba ya Pai-i-ti. 19. Tyâtyi ya Ludwěngo. 20. Pani ya Ba-Arminian. 21. Sinâd ya Dart. 22. Ngělěhi. 23. Ba Arminius. 24. Ba-Kwekěr. 25. Baptist ja Ngělehi. 26. Ba-Sosinus.

1. Popu ya Roma a pahakiyendi edoko eněně o kama ya jomu na hěmbwědi, edoko eněně ya ihamanidě ja ikaliyedi viabu o Tyaina, Japan, Afrika na Asia---ba těkiděndi kumba e tubakwě na, “Pro-pa-ga-nda.” Kumba tě e hakandi ehavu kya těkaně o loboko lěhěpi o he těkaně. O ba kumba ipâkwě, Ba-Jěsuit na ba

Mânk ba ma lomakwě o behiki bea yaviděngo, bea ivititi, ba bu hâbânâkiyě o pan' 'abu ya ipangiya na iyokudě ja ba ivititi. Ba-Jěsnit ba ma pivyakandi na, jângâ ja bojowa na iyabana jěhěpi i te lukango, ipanga ja ka dula ba ivititi na ngidě o Tyâtyi ya Roma.

Ba kumba ipâkwě ba kwehakiděndi Ba-Jěsuit na ihadi těvině, ba yěněkindi na ba ka lěngiděndi pâkwěpâkwě ya ikaliyedi via Kraist yěhěpi. Ndi Ba-Jěsuit ba diyakindi na ngudi eněně, ovaně-vâkâna tombe-naa bâ, tombe-naa Popu mâmětě, ba bu diyaka na ngudi ya yâlě o bonguwa ibeabu be ma yěněkě bobě o kumba tě ya ngudi eitě yâně.

Ba-Jěsuit ba ngite na mběmbâ tě ebe ně kwanga na pâ o kya těkaně. Ba yokwakiděndi betomba na, ipangiya ja Popu i ndi betiyango wa na mapangiya ma mepolo tombe kâmanda. Nandi bato ba bwe ba bangakandi kumba ya Ba-Jěsuit, na bâ-baabâbâkâ yâ na e diyake o behiki beabu beěhěpi. Kumba ja Mânk jěhěpi i ma kwehakěndi mběmbâ ya Ba- jěsuit.

Kumba ja ba Tyâtyi tě ya Roma ekaně jěhěpi i hamanakiděndi dina ja i kaliyedi viabu manini ma na o behiki bea Asia beěhěpi. Ehavu ya minisě e diyakidi o Madura o India ndi e kenakidi wa na bepâkwě.

Wa-Jěsuit ja Itali, dina na, Ro-běrt de Nobili, ndi a takidi o ehavu tě ya minisě yeně. A ma yabakandi ba India na a ndi momo'abu wa Bramin, a viyendi oviya o ehe ya yaviděngo, ka

mâ-a pâdi ka bonguwa ikaliyedi viabu via Bramin. A hakiya boho inguma ja ehini ya ba 'voně. Bato ba kamakidi mâ, jambojana a diyanakindi ediyedi ya nyolo bokolo pani ka prist ya Bramin.

Ehavu tě ya minisě těkame e kenakindi bokenaka ua bokenaka, tango 'abu e yâlwěpě o langaniya. Ndi o 1744, Běnidikt ya XIV, a bulwakiděndi ehavu tě ya yěhěpi o Madura, jambojana a bu yěněkě mběmbâ ya Jěsuit na e ndi bwamu.

2. O jali ja kama těkaně, kumba ya Ba-Jěsuit, ya Ba-Dominik, ya Ba-Fransiska, ya Kapusin na ipâkwě, ba kěkindi o ehiki ya Tyaina, ehiki tě eněně na ya ngumba. Na bebano beabu na kenaka. Ndi kumba ya Jěsuit e pahakiyendi ngudi ya ipangiya na babangani baitě o Tyátyi 'abu, wa na kumba ipâkwě, tina na bokeli bwabu boitě. Tina pâkâ e diyakindi na, ba ma yokwakiděndi na ikaliyedi via Kân-fu-sius na ikaliyedi via Kraist ba ibě bangwaniděngo sasě.

3. Ikaliyedi via kraist vi pulakiyendi o ehe ya Japan, o kama ya jomu n'utoba, na Fransis Xavier, na já na kenaka na ngudi. Kabo te pani ja bato ba Urope ibe, ndi i pangakidi upolo mua Japan a pikilakiya na, ikaliyedi via Ba-Jěsuit vi ndi elombo ya naně, jambojana mběmbâ jabu i nd'ó beva. O 1587, na upolo na yalakě na bâ evita, ka mâ-a sombiyě na běhěpi ba

věngěkudwě o ehe. Elombo epâkwě, e lingwakidě upolo ndi, Ngâwě ya Panyâlě ya 'la ka levidě chart, tombete ejanganangobo ya behiki bea upolo mua Supanya, e levakidě bwaba bwa ipangiya jaju, na nyang' 'aju e taki na loma minisě o behiki tě ka yokudě bato, na mbuhwěmbuhwě na mâ-a bala bâ. Nandi ka Upolo mua Japan, a kana na, ya hame nonaně o ehiki 'aju, na mâ na vangakidě ikaliyedi via Kraist na "Ikamba ja děvili." Upolo tě u ma lingwakandi njo 'ite, na pani ya Jěsuit, ovaně ndi o mâ a sombiyakidě evitâ ya jeku itě, ka Putu na Panyâlě běhě ba věngudwě o ehe ya Japan. E vânakwěndi na, upuma k'upuma te mua Ba-Japan u hakě sale ya ipita ja Krâsi na behini bea Tyâtyi ya Roma beěhěpi.

5. Mânk mea kumba ya Kapusin ba yějěkindi na ngudi mětě, o itědě ja ikaliyedi via Kraist o loboko lo ma pangakudwě na Putu, ndi ba bu bâbâkâ sasě.

6. Mayějjiyě ma ba, Puritan ma yějěkidi ikaliyedi via Kraist o Ngělěhi, ma diyakindi bangwaniděngo na ma Ba-Jěsuit. Momo dina na, Jân Elliât, a ma tubakwěndi na' "Utodu mua Ba-In-di-an ja Amerika mea Ngângâ," a penda-kidi bâ Baibili, na bejanganangobo bepâkwě, na mâ a tēkidě tepě bâ 'sikulu na Tyâtyi 'itě.

7. Ho yěněkěndi mětě pani ya igona ja ivititi o kama ya jomu na hěmbwědi. Jambojana baitě ba bu kamakidě ikaliyedi via Kraist.

13. Benângâ bedilo beité, be langwakwě o pělě ya Ba-Jěsuit o behiki bea Uropi beěhěpi na baloni babu, wawa ndi Ba-Jansěni.

Beyokwanidi bea ikaliyedi via Kraist be bevakudwěndi bobevakwě. Ndag' 'abu e ma yokwanakidě pâkâ ndi na,---Bato ba te ba haka bobē, ivomudwě idiye, iněně, pagate ba věngě tina o pělě těně.

14. Usâju uněně u diyakidi Ba-Dominik na Ba-Jansěni, pělě pâkâ; Ba-Jěsuit eabu pělě, u diyakindi mua mayokwanidi ma Ehekwě, Makana ma Anyambě, na vala na vala.

17. Mesâju mebalě mea ba Syn-kri-tis na ba Paiti. Mua boho, u diyakindi mua ilatě ja Tyátyi ya Roman Katolik na ya Luthěr, na ya Kalvin, ndi ya bu diyaka na ngudi ya hama nonaně. Upâkwě mua iyâdidě ja ikaliyedi via Pâkwěpâkwě. Na bâ na haka malataniya maitě ma ikaliya na ihâhâlidě; ndi elombo eyamu ya bu duwanakiya.

19. Ikaliyedi via Ludwěngo vi těkudwěndi o Afrika, Asia, na Amerika oviya o bokeli bwa Ngělěhi na ba Hâland. Ndi Tyátyi ya Ludwěngo e hakudwěndi evita o Fala, tina o iludwě ja elekanako ya Nantes o A. D. 1685. Tâjeni na tâjeni ja bato bayamu i věngěměkindi o ehe ya Fala na duwaka bodiya bwabu o Ngělěhi, Hâland, Kopini na Amerika.

Sikulu ya Gěniva e ma diyakandi na bato baitě, na iyokwanidi via Kalvin na hamanaka

o loboko loitě. Ndi bákâ, wawa ndi Jems Ar-mi-ni-us, uyokwidi mua mambo ma Anyambě o mboka tě Ley-děn, a bevakiděndi iyokwanidi viaju vi tubakwě na, Kumba ya Ar-mi-ni-us.

21. Si-nâd ya Dârt, e hakudwěndi o Gě-ni-va o A. D. 1618, ka lena usâju uněně mua kumba ya Ar-mi-ni-us, ndi mběyi ya bato e tata-kindi beyokwanidi bea Ba-Ar-mi-ni-us betano.

22. Tyâtyi ya Ngělěhi e ninganakudwěndi ona me jadi mekudi meněne mea mesâju. Iwe-do ja Elisaběth kělěbě, Jems ja I, a pikilakiyendi na Tyâtyi ya Ba-Epis-ko-pal, e ka hanandi ipangiya jaju wa na ya Ba-prěs-bi-těr, ovaně-ndi o mâ-a pânâkidi Tyâtyi ya Ba-Epis-ko-pal na e diyake mětě Tyâtyi ya Ngělěhi, na bato běhěpi ba ka diyaka ba Tyâtyi tě. Ndi bato ba bu bábâkâ nonaně, na bâ na vangakudwě na, ‘Puritan,’ na bâ na hakwě bevita. Ka-lo I, aa bé-ynganakiděndi mběmbâ ya hangwě, Jems I, na mâ-a ma hanakandi ikaliyedi via Tyâtyi ya Roman Katolik na ngudi, ndi yeně e lingwakiděndi bato, ovaně-ndi o bâ-ba weyaki mâ na ba Bishâp beaju běhěpi o A. D. 1648. Oviya-vaně, na Babengani ba Kalvin na Jân Knâks na diyaka hulwamango o pělě ya ikaliyedi viabu.

Ehoka ya Parliaměnt ya Ngělěhi e ndakiyendi ilataniya tě ja Wěst-min-stěr, ja kuma eněně o A. D. 1643, o ehavu ya itědě ja Ipangi-yedi, Ihaiyedi, na Mayokwanidě ma Tyâtyi ya Ngělěhi bwamu. Ba diyakidi ba Prěs-bi-tě-rian, bákâ ba kenjakiděndi ‘‘Iměmidi via Ikamidě,’’

na "Ikátá," na "Pani ya Ipangiyedi." Ekabe beěhěpi be te kya těkaně o Skátland na o Amerika.

24. A diyakidi molo mua Kumba ya Kwekěr o A. D. 1650, dina jaju ndi George Fâks. Baitě ba vilinganakidi mâ, ndi ba ma hakwěndi njuke. Ovaně ndi o bâ-ba ma kěķě o behiki bepâkwě. Momo umbâkâ, Wiliâm Pěnn, Ka-lo ya II, a věki mâ pati eněně ya ehe o Amerika mea Ngângâ, yâ ndi e tubakwě kya těkaně na, Pěnsil-va-ni-a. Bâ na bapakwě ndi ba kěķidi ovoně na těkidě ipangiya iyamu mětě. Wiliâm Pěnn a diyakindi wa ikaliyedi via Ba-Kwekěr. Ikaliyedi via Ba-Kwekěr vi ndi viyamu mětě, tombekete ka bâ-ba ha ibě na sale sasě, o ikaliyedi viabu.

KAMA YA JOMU NA LOGWAMBI.

1800.

Bebanga—1. Ehavu ya Ikaliyedi via Ba-Roma, ya Minisě. 2. Ehavu ya Ba-Prâtěstant, ya Minisě. 3. Bopuhwa bwa Ikamidě. 4. Ikaana “Unigěnitus,” tombe na, egombe yěhěpi te nyanga tě ya pâkâ. 5. Ba-Jěsuit na Ba-Jansěni. 6. Tyâtyi ya Grik na ya Lnthěr. 7. Ba-Moravia. 8. Tyâtyi ya Ngělěhi. 9. Tyâtyi i didi o Amerika.—Prěs-bi-tě-ri-a-no. 10. Epis-ko-pa-li-an. 11. Methodists. Baptist.

1. Bato ba ma bomakandi penda ya na ipě ehavu tě ya Ba-Jěsuit ya Tyaina, e hamanakiděte ikaliyedi via Kraist bwamu, ipě ba Tyaina ba diyakite hulwamango itata ja behayěhayě beabu bea vyo. Klěměnt ya XI, a kandakiděndi pani ya iyokwanidi viabu via ivititi o A. D. 1704. Oviya-ovaně te o ikaliyedi via Ba-Jěsuit vi hâlâvâkiyedi o Tyaina.

5. Momano o hanganě ya Ba-Jěsuit na Ba-Dominika; o hanganě ya Ba-Dominika na Ba-Fransiska, ma diyakite kabo lilimaka na bweka

boněně. Kumba tě ya ngudi eitě ekaně e diya-kindi ya ngandama na maduba, na ngumba, na mahangu, ka yalě ipâdě ja nyolo jabu loni, na ka numbwě na moto wěhěpi. Ekaye e kenakudwěndi na ngudi, na bejanganangobo be lěndě-kudwě o kama ya hěmbwědi, na balěndi ba Voltaire na ba iyowě, ba hwi tědině. Oviya-ovaně na itungama jabu na bengakiya. Kumba těkaně e sajakudwěndi o Fala o A. D. 1762, na ehadi ya Parliaměnt, na na e veveyanakěndi belekanako bea etomba, o iyokiya i di lukango kabo na mepolo na megono mea ipangiya. Ikova jabu i nāngānākudwi bâ, ndi ba bābākudwě te na ba diyakete o ehe. Itungama ja Ba-Jěsuit o Supanya, i pāki bâ matota. O ngāndě ya Matyi 31, 1767, ndumba ya sājě eněně ya 'la ka lunga Kállěge ja Ba-Jěsuit utoba, o Madrid. Ba kuhwaka mebiyâ, ba bweyaka makelenge, Prist i yolokwě o mandabo mabu ma jakiyě, -ba langakiya bâ isombiyě ja upolo, ivěngidě jabu o ehe. Elěngiaha, tepě bâ bovalanakwě na bwalobutanngani na 'la o Itali. Hwi kělěbě, Kállěge ya Ba-Jěsuit yěhě te e hakudwě nyangatě. Kwě tepě na mapangiya ma Uropi mapākwě na haka tepě Ba-Jěsuit nonaně. E ma pivyakwěndi na kumba ya Ba-Jěsuit e himbamakindi o A. D. 1773.

O A. D. 1814, na Popu Pius ya VII, na timbakě pě kumba tě o ivenda jabu ja vyo. Na kya těkaně, o Amerika, Ba-Jěsuit ba yějěkěndi na ngudi yěhěpi, o pani jabu ja mahihi na mayabana.

6. O bě na ndaga ya kalwě sasě, o pělě ya Tyátyi ya Grik, o kama těkaně. Tyátyi ya Luthěr e lěnjwěkindi na ngudi oviya o pákwěpákwě na kěngěngě ya Sango Eyamu, o hanganě ya kama těkaně. Bayokwanidi ba senjakindi bea pákwěpákwě ya Baibili, ba bě kabo bea mapikiliya ma bato.

7. Kumba ya Ba-Moravia e ma diyakandi o Hěrn-n-hut, o Lu-sa-tia o ehiki ya Kopini. Wa molo muabu Zin-Zěn-dorf, enami. Momo těkaně a ma kěkěndi o loboko lopákwě ka hamanakidě kumb' 'abu. A pákindi o London o A. D. 1737.

8. Tyátyi ya Ba-Epis-ko-pal e ndi mětě Tyátyi e hanakwě na ipangiya ja Ngělěhi. Ndi kumba ipákwě i diyakite omě, oviya o egombe ya William ya III, Evolo ya Orange o 1689. Ndi kumba ipákwě i ma tubakwi na, "Dissěntěrs," yeně ndi na bato ba ha bábákâ pani na sale ja Tyátyi ya Ba-Epis-ko-pal jěhěpi.

Ikeha ja ikaliyedi i mamanakwě i hamakindi o loboko la Ngělěhi, Aiěrland, na Skátland lo-itě, na o Kâloni ja Ngělěhi o hanganě ya kama tě ya jomu na logwambi ekaně. Ikehidi tě i vakiyendi na ipakwaniyedi via Ba-Wěsley, Whitefield na bato bapákwě. Jân Wěsley, momo mua iyokuwa iněně, na itândě na jayi jaju o ehavu ya Anyambě, a těkiděndi Kumba ya Měthodist mea Ba-Wěsley. Kumba tě e na baitě o Ngělěhi, na Aiěriland, na Amerika.

9. Tyátyi ya Ba-Prěs-bi-tě-ri-a-no e yalaciděndi o Amerika o jali ja kama ya jomu na logwambi.

Sinâd ya boho e tĕkudwŏndi o A. D. 1716. O A. D. 1788, o diyakindi Sinâd etano; pākâ ya New-York, pākâ ya New-Jĕrsey, pākâ ya Filadĕlfia, pākâ ya Vĕr-gi-ni-a, na pākâ ya Ka-ro-li-na. Na jâ jĕhĕpi na latakwĕ na pangaka Ikando ja Wĕhĕpi, tombe General Assembly.

10. Tyâtyi ya Ba-Epis-ko-pal e tĕkudwĕndi o Amerika na bato ba bohoboho ba vakiyedi oviya o Ngĕlĕhi, ndi ba bu diyaka na Bishâp, kabo o A. D. 1784.



